

# Castelao na Academia

Manuscritos no Arquivo da R.A.G.



REAL ACADEMIA GALEGA



# Castelao na Academia

Manuscritos no  
Arquivo da R.A.G.



REAL ACADEMIA GALEGA

## Índice

Limiar .....	5
A proposta de ingreso .....	9
Arte e Galeguismo .....	15
O Retrato .....	107
Humorismo, dibuxo humorístico, caricatura .....	117

Outubro de 2014

© Real Academia Galega

# Limiar

## Castelao sempre na memoria

*No octoxésimo aniversario  
do seu ingreso*

O corrente ano 2014 foi ocasión para diversas conmemoracións castelaianas: cumpríronse setenta anos da publicación da súa obra *Sempre en Galiza* no exilio bonaerense, transcorreron cincuenta anos des que a Real Academia Galega lle dedicou o Día das Letras Galegas –en plena ditadura franquista e despois de que en 1963, o primeiro ano que se celebrou a festa, se dedicase a Rosalía de Castro– e tamén se fixeron oitenta anos do seu ingreso como académico numerario na Academia Galega (que deixara de ser Real desde 1931, cando a proclamación da IIª República). Para sumarse ás distintas celebracións que se realizaron durante o no en curso, promovidas desde varias instancias, e sempre co obxectivo de contribuír á difusión da obra castelaiana, a Real Academia Galega pon a dispor do público a través do seu portal web tres significativos textos autógrafos do grande artista, escritor e intelectual rianxeiro:

1. A conferencia *Arte e galeguismo*, tal como foi pronunciada nos locais da ‘Irmandade da Fala’ da Coruña en outubro de 1919, co gallo da inauguración dunha exposición do pintor Imeldo Corral, publicada pola mesma Irmandade nun folleto impreso nos obradoiros gráficos do xornal *El Noroeste*.
2. A narración “O retrato”, publicada por primeira vez na revista *Nós*, no número correspondente ao día de Galicia de 1927 e posteriormente incluído no volume *Retrincos*, que trouxo a lume a benemérita editorial *Nós* en 1934, ilustrado con debuxos de Carlos Maside.
3. A disertación *Humorismo, debuxo humorístico, caricatura*, concibida e proferida como presentación da exposición ‘Nós’ de Castelao, que foi exhibida por primeira vez a público en marzo de 1920 no Salón de Artesanos da Coruña, novamente por iniciativa da Irmandade da Fala da Coruña, e simultaneamente imprentada no xornal *A nosa terra* (3 de marzo de 1920).

Os tres son textos ben significativos na traxectoria do grande Castelao. O primeiro, por ser a súa primeira peza oratoria de certo alento que



pronunciou e publicou en idioma galego, abrindo deste xeito unha longa e fecundísima traxectoria como ensaísta e orador que culminaría en *Sempre en Galiza* e no discurso *Alba de Groria*. O segundo, por ser un dos seus relatos máis logrados e significativos, representativo dunha condensada pero maxistral obra narrativa. O terceiro texto na nosa secuencia (segundo na orde temporal), que acompañou a inauguración da exposición *Nós* –que percorrería Galicia nos anos seguintes, ata chegar a constituír todo un acontecemento non só artístico, senón cultural e social- está na orixe do celebrado conto publicado na colección Céltiga en 1922 co título de *Un ollo de vidro. Memorias dun esquelete*, con ilustracións do propio autor. Se na primeira conferencia, Castelao deseña as súas ideas para unha estética nacional galega, nesta última afina as observacións sobre o humorismo e o debuxo humorístico que comezara a desenvolver no seu primeiro tratado sobre o asunto, *Algo acerca de la caricatura*, texto dunha conferencia dada no Ateneo de Madrid en 1915, publicado no ano seguinte.

Os tres textos foron publicados, na grafía normalizada do galego actual e precedidos de cadanseu estudo introdutorio, por Henrique Monteagudo na colectánea *De viva voz. Castelao: conferencias e discursos* (Fundación Castelao, 1996) e no volume 4 das *Obras Completas* do autor (Galaxia: 2000).

Coa edición dixital e difusión a través da rede destes textos, A Real Academia Galega pon nas mans dos estudosos e do público en xeral tres pezas senlleiras dun dos creadores da prosa galega moderna, ou aínda, do galego culto dos nosos días e un dos intelectuais galegos máis representativos do século XX. Honramos así a memoria de quen honrou a nosa institución, a Galicia e a todos os galegos de ben.

A Coruña, 2014

Henrique Monteagudo  
Secretario da Real Academia Galega

## A proposta de ingreso

À Real Academia Galega

Os Académicos que abaixo firman, teñen a honra de propôr a esa douta Corporación, pra ocupar a vacante n-ela deixada polo Sr. D. Xosé Pan de Soraluca, ao insine artista e escritor Don Alfonso Rodríguez Castelao.

Diante d'iste nome, os propoñentes cóidanse dispensados de toda loubanza, e coidan qu'a proposta de tan ilustre galego ha ser acollida por todol-os Señores Académicos con unánime ledicia.

Co-iste motivo, saúdan garimosamente a esa Corporación e facemos votos pol-a sua prosperidade.

Ourense, a doce de Febreiro de mil novecentos trinta

Marcelo Macías

Vicente Risco

Ramón Otero Pedrayo

À Real Academia Galega

Os Académicos que abaixo firman, teñen a honra de propôr a esa douta Corporación, pra ocupar a vacante n-ela deixada polo Sr. D. Xosé Pan de Soraluca, ao insine artista e escritor Don Alfonso Rodríguez Castelao.

Diante d'iste nome, os propoñentes cóidanse dispensados de toda loubanza, e coidan qu'a proposta de tan ilustre galego ha ser acollida por todol-os Señores Académicos con unánime ledicia.

Co-iste motivo, saúdan garimosamente a esa Corporación e facemos votos pol-a sua prosperidade.

Ourense, a doce de Febreiro de mil novecentos trinta

Marcelo Macías  
Vicente Risco  
Ramón Otero Pedrayo





**Recepción de Castelao na Real Academia Galega.**

A Coruña, 25 de xullo de 1934.

[ Real Academia Galega. Arquivo ]

De pé, de esquerda a dereita, Sebastián González, Eladio Rodríguez González, Enrique Peinador Lines, Gonzalo López Abente, Pura González Varela, Celia Brañas Fernández, Ramón Otero Pedrayo, David Fernández Diéguez, Ángel del Castillo López e Fernando Cortes Bugía. Sentados Fernando Martínez Morás, Castelao, Manuel Lugrís Freire, Antón Villar Ponte e Félix Estrada Catoyra.



# Arte e galeguismo



Cumplindo un deber de outro patriotismo,  
ou mellor dito aínda, d'un matriotismo que  
aceso levo sempre n'o peito, vou falar en galego

N'a fala doce e sentida  
Antre bicos deprendida,  
N'o colo de miña nai

que dixo o poeta d'a raza.

Pra que vos fale en galego abonda qu'eu  
sexa un d'os que traballan pra erguer a con-  
cencia durmiñenta d'a nosa persoalidade nazo-  
nal; mais eu agora non vou á falar coma  
galeguista senon coma namorado d'un Arte  
que sendo rexional pudiera conquistar universa-  
lidade.

Un idioma non é samente un xeito d'eis-  
presión. Se así fose habería que matar o gale-  
go, e dispois, pol-as mesmas razóns, teríamos que  
matar o castelán, até que atopásemos c'o  
idioma que tivese o máis outro creto centífico,  
o máis grande valor bibliográfico. Non; un  
idioma non é samente un xeito d'eispresión,  
é tamén unha fonte de Arte. ¡Quen fose  
poeta pra decirvos o qu'é un idioma!. Eu,  
artista, por non ollar cegada unha fonte

Cumplindo un deber de outro patriotismo,  
ou mellor dito aínda, d'un matriotismo que  
aceso levo sempre n'o peito, vou falar en galego  
N'a fala doce e sentida  
Antre bicos deprendida  
N'o colo de miña nai  
que dixo o poeta d'a raza.

Pra que vos fale en galego abonda qu'eu  
sexa un d'os que traballan pra erguer a con-  
cencia durmiñenta d'a nosa persoalidade nazo-  
nal; mais eu agora non vou á falar coma  
galeguista senon coma namorado d'un Arte  
que sendo rexional pudiera conquistar universa-  
lidade.

Un idioma non é samente un xeito d'eis-  
presión. Se así fose habería que matar o gale-  
go, e dispois, pol-as mesmas razóns, teríamos que  
matar o castelán, até que atopásemos c'o  
idioma que tivese o máis outro creto centífico,  
o máis grande valor bibliográfico. Non; un  
idioma non é samente un xeito d'eispresión,  
é tamén unha fonte de Arte. ¡Quen fose  
poeta pra decirvos o qu'é un idioma!. Eu,  
artista, por non ollar cegada unha fonte



de Arte teño que defender a fala d'os nosos abós.

Cando coidaba qu' o mundo non iña máis alá d'os ~~que~~ montes que vian os meus ollos de neno, eu aínda non deprendera o castelán. Por iso pra min ten o galego unha saudade morna que me lembra o tempo lonxano e feliz d'a miña crianza, o tempo feliz de todol-os homes, quizaves máis feliz pra min, que son aldeán. Por iso, por sere aldeán galego, defendo a fala d'os nosos abós.

O arte galego non é, non, faguer cousas de asunto galego. En Alemania estrenouse, xa fai anos, unha ópera que se chamaba "Rosa de Pontevedra"; mais a ópera, ¡non ten volta!, era alemana. Sorolla pode ir ô Xapón á pintar unha escea d'o Yoshiwara; mais o que pinte Sorolla non será, ¡que vai sere!, pintura xaponesa. Pra qu'haxa pintura galega - que aínda non-a hai - é preciso pintar en galego, d'a mesma maneira que pra sermos donos d'unha literatura galega, xenios d'a nosa raza escribiron en galego. O Arte é un, e a literatura, com'a música e a pintura

de Arte teño que defender a fala d'os nosos abós.

Cando coidaba qu' o mundo non iña máis alá d'os ~~que~~ montes que vian os meus ollos de neno, eu aínda non deprendera o castelán. Por iso pra min ten o galego unha saudade morna que me lembra o tempo lonxano e feliz d'a miña crianza, o tempo feliz de todol-os homes, quizaves máis feliz pra min, que son aldeán. Por iso, por sere aldeán galego, defendo a fala d'os nosos abós.

O arte galego non é, non, faguer cousas de asunto galego. En Alemania estrenouse, xa fai anos, unha ópera que se chamaba "Rosa de Pontevedra"; mais a ópera, ¡non ten volta!, era alemana. Sorolla pode ir ô Xapón á pintar unha escea d'o Yoshiwara; mais o que pinte Sorolla non será, ¡que vai sere!, pintura xaponesa. Pra qu'haxa pintura galega - que aínda non-a hai - é preciso pintar en galego, d'a mesma maneira que pra sermos donos d'unha literatura galega, xenios d'a nosa raza escribiron en galego. O Arte é un, e a literatura, com'a música e a pintura



galega, non poden sere máis que xeitos d'expressión d'unha mesma beleza: a d'a nosa terra. E sendo eu un d'os que traballan pol-o conqurimento d'un Arte galego, teño que defender a fala d'os nosos abós.

Podería preguntárenos: ¿Valle-Ynclán é artista galego? ¡Xa o vexo!; mais Valle-Ynclán pensando, sentindo y-escibindo en galego, publica somente unhas traducións literaes en castelán; y-eu chámolle artista galego porque presinto, vexo, c'os ollos d'a i-alma, as suas obras escritas en galego. Podería preguntárenos tamén: ¿Rey Soto é un poeta galego? Non e non; poeta galego é-o Ramón Cabanillas, é-o Noriega Varela. Rey Soto é un poeta castelán nado en Ourense, moi bó, moi xenial, se queredes, pero alleo. E como eu cobizo pra miña terra un Arte seu, defendo a fala d'os nosos abós.

Algúns escribidores nados en Galicia, que nin son galegos nin artistas, non se fartan de ceibar moreas de prosa querendo fanar con razóns podres, valeiras de senso, o qu'é froito d'o sentimento. Ystes turistas n'a sua terra, que describen ou pintan un paisaxe galego coa mes-

3  
galega non poden sere máis que xeitos d'expressión d'unha mesma beleza: a d'a nosa terra. E sendo eu un d'os que traballan pol-o conqurimento d'un Arte galego, teño que defender a fala d'os nosos abós.

Podería preguntárenos: ¿Valle-Ynclán é artista galego? ¡Xa o vexo!; mais Valle-Ynclán pensando, sentindo y-escibindo en galego, publica somente unhas traducións literaes en castelán; y-eu chámolle artista galego porque presinto, vexo, c'os ollos d'a i-alma, as suas obras escritas en galego. Podería preguntárenos tamén: ¿Rey Soto é un poeta galego? Non e non; poeta galego é-o Ramón Cabanillas, é-o Noriega Varela. Rey Soto é un poeta castelán nado en Ourense, moi bó, moi xenial, se queredes; pero alleo. E como eu cobizo pra miña terra un Arte seu, defendo a fala d'os nosos abós.

Algúns escribidores nados en Galicia, que nin son galegos nin artistas, non se fartan de ceibar moreas de prosa querendo fanar con razóns podres, valeiras de senso, o qu'é froito d'o sentimento. Ystes turistas n'a sua terra, que describen ou pintan un paisaxe galego coa mes-



ma quentura espiritual con que pintarian unha roda de moer café, son froitos merados d'a nosa terra, a quen non val-a pena de chantarl'os dentes. A centralista Francia bateu as maus d'alegria cando veu rexurdir o xenio d'a Provenza no Arte milagreiro de Mistral. En troques ¡xa non digo n'a Hespaña!, n'a mesma Galicia, hai esborrachadores que non queren o rexurdimento d'a fala d'o Rey Sabio; mais... ¡que ll'imos faguer!, istes malos patriotas non poden darnos as normas d'o sentimento. E coma eu son bó galego, defendo a fala d'os nosos abós.

É costume chamar galegos á todol-os que nascen en Galicia; mais eu coido, e vos tamén, que non abonda seren nados n'unha terra pra seren fillos d'ela. Decíame un dibuxante andaluz de moito miolo, querendo es-  
 pricar a morriña: "os bós galegos tendes raíces n'a terra; mais isas raíces son elásticas, de tanta elasticidade que vos deixan dare mil voltas ô redor d'o mundo e alentando en chan alleo estades sempre vivindo n'os vosos eidos". E ollade coma n'este dito d'un andaluz que

24

ma quentura espiritual con que pintarian unha  
 roda de moer café, son froitos merados d'a nosa  
 terra, á quen non val-a pena de chantarl'os  
 dentes. A centralista Francia baten as maus  
 d'alegria cando ven rexurdir o xenio d'a Pro-  
 venza no arte milagreiro de Mistral. En tro-  
 ques ¡xa non digo n'a Hespaña!, n'a mesma  
 Galicia, hai esborrachadores que non queren o  
 rexurdimento d'a fala d'o Rey Sabio; mais...  
 ¡que ll'imos faguer!, istes malos patriotas non  
 poden darnos as normas d'o sentimento. E coma  
 eu son bó galego, defendo a fala d'os nosos  
 abós.

É costume chamar galegos á todol-os  
 que nascen en Galicia; mais eu coido, e vos  
 tamén, que non abonda seren nados n'unha  
 terra pra seren fillos d'ela. Decíame un di-  
 buxante andaluz de moito miolo, querendo es-  
 pricar a morriña: "os bós galegos tendes raíces  
 n'a terra; mais isas raíces son elásticas, de tanta  
 elasticidade que vos deixan dare mil voltas ô  
 redor d'o mundo e alentando en chan alleo  
 estades sempre vivindo n'os vosos eidos". E  
 ollade coma n'este dito d'un andaluz que



comprende a nosa saudade, encérranse unha chea de cousas. É certo; os bós galegos botamos raíces á beira d'o berce; mais non com'os arbres, non com'a edra que apreix'as pedras d'o pazo ou d'a chouza onde nascemos. As raíces nosas son finiñas coma fios; o vicio d'a raza lévanos lonxe d'o lar, d'a terra mesma que nos don'a forza, sen qu'en ningures atopemos acougo pr'as nosas tristuras; e cando cansos d'a loita non podemos ir adiante sempre temos o camiño d'a volta que turra por nós c-unha forza misteriosa. E n'a volta ô lar échense os nosos desexos. Os galegos non temos a luz d'a esperanza diante de nós, témola detrás de nós, enriba d'o pazo ou d'a chouza onde nascemos. As miñas raíces non son fios; son chicones, que non me deixan tansiquera salir d'a terra de meus abós. Tan namorado d'a miña terra tiña que falarvos en galego.

Por sere enxebre non vayades á coidar que m'atraco de lacón con grelos, que teño saudades d'o pantalón de boca de cadela e d'as cirolas de liño, ou qu'antre neto e neto d'o bó tinto, sáenme arrotos de carraxe contr'as pobres terras

5

comprende a nosa saudade, encérranse unha chea de cousas. É certo; os bós galegos botamos raíces á beira d'o berce; mais non com'os arbres, non com'a edra que apreix'as pedras d'o pazo ou d'a chouza onde nascemos. As raíces nosas son finiñas coma fios; o vicio d'a raza lévanos lonxe d'o lar, d'a terra mesma que nos don'a forza, sen qu'en ningures atopemos acougo pr'as nosas tristuras; e cando cansos d'a loita non podemos ir adiante sempre temos o camiño d'a volta que turra por nós c-unha forza misteriosa. E n'a volta ô lar échense os nosos desexos. Os galegos non temos a luz d'a esperanza diante de nós, témola detrás de nós, enriba d'o pazo ou d'a chouza onde nascemos. As miñas raíces non son fios; son chicones, que non me deixan tansiquera salir d'a terra de meus abós. Tan namorado d'a miña terra tiña que falarvos en galego.

Por sere enxebre non vayades á coidar que m'atraco de lacón con grelos, que teño saudades d'o pantalón de boca de cadela e d'as cirolas de liño, ou qu'antre neto e neto d'o bó tinto, sáenme arrotos de carraxe contr'as pobres terras



de Castela. Non; os bós galegos damos un paso atrás, mais é pra tomar pulo e non caer espaturrados n'a lameira. Os enxebres d'agora queremos unha cultura galega. E sendo eu enxebre tiña que falarvos en galego.

N'iste intre tenme sen coidado a oficialidade ou non oficialidade d'a lingua galega. Eu vou á falar de Arte e por iso a miña i-alma galega falará n'o seu idioma.

\*

\* \*

Fallo eu d'o olfato que moitos teñen pra engayolar con verbas que lles saen d'a boca coma lindas adosas de vidro, prégovos, denantes d'o empezo d'esta miña engadella literaria, un pouquiño de simpatia e de bondade pra min. Pouco afeito como estou á istes trafegos d'as letras ond'a música trunfa moitas veces por riba d'as ideas, ben sei, con adoito, que non son quén pr'amostrarvos meus sentimentos cubertos con aquelas xoyas que fan pasmar às xentes.

O azo que teño empúrrame á mostrar os meus sentimentos; iles irán encoiriños,

6  
de Castela. Non; os bós galegos damos un paso atrás, mais é pra tomar pulo e non caer espaturrados n'a lameira. Os enxebres d'agora queremos unha cultura galega. E sendo eu enxebre tiña que falarvos en galego.

N'iste intre tenme sen coidado a oficialidade ou non oficialidade d'a lingua galega. Eu vou á falar de Arte e por iso a miña i-alma galega falará n'o seu idioma.

+

+ +

Fallo eu d'o olfato que moitos teñen pra engayolar con verbas que lles saen d'a boca coma lindas adosas de vidro, prégovos, denantes d'o empezo d'esta miña engadella literaria, un pouquiño de simpatia e de bondade pra min. Pouco afeito como estou á istes trafegos d'as letras ond'a música trunfa moitas veces por riba d'as ideas, ben sei, con adoito, que non son quén pr'amostrarvos meus sentimentos cubertos con aquelas xoyas que fan pasmar às xentes.

O azo que teño empúrrame á mostrar os meus sentimentos; iles irán encoiriños,

medoñentos os pobres; mais as súas guedelliñas  
louras, os seus ollos azules, o aquel de bondade  
e de verdade que n'eles se vexa quizaves fagan  
abalar os corazóns irmáns. Y-esto sô encheríame  
d'unha fondísima ledicia.

\*  
\* \*

Denantes e dispois de que o alemán  
Baumgarten dese nome á Estética alá pol-o  
ano de 1735, déronse mil definicions d'o Arte e  
amañáronse outras tantas teorías estéticas. Seria  
de pouco proveito meternos n'elas, pois ou lle  
chamamos ~~malas~~ malas á todas ou atopariamos  
que as mellores trúcense. Pra nós, qu'estamos  
limpos de toda filosofía, o Arte é o Arte e nada  
máis. (Algunha vez iñamos ser revolucionarios).

Empregaremos á cotío a verba beleza,  
anque non seipamos de certo o que quêr dicir,  
encachándoa n'a nosa fala nada máis que  
pra desenrolar mellor o noso traballo que máis  
ideas alleas terá que ideas miñas.

Cando s'escoita dicir á moitos lacoeiros  
de miolo de trapo. "eu tal", "eu cal", habia  
que perguntarlle: pero...¿vostede é persoa? Pois

7  
medoñentos os pobres; mais as súas guedelliñas  
louras, os seus ollos azules, o aquel de bondade  
e de verdade que n'eles se vexa quizaves fagan  
abalar os corazóns irmáns. Y-esto sô encheríame  
d'unha fondísima ledicia

+

+ +

Denantes e dispois de que o alemán  
Baumgarten dese nome á Estética alá pol-o  
ano de 1735 déronse mil definicions d'o Arte e  
amañáronse outras tantas teorías estéticas. Seria  
de pouco proveito meternos n'elas, pois ou lle  
chamamos ~~malas~~ malas á todas ou atopariamos  
que as mellores trúcense. Pra nós, qu'estamos  
limpos de toda filosofía, o Arte é o Arte e nada  
máis. (Algunha vez iñamos ser revolucionarios).

Empregaremos á cotío a verba beleza,  
anque non seipamos de certo o que quêr dicir,  
encachándoa n'a nosa fala nada máis que  
pra desenrolar mellor o noso traballo que máis  
ideas alleas terá que ideas miñas.

Cando s'escoita dicir á moitos lacoeiros  
de miolo de trapo: "eu tal", "eu cal", habia  
que perguntarlle: pero...¿vostede é persoa? Pois



o primeiro que ten que sere un home pra têr o "eu" é sere persoa. ¡E hai tan poucas!...

Pois ben; ise "eu" d'os homes que son persoas, n'o arte é o que se chama estilo. Unha chea de virtuosos din á cotio: "o meu Arte tal", "o meu Arte cal", e traballo custa non chantarllas n'a cara: pero... ¿vostede ten persoalidade? Pois o primeiriño de todo que debe têr un artista é persoalidade.

Dí Le Dantec: "Se nos poñemos n'o terreo centífico afuzaríamos, sen dúbida ningunha, á dicir que a parte persoal que teña todo traballo de imitación é unha mostra de cativerz" E respóndelle Jean d'Udine: "Poñendonos n'o terreo centífico é certo canto dí; mais se nos poñemos n'o terreo d'o Arte non-o é. N'o primeiro caso o que se busca é unha obra literal, o eco, o calco d'os ritmos naturaes, o análisis d'estos; namentras que n'o outro caso xa non son isos ritmos, por si mesmos, os que nos intresan, senón a emoción que nos deron, os ritmos persoales que despertaron en nós. A Cencia traballa pol-a verdade; o Arte somente tén sede d'estilo". E xa sabemos que o estilo é a máis outa

8  
o primeiro que ten que sere un home pra têr o "eu" é sere persoa. ¡E hai tan poucas!...

Pois ben; ise "eu" d'os homes que son persoas, n'o arte é o que se chama estilo. Unha chea de virtuosos din á cotio: "o meu arte tal", "o meu arte cal", e traballo custa non chantarllas n'a cara: pero... ¿vostede ten persoalidade? Pois o primeiriño de todo que debe têr un artista é persoalidade.

Dí Le Dantec: "Se nos poñemos n'o terreo centífico afuzaríamos, sen dúbida ningunha, á dicir que a parte persoal que teña todo traballo de imitación é unha mostra de cativerz" E respóndelle Jean d'Udine: "Poñendonos n'o terreo centífico é certo canto dí; mais se nos poñemos n'o terreo d'o Arte non-o é. N'o primeiro caso o que se busca é unha obra literal, o eco, o calco d'os ritmos naturaes, o análisis d'estos; namentras que n'o outro caso xa non son isos ritmos, por si mesmos, os que nos intresan, senón a emoción que nos deron, os ritmos persoales que despertaron en nós. A Cencia traballa pol-a verdade; o Arte somente tén sede d'estilo". E xa sabemos que o estilo é a máis outa



eispresión d'a persoalidade.

Pra sere artista fai falla sere "un vibrador pasivo, un resoador espontáneo" e ademais sentir n'o peito a "vountade de facer, ou mellor aínda, a voluptuosidade de facer duradeiras as emocións suxeridas"; pois, como sigue dicindo d'Udine "o arte debe sere unha imitación d'a Natureza; mais isa imitación debe sere a d'a aitividade d'o home diante d'o fenómeno e non a imitación d'o fenómeno mesmo"

Moitas veces homes de bó gosto roubando anaquiño eiqú e anaquiño alá chegan a faguer ou arrombar un estilo que por sere fillo de moitos pais, parécenos que non ten pai. Por iso comple dicir que sendo o estilo a eispresión d'a persoalidade non son a mesma cousa, anque Buffon dixo que "o estilo é o home". A persoalidade é cousa máis fonda que o estilo; a persoalidade non se fai nin se arromba con anacos alleos; a persoalidade nasce e medra n'o seu ambiente. Os galegos moi galegos, por sermos galegos nada máis, xa podemos t'er persoalidade e melloral-a pol-a contemplación á cotío d'o paisaxe, nai d'a raza, mestre d'os sentimentos. ¿Temos un

eispresión d'a persoalidade.

Pra sere artista fai falla sere "un vibrador pasivo, un resoador espontáneo" e ademais sentir n'o peito a "vountade de facer, ou mellor aínda, a voluptuosidade de facer duradeiras as emocións suxeridas"; pois, como sigue dicindo d'Udine "o arte debe sere unha imitación d'a Natureza; mais isa imitación debe sere a d'a aitividade d'o home diante d'o fenómeno. e non a imitación d'o fenómeno mesmo"

Moitas veces homes de bó gosto roubando anaquiño eiqú e anaquiño alá chegan a faguer ou arrombar un estilo que por sere fillo de moitos pais, parécenos que non ten pai. Por iso comple dicir que sendo o estilo a eispresión d'a persoalidade non son a mesma cousa, anque Buffon dixo que "o estilo é o home". A persoalidade é cousa máis fonda que o estilo; a persoalidade non se fai nin se arromba con anacos alleos; a persoalidade nasce e medra n'o seu ambiente. Os galegos moi galegos, por sermos galegos nada máis, xa podemos t'er persoalidade e melloral-a pol-a contemplación á cotío d'o paisaxe, nai d'a raza, mestre d'os sentimentos. ¿Temos un



paisaxe noso? Pois logo podemos têr persoalidade ¿O noso paisaxe é orixinal? Pois logo nós podemos ser orixinales. Non hay máis que tér a "vountade de facer", "a voluptuosidade" de traducir, valéndonos d'un xeito d'eispresión, as nosas emocións superidas pol-o paisaxe. Aloumiñando aeito a nosa enxebreza, sen afociñar laidamente diante d'as modas alleas, podemos chegar á conquistar un Arte noso, que sexa á carón d'os outras o que o noso paisaxe é á carón d'os demais paisaxes d'o mundo.

Pol-a nogalla vergoñosa d'os ananuxos que dirixen pol-a forza ô pobo galego, tan enxebre, tan forte, tan vidente e tan artista, as nosas forzas morren com'os rios n'o mar; mais a potencialidade d'a raza non debala e aínda podemos chegar ô curuto d'a sona, com'alá n'os nosos séculos de ouro, se voltamos os ollos ás nosas tradicións e poñemos o azo de sermos, nun porvir ventureiro qu'erga labaradas d'antusiasmo en todol-os corazóns artistas e bós. Afetá que o pobo galego habia deixar a sua enxebreza e o pobo galego, mainamente, sigueu gardando o tesouro folk-lorico d'a nosa

10

paisaxe noso? Pois logo podemos têr persoalidade. ¿O noso paisaxe é orixinal? Pois logo nós podemos ser orixinales. Non hay máis que tér a "vountade de facer" "a voluptuosidade" de traducir, valéndonos d'un xeito d'eispresión, as nosas emocións superidas pol-o paisaxe. Aloumiñando aeito a nosa enxebreza, sen afociñar laidamente diante d'as modas alleas, podemos chegar á conquistar un Arte noso, que sexa á carón d'os outros o que o noso paisaxe é á carón d'os demais paisaxes d'o mundo.

Pol-a nogalla vergoñosa d'os ananuxos que dirixen pol-a forza ô pobo galego, tan enxebre, tan forte, tan vidente e tan artista, as nosas forzas morren com'os rios n'o mar; mais a potencialidade d'a raza non debala e aínda podemos chegar ô curuto d'a sona, com'alá n'os nosos séculos de ouro, se voltamos os ollos ás nosas tradicións e poñemos o azo de sermos, nun porvir ventureiro qu'erga labaradas d'antusiasmo en todol-os corazóns artistas e bós. Afetá que o pobo galego habia deixar a sua enxebreza e o pobo galego, mainamente, sigueu gardando o tesouro folk-lorico d'a nosa



terra pra qu'oxe ou mañán, homes voltos d'o erro noxento de coidárense cativos por seren enxebres, recollan anadas co a semente que souperon gardar coma ouro os nosos abós paisanos.

Dí Bernardo G. Barros: "A orixinalidade non é máis que unha sinceridade posta ô servicio d'un ollar individual. Á miúdo iste ollar é sinceridade d'un fato de homes; y-entón nasce a escola".

Pousade o entendimento enriba d'estas liñas alleas e dicideme se co a sola vountade de querer voltar a sere fillos d'a terra non abrangueríamos o froito cobizado. ¡Un ollar individual!... Nós témol-o xa; o que non temos é o desexo d'a sinceridade e d'aquela seremos sempre unhas monas d'imitación.

Non ten volta. Desviados d'a terra por non querer ser miñocas faguémonos monas, e ôs nosos paisanos que teñen un arte seu, máis verdadeiro e máis outo, fitámoslos dende a nosa maxinada outura cultural sen reparar que iles viven e que teñen un Arte qu'é a "eispresión d'o sentido d'a sua vida".

Escoitade unhas verbas de Tolstoi:

11

terra pra qu'oxe ou mañán, homes voltos d'o erro noxento de coidárense cativos por seren enxebres, recollan anadas co a semente que souperon gardar coma ouro os nosos abós paisanos.

Dí Bernardo G. Barros: "A orixinalidade non é máis que unha sinceridade posta ô servicio d'un ollar individual. Á miúdo iste ollar é sinceridade d'un fato de homes; y-entón nasce a escola".

Pousade o entendimento enriba d'estas liñas alleas e dicideme se co a sola vountade de querer voltar a sere fillos d'a terra non abrangueríamos o froito cobizado. ¡Un ollar individual!... Nós témol-o xa; o que non temos é o desexo d'a sinceridade e d'aquela seremos sempre unhas monas d'imitación.

Non ten volta. Desviados d'a terra por non querer ser miñocas faguémonos monas, e ôs nosos paisanos que teñen un arte seu, máis verdadeiro e máis outo, fitámoslos dende a nosa maxinada outura cultural sen reparar que iles viven e que teñen un Arte qu'é a "eispresión d'o sentido d'a sua vida".

Escoitade unhas verbas de Tolstoi:



“Pódese dicir que houbo un Arte nazonal xudio, grego, exipcio, chino e indio. Tamen-o houbo n’a Rusia até Pedro o Grande e n’o resto d’a Europa até o século XIII e XIV. Mais dende que a clás máis outa ficou sen fé ningunha, non houbo máis que dous Artes: o d’o pobo e o d’a clas d’os homes escollidos. D’aquela non viveu a humanidade sen arte n’os tempos novos, senón que somente viviron sen arte as xentes outas d’a nosa sociedade europea e cristián”.

E ollemos como Tolstoi alumea o noso verdadeiro camiño. Nós tamén tivemos o noso arte denantes d’o século XIV, o Arte máis grande d’as terras d’Hespaña, c’unha subxetividade que nunca pudo conquistar o castelán, e c’un feitizo aloumiñante que somente poderia têr as suas raíces n’a Provenza. Dend’entón n’a nosa terra tamén temos dous artes: o d’o pobo aldeán e o d’os homes sabidos e lidos da cibdá. N’as aldeas resoan os alalás saudosos namentras n’as vilas e cibdás fan fume n’os corazons tocatas tan feiticeiras com’aquela habanera d’un músico de Betanzos, que se chamaba

12

“Pódese dicir que houbo un arte nazonal xudio, grego, exipcio, chino e indio. Tamen-o houbo n’a Rusia até Pedro o Grande e n’o resto d’a Europa até o século XIII e XIV. Mais dende que a clás máis outa ficou sen fé ningunha, non houbo máis que dous artes: o d’o pobo e o d’a clas d’os homes escollidos. D’aquela non viveu a humanidade sen arte n’os tempos novos, senón que somente viviron sen arte as xentes outas d’a nosa sociedade europea e cristián”.

E ollemos como Tolstoi alumea o noso verdadeiro camiño. Nós tamén tivemos o noso arte denantes d’o século XIV, o arte máis grande d’as terras d’Hespaña, c’unha subxetividade que nunca pudo conquistar o castelán, e c’un feitizo aloumiñante que somente poderia têr as suas raíces n’a Provenza. Dend’entón n’a nosa terra tamén temos dous artes: o d’o pobo aldeán e o d’os homes sabidos e lidos da cibdá. N’as aldeas resoan os alalás saudosos namentras n’as vilas e cibdás fan fume n’os corazons tocatas tan feiticeiras com’aquela habanera d’un músico de Betanzos, que se chamaba



“Ay, que me se pierde el gusto”.

¿As cibdás galégas teñen algún arte?  
Pensando con Húitchensón que di que “a beleza nada ten que ver co a bondade e moitas veces é sua nemiga”, podemos dicir que quizaves teña algún. Pensando con Tolstoi xa víchedes que non ten ningún.

Deixándonos de funambulismos máis ou menos filosóficos e falando con sinxeleza, imos a fitar a vida d’as xentes escollidas d’as cibdás galegas. Hay homes que mercan libros que veñen de fora, hay homes que van ós concertos de boa musica; istes homes gorentan o Arte. Cinco, dez, vinte... homes en cada cibdá gorentan o arte alleo; mais ningún fai Arte nosa. N’as cibdás galegas non hai artistas. En troques, hainos en calquera curruncho aldeán, porque os aldeans teñen persoa- lidade.

Di Jean d’Udine: “Pídelle á un ferreiro d’a aldea que che forxe un carabel pr’adornar, por exemplo, un petador d’a tua porta. Cicais o ferreiro non faga máis que unha imaxe moi basta d’a fina corola; mais se ten gosto

12  
“Ay, que me se pierde el gusto”.

¿As cibdás galégas teñen algún arte?  
Pensando con Húitchensón que di que “a beleza nada ten que ver co a bondade e moitas veces é sua nemiga”, podemos dicir que quizaves teña algún. Pensando con Tolstoi xa víchedes que non ten ningún.

Deixándonos de funambulismos máis ou menos filosóficos e falando con sinxeleza, imos a fitar a vida d’as xentes escollidas d’as cibdás galegas. Hay homes que mercan libros que veñen de fora, hay homes que van ós concertos de boa musica; istes homes gorentan o arte. Cinco, dez, vinte... homes en cada cibdá gorentan o arte alleo; mais ningún fai arte nosa. N’as cibdás galegas non hai artistas. En troques, hainos en calquera curruncho aldeán, porque os aldeans teñen persoa- lidade.

Di Jean d’Udine: “Pídelle á un ferreiro d’a aldea que che forxe un carabel pr’adornar, por exemplo, un petador d’a tua porta. Cicais o ferreiro non faga máis que unha imaxe moi basta d’a fina corola; mais se ten gusto



e sentimento d'as proporcións a sua obra non deixará de ser artística, pois ô escoller os elementos floraes pra imital-os en ferro, poñera n'eles o sinal d'a sua personalidade. En troques, un plateiro moi xeitoso, ô imitar as máis pequeniñas follas d'o carabel non será máis que un servil imitador, un traballador sen espirito".

D'artistas d'a cepa d'este plateiro están inzadas as nosas cibdás.

N'as nosas cibdás galegas non se fai arte; imítase o arte d'outros pobos mellor dirixidos. Dá noxo fitar coma, tendo nós un antigo estilo arquitectónico, nin soupemos rexuvenecer a tradición, nin soupemos seguila, nin, ô rifar con ela, puxemos un gran d'area n'a creación d'unha nova que sexa a expresión d'as ideas d'o noso século. Rifamos co a tradición sen facer unha nova tradición, e aínda temos fachenda en sermos d'o século XX e ter unha cultura que, pol-o demais, tampouco é nosa. Sen o relixioso antusiasmo pol-a Natureza, sen o amor ô noso paisaxe, mal podíamos faguer "paisaxes arquitectónicas".

14  
e sentimento d'as proporcións a sua obra non deixará de ser artística, pois ô escoller os elementos floraes pra imital-os en ferro, poñera n'eles o sinal d'a sua personalidade. En troques, un plateiro moi xeitoso, ô imitar as máis pequeniñas follas d'o carabel non será máis que un servil imitador, un traballador sen espirito".

D'artistas d'a cepa d'este plateiro están inzadas as nosas cibdás.

N'as nosas cibdás galegas non se fai arte; imítase o arte d'outros pobos mellor dirixidos. Dá noxo fitar coma tendo nós un antigo estilo arquitectónico nin soupemos rexuvenecer a tradición, nin soupemos seguila, nin, ô rifar con ela, puxemos un gran d'area n'a creación d'unha nova que sexa a expresión d'as ideas d'o noso século. Rifamos co a tradición sen facer unha nova tradición, e aínda temos fachenda en sermos d'o século XX e ter unha cultura que, pol-o demais, tampouco é nosa. Sen o relixioso antusiasmo pol-a Natureza, sen o amor ô noso paisaxe, mal podíamos faguer "paisaxes arquitectónicas".



Pra Ruskin ningunha obra arquiteitónica é fermosa coma non pareza sahir d'o chan e axeitarse á natureza onde s'erga; mais Ruskin aínda non chegou ó miolo d'os nosos homes d'a cibdá.

Ninguén vai sere tan tolo que coide qu'os novos tempos non requeren novos sistemas d'estructura; eu penso con Fiorens-Gevaert que "debemos voltar ó instinto d'o neno, desenrolando as suas individualidás; e pra iso poñámonos diante d'a Natureza e d'a realidade. Nada de copear ornamentos gregos nin archivoltas oxivaes; somente a Natureza. E por natureza non entendemos só a copea d'os elementos decorativos que dan as plantas e a figura, senón tamén o estudio d'as nosas necesidades, d'os nosos materiaes, que pode sere a maneira de chegar á creación d'un estilo". Eu ben sei que os novos tempos requeren novas construcións pois coma dixo Viollet-le-Duc, "os inxenheiros que fixeron as locomotoras non pensaron imitar as dilixencias"; mais eu non vexo nada novo n'as nosas cibdás, nin vexo tansiquera ningunha falsificación d'o noso arte vello. Eu non vexo máis que casas de boa

15  
Pra Ruskin ningunha obra arquiteitónica é fermosa coma non pareza sahir d'o chan e axeitarse á natureza onde s'erga; mais Ruskin aínda non chegou ó miolo d'os nosos homes d'a cibdá.

Ninguén vai sere tan tolo que coide qu'os novos tempos non requeren novos sistemas d'estructura; eu penso con Fiorens-Gevaert que "debemos voltar ó instinto d'o neno, desenrolando as suas individualidás e pra iso poñámonos diante d'a Natureza e d'a realidade. Nada de copear ornamentos gregos nin archivoltas oxivaes; somente a Natureza. E por natureza non entendemos só a copea d'os elementos decorativos que dan as plantas e a figura, senón tamén o estudio d'as nosas necesidades, d'os nosos materiaes, que pode sere a maneira de chegar á creación d'un estilo". Eu ben sei que os novos tempos requeren novas construcións pois coma dixo Viollet-le-Duc "os inxenheiros que fixeron as locomotoras non pensaron imitar as dilixencias"; mais eu non vexo nada novo n'as nosas cibdás, nin vexo tansiquera ningunha falsificación d'o noso arte vello. Eu non vexo máis que casas de boa



pedra, traballadas pol-os mellores canteiros d'o mundo, postas en ringleira coma unha comparsa d'o antroido en que cada un se vistise co a roupa que ll'emprestaron.

A min faime choutar de carraxe ise andacio d'o chamado chalet, onde viven os nosos homes de diñeiro e... os nosos ministros. ¡A tales casas tales homes! Parece mentira que ninguén fixese aínda unha casa galega; mais o conto é que namentras en Baskonia e aínda en Santander rexurde a súa arquitectura, eiqui que temos mil pazos antigos que poden ser a base d'un estilo de casas de campo, fanse somente tartas de pedras, ananuxos de cemento, grilleiras de ladrillo... E así viven os nosos homes de diñeiro. Fan casas pra viviren d'os cartos ganados ou herdados, n'os eidos que máis ll'acomodan, mais non sinten a necesidade d'a casa propia. Fan casas por vanidade, por orgulo; mais non teñen o sentimento d'o fogar propio, pois iste sentimento está mantido pol-o cariño ós eidos e iste cariño abonda pra que o fogar d'un non sexa alleo ó paisaxe d'a terra onde queremos ~~disfrutar~~ gorentar a vida e dispois morrer.

16  
pedra, traballadas pol-os mellores canteiros d'o mundo, postas en ringleira coma unha comparsa d'o antroido en que cada un se vistise co a roupa que ll'emprestaron.

A min faime choutar de carraxe ise andacio d'o chamado chalet, onde viven os nosos homes de diñeiro e... os nosos ministros. ¡A tales casas tales homes! Parece mentira que ninguén fixese aínda unha casa galega; mais o conto é que namentras en Baskonia e aínda en Santander rexurde a súa arquitectura, eiqui que temos mil pazos antigos que poden ser a base d'un estilo de casas de campo, fanse somente tartas de pedra, ananuxos de cemento, grilleiras de ladrillo... E así viven os nosos homes de diñeiro; fan casas pra viviren d'os cartos ganados ou herdados, n'os eidos que máis ll'acomodan; mais non sinten a necesidade d'a casa propia. Fan casas por vanidade, por orgulo; mais non teñen o sentimento d'o fogar propio, pois iste sentimento está mantido pol-o cariño ós eidos e iste cariño abonda pra que o fogar d'un non sexa alleo ó paisaxe d'a terra onde queremos ~~disfrutar~~ gorentar a vida e dispois morrer.



¿Qué por falla de cultura artística se fan casas alleas pra fogares propios n'a terra propia?  
¡Pobres homes ricos!...

Non quero falar d'a obra destrutora d'os nosos cregos n'as irexas. Se as cousas non cambian axiña ficaremos sen o noso tesouro arqueolóxico, d'o que non restarán nin siquiera fotografías.

Hainos tan parvos que lle mandan dar unha man de cemento á súa casa de canteiría pra imitar dispois canteiría, que ven a sere o mesmo que darlle purpurina ô verdadeiro ouro.

¿Queredes unha proba fonda de que a clás de homes escollidos en Galicia non ten nin migalla de sentimento artístico? Ahí tendes o monumento de Montero Rios n'a chamada Atenas de Galicia, e prêto d'el o Pórtico d'a Gloria. N'a praza d'o Hospital, sonada n'o mundo enteiro, érguese a obra d'o mestre Mateos, pra lembranza d'os nosos séculos d'ouro, e n'o medio e medio d'a praza, un alcalde de Compostela, qu'é catedrático d'a Universidade galega, traba-

17  
¿Qué por falla de cultura artística se fan casas alleas pra fogares propios n'a terra propia?  
¡Pobres homes ricos!...

Non quero falar d'a obra destrutora d'os nosos cregos n'as irexas. Se as cousas non cambian axiña ficaremos sen o noso tesouro arqueolóxico, d'o que non restarán nin siquiera fotografías.

Hainos tan parvos que lle mandan dar unha man de cemento á súa casa de canteiría pra imitar dispois canteiría, que ven a sere o mesmo que darlle purpurina ô verdadeiro ouro.

¿Queredes unha proba fonda de que a clás de homes escollidos en Galicia non ten nin migalla de sentimento artístico? Ahí tendes o monumento de Montero Rios n'a chamada Atenas de Galicia, e prêto d'el o Pórtico d'a Gloria. N'a praza d'o Hospital, sonada n'o mundo enteiro, érguese a obra d'o mestre Mateos, pra lembranza d'os nosos séculos d'ouro, e n'o medio e medio d'a praza un alcalde de Compostela, qu'é catedrático d'a Universidade galega, traba-



lloou con todol-os seus folgos pra erguer a máis outa vergonza d'os galegos d'o século XX.

O movimento centralizador e internacional â xunta iñan en camiño de matar as arelas artísticas d'as nazons. En Galicia, as cibdás comestas pol-o centralismo e pervertidas por aires de fora iñan en camiño de cegar total-as fontes de Arte. É fenómeno universal que n'a nosa terra fixo verdadeiros estropicios.

Fiorens-Gevaert din-os n'o seu libro "O arte d'oxe" falando d'a reación contr'o movimento centralista e internazonal: "Fixémonos en que a revoluzón estética estalou n'a nación que mellor soupo gardar a sua autonomia e o seu caraiter antigo: en Ynglaterra. Agardábase unha reforma máis outa e algunchos artistas belgas emprendéron-a valentemente. Os belgas mantuvéronse sempre nemi-gos d'o centralismo; as primeiras cibdás teñen unha individualidade moi marcada e os artistas que traballan en Gante, en Amberes, en Bruxas, non sintiron ningún desexo d'emigraren a Bruselas".

O pobo belga renovou a sua tradición

18  
lloou con todol-os seus folgos pra erguer a máis outa vergonza d'os galegos d'o século XX.

O movimento centralizador e internacional â xunta, iñan en camiño de matar as arelas artísticas d'as nazons. En Galicia, as cibdás comestas pol-o centralismo e pervertidas por aires de fora iñan en camiño de cegar total-as fontes de Arte. É fenómeno universal que n'a nosa terra fixo verdadeiros estropicios.

Fiorens-Gevaert din-os n'o seu libro "O arte d'oxe" falando d'a reación contr'o movimento centralista e internazonal: "Fixémonos en que a revoluzón estética estalou n'a nación que mellor soupo gardar a sua autonomía e o seu caraiter antigo: en Ynglaterra. Agardábase unha reforma máis outa e algunchos artistas belgas emprendéron-a valentemente. Os belgas mantuvéronse sempre nemi-gos d'o centralismo; as primeiras cibdás teñen unha individualidade moi marcada e os artistas que traballan en Gante, en Amberes, en Bruxas, non sintiron ningún desexo d'emigraren a Bruselas."

O pobo belga renovou a sua tradición



facendo Arte belga e o pobo galego que ten as raíces n'a terra e os ollos n'o estranxeiro ou en Madrid, rifou co a tradición loitando valentemente, feramente, pra desfacerse d'a sua persoalidade que o sistema centralista hespañol condena como nemiga d'o progreso.

Os artistas que queren facer arte universal pensan sempre en Madrid coma se fosen amas de cria que deixan os fillos propios pra manter fillos alleos.

Moito se fala d'o arte universal; mais todo Arte ten a sua patria, todo Arte é o froito d'algunha terra. Ahí tendes a teoría de Taine, que non por estético senón por historiador lle daremos creto. Esquencíame d'un arte que somente por aceda bulra se lle pode chamar universal; refírome ô arte que non pode ser entendido por tod-o mundo, nin siquera pol-os chamados intelixentes. Eu non rifo con ise arte; eu quero pousar eiquí a razón de que non fai falla que un Arte, pra sel-o, teña por forza que bater o corazón de todol-os homes. Poucos xenios foron entendidos pol-os homes d'o seu tempo e secomasí foron xenios. O conto está en

19

facendo arte belga e o pobo galego que ten as raíces n'a terra e os ollos n'o estranxeiro ou en Madrid, rifou co a tradición loitando valentemente, feramente, pra desfacerse d'a sua persoalidade que o sistema centralista hespañol condena coma nemiga d'o progreso.

Os artistas que queren facer arte universal pensan sempre en Madrid coma se fosen amas de cria que deixan os fillos propios pra manter fillos alleos.

Moito se fala d'o arte universal; mais todo arte ten a sua patria, todo arte é o froito d'algunha terra. Ahí tendes a teoría de Taine que non por estético senón por historiador lle daremos creto. Esquencíame d'un arte que somente por aceda bulra se lle pode chamar universal; refírome ô arte que non pode ser entendido por tod-o mundo, nin siquera pol-os chamados intelixentes. Eu non rifo con ise arte; eu quero pousar eiquí a razón de que non fai falla que un arte, pra sel-o, teña por forza que bater o corazón de todol-os homes. Poucos xenios foron entendidos pol-os homes d'o seu tempo e secomasí foron xenios. O conto está en



faguer obras de arte e dispois xa chegarán á conquistar universalidade.

Yse medo que teñen moitos galegos de que facendo cousas galegas non poidamos chegar á Madrid é a mostra máis baruda d'a súa falla de sentimento artístico, de cultura estética e de sociabilidade. Eu coído, en troques, que faguendo obras galegas en canto sexan de certo boas obras de Arte irán pol-o mundo adiante. Eu non me teño en tan pouca cousa, como galego namorado d'a miña raza, que con chegar á Madrid o noso Arte xa poidera morrer satisfeitp. Non; eu cobizo moito máis; eu quixera que o nome d'a nosa Galicia benamada fose moito máis alá d'as terras de fala castelán.

Dinos Tostoi: "O Arte é unha maneira de irmandade antr'os homes que os axunta n'un mesmo sentimento, e, pol-o mesmo, é indispensábel pr'a vida d'a humanidade e pr'o seu progreso". E dinos máis adiante: "As cantigas d'un home d'o Tibet ou d'un xaponés non me conmoven tanto com'á un tibetano ou á un xaponés; mais conmóvenme. Tamén dame fonda emoción a pintura xaponesa, a

20  
faguer obras de arte e dispois xa chegarán á conquistar universalidade.

Yse medo que teñen moitos galegos de que facendo cousas galegas non poidamos chegar á Madrid é a mostra máis baruda d'a súa falla de sentimento artístico, de cultura estética e de sociabilidade. Eu coído, en troques, que faguendo obras galegas en canto sexan de certo boas obras de Arte irán pol-o mundo adiante. Eu non me teño en tan pouca cousa, como galego namorado d'a miña raza, que con chegar á Madrid o noso Arte xa poidera morrer satisfeito. Non; eu cobizo moito máis; eu quixera que o nome d'a nosa Galicia benamada fose moito máis alá d'as terras de fala castelán.

Dinos Tostoi: "O Arte é unha maneira de irmandade antr'os homes que os axunta n'un mesmo sentimento, e, pol-o mesmo, é indispensábel pr'a vida d'a humanidade e pr'o seu progreso". E dinos máis adiante: "As cantigas d'un home d'o Tibet ou d'un xaponés non me conmoven tanto com'á un tibetano ou á un xaponés; mais conmóvenme. Tamén dame fonda emoción a pintura xaponesa, a



arquitectura india e os contos arabes”.

E se nós, os galegos, tivéssemos un arte que fose tan suxeridor coma é o paisaxe d'os nosos eidos, chegaríamos á Rusia pra bater o corazón de Tolstoi, d'a mesma maneira que chegou o Arte xaponés; o Arte indio e o Arte árabe.

E dicíamos denantes que todo Arte ten a su patria, que todo Arte é froito d'algunha terra. “N'o artista –dinos Jean d'Udine– hay a transformación d'unha emoción en signos, y-en nós hay a transformación d'ises signos en emoción”. E Tolstoi, rifando co as escolas que teñen por ouxeto ensinar o Arte, dinos tamén: “Mais o Arte é faguer sentir á outros homes os sentimentos d'o artista ¿Coma, pois, pode ensinárase iso n'as escolas?” de maneira que son sentimentos ou emocións o qu'eispresa o artista. ¿E quén lles da ós homes os sentimentos que teñen? Pol-as miñas contas, e non perdend'o tempo con razóns centíficas qu'atoparíamos de camiño, a terra ou mellor dito o paisaxe é quen vai traballando, pouco a pouco, os sentimentos d'os

arquitectura india e os contos arabes”.

E se nós, os galegos, tivéssemos un arte que fose tan suxeridor coma é o paisaxe d'os nosos eidos, chegaríamos á Rusia pra bater o corazón de Tolstoi, d'a mesma maneira que chegou o Arte xaponés, o Arte indio e o Arte árabe.

E dicíamos denantes que todo Arte ten a su patria, que todo arte é froito d'algunha terra. “N'o artista –dinos Jean d'Udine– hay a transformación d'unha emoción en signos, y-en nós hay a transformación d'ises signos en emoción” E Tolstoi, rifando co as escolas que teñen por ouxeto ensinar o arte, dinos tamén: “Mais o Arte é faguer sentir á outros homes os sentimentos d'o artista ¿Coma, pois, pode ensinárase iso n'as escolas?” de maneira que son sentimentos ou emocións o qu'eispresa o artista. ¿E quén lles da ós homes os sentimentos que teñen? Pol-as miñas contas, e non perdend'o tempo con razóns centíficas qu'atoparíamos de camiño, a terra ou mellor dito o paisaxe é quen vai traballando, pouco a pouco, os sentimentos d'os



homes, a terra é a que dá persoalidade. A razón de que o Arte galego dea máis emoción ós galegos que ós alleos non pode sere máis que a de xuntar mellor a maneira de aiti-vidade d'o artista galego co a d'os demais galegos, pois todos nós temos n'o peito os mesmos ritmos suxeridos pol-o paisaxe, todos nós temos n'o sentimento, qu'é fillo d'a terra, os mesmos matices.

Se o Arte é fillo d'o paisaxe e d'o temperamento d'o artista, d'a mesma maneira que o vexetal é fillo d'a terra e d'a semente, ben poidera qu'alguns parvos d'erguí fosen xenios n'outros paisaxes idóneos.

Que os homes d'a cibdá se decaten que o progreso verdadeiro non pode ir car'á unidade, senón car'a harmonia; que os homes d'a cibdá non ollen ós nosos paisanos coma se fosen cousas. Eles, os paisanos, teñen o seu Arte ben definido e os homes d'as cibdás galegas non levan a vida humán ningún sentimento novo, grande e xeneroso. A nosa música galega é d'os paisanos, tamén temos unha poesía popular e danzas populares que fan de Galicia

homes, a terra é a que dá persoalidade. A razón de que o Arte galego dea máis emoción ós galegos que ós alleos non pode sere máis que a de xuntar mellor a maneira de aiti-vidade d'o artista galego co a d'os demais galegos, pois todos nós temos n'o peito os mesmos ritmos suxeridos pol-o paisaxe, todos nós temos n'o sentimento, qu'é fillo d'a terra, os mesmos matices.

Se o Arte é fillo d'o paisaxe e d'o temperamento d'o artista, d'a mesma maneira que o vexetal é fillo d'a terra e d'a semente, ben poidera qu'alguns parvos d'erguí fosen xenios n'outros paisaxes idóneos.

Que os homes d'a cibdá se decaten que o progreso verdadeiro non pode ir car'a unidade, senón car'a harmonia; que os homes d'a cibdá non ollen ós nosos paisanos coma se fosen cousas. Eles, os paisanos, teñen o seu arte ben definido e os homes d'as cibdás galegas non levan a vida humán ningún sentimento novo, grande e xeneroso. A nosa música galega é d'os paisanos, tamén temos unha poesía popular e danzas populares que fan de Galicia



unha terra bendecida por Deus e loubada pol-as fadas. ¿E que fixeron os nosos artistas d'as cibdás? Nada, nada, nada. Somentemente temos bós poetas galegos porqu'a poesía non requer estudos, pois, coma di non sei quén, "se se tratara d'a cencia d'os libros abundarian dez minutos pra saber escribir en verso"; e com'a poesía nasce n'a terra, nós temos unha poesía nosa, coma temos piñeiros n'os montes y-erbas n'os campos. A pintura non é Arte d'o pobo; a pintura non nasce antr'os toxos d'o monte, e por iso Galicia, dona d'un Arte seu, non ten pintura, porqu'as cibdás non saben crear artistas. E agora comple dicir que as cibdás galegas non teñen artistas por non seren galegas. Foran galegas as cibdás d'a nosa terra e axiña xurdiria un Arte universal forte o ô mesmo tempo saudoso, que nos ergueria d'a miseria espiritual en que vivimos.

Fallas as cibdás de verdadeira cencia, non crian mais que virtuosos: matan artistas e manteñen malos falsificadores de artes alleos.

Eu, c'os anos que teño (que non son moitos) vin xurdir algúns artistas cheos de arelas pol-o

22

unha terra bendecida por Deus e loubada pol-as fadas. ¿E que fixeron os nosos artistas d'as cibdás? Nada, nada, nada. Somentemente temos bós poetas galegos porqu'a poesía non requer estudos, pois, coma di non sei quén, "se se tratara d'a cencia d'os libros abundarian dez minutos pra saber escribir en verso"; e com'a poesía nasce n'a terra, nós temos unha poesía nosa, coma temos piñeiros n'os montes y-erbas n'os campos. A pintura non é arte d'o pobo; a pintura non nasce antr'os toxos d'o monte, e por iso Galicia, dona d'un arte seu, non ten pintura, porqu'as cibdás non saben crear artistas. E agora comple dicir que as cibdás galegas non teñen artistas por non seren galegas. Foran galegas as cibdás d'a nosa terra e axiña xurdiria un arte universal forte o ô mesmo tempo saudoso, que nos ergueria d'a miseria espiritual en que vivimos.

Fallas as cibdás de verdadeira cencia non crian mais que virtuosos; matan artistas e manteñen malos falsificadores de artes alleos.

Eu, c'os anos que teño (que non son moitos) vin xurdir algúns artistas cheos de arelas pol-o



conquerimento d'un nome ben ganado, e vin tamén coma iña morrendo o seu espírito n'as escolas de arte. Cando espertou n'eles o desexo de seren artistas faguián sempre cousas d'a terra: monicreques de barro, dibuxos de carballos, muiñeiras... e dispois n'as escolas iñan deixando a sua i-alma n'os estudos pra rematar en virtuosos d'o aceite de liñaza, ou virtuosos d'o yeso, ou compoñedores de polkas pra bandas... ¡É unha desfeita! Dá verdadeiro noxo pensar com'o verme d'o centralismo foi comendo solerminamente o galeguismo d'as cibdás e d'as vilas nosas.

Dende fai alguns anos escóitase falar de pintura galega ¿Ula? Eu non-a vexo en ningures; eu samente vexo que Baskonia xurde c'unha pintura baruda e chea de zume d'as terras fortes d'o norte; mais non vexo a pintura galega ¿Onde está a nosa escola de pintura? ¿Coma se chama o pai d'a nosa pintura? ¿Qué taboas ou que lenzos se pintaron en galego? ¿Onde están os nosos primitivos ou pol-o menos os nosos Adans? Eu non vexo máis que a falla, a necesidade,

24

conquerimento d'un nome ben ganado, e vin tamén coma iña morrendo o seu espírito n'as escolas de arte. Cando espertou n'eles o desexo de seren artistas faguián sempre cousas d'a terra: monicreques de barro, dibuxos de carballos, muiñeiras... e dispois n'as escolas iñan deixando a sua i-alma n'os estudos pra rematar en virtuosos d'o aceite de liñaza, ou virtuosos d'o yeso, ou compoñedores de polkas pra bandas... ¡É unha desfeita! Dá verdadeiro noxo pensar com'o verme d'o centralismo foi comendo solerminamente o galeguismo d'as cibdás e d'as vilas nosas.

Dende fai alguns anos escóitase falar de pintura galega ¿Ula? Eu non-a vexo en ningures; eu samente vexo que Baskonia xurde c'unha pintura baruda e chea de zume d'as terras fortes d'o norte; mais non vexo a pintura galega ¿Onde está a nosa escola de pintura? ¿Coma se chama o pai d'a nosa pintura? ¿Qué taboas ou que lenzos se pintaron en galego? ¿Onde están os nosos primitivos ou pol-o menos os nosos Adans? Eu non vexo máis que a falla, a necesidade,



d'unha pintura nosa; eu vexo n'os galegos pintores o bon desexo de voltaren ôs primeiros pulos d'a sua i-alma, e teño pra min que xurdirá unha escola de pintura galega, barudamente enxebre (1). Eu vexo que os galegos pintores que denantes andaban buscando en terras alleas tipos e paisaxes, veñen agora á Galicia; pero veñen n'o vrán. As obras que se chaman galegas teñen unha migalla de vrán en Galicia. Son paisaxes de sol, son mulleres de panos moi rameados e de moito côr. Mais... comple que veñan os pintores n'o inverno, cando as pedras d'as casas reven auga, cando están despídos os albres; comple que veñan cando renasce o verde d'os campos e os piñeiros d'os montes, semellando candieiros xigantes, teñen n'as ponlas millares de velas; comple que veñan tamén cand'a terra cheir'á versos de Francis James, denantes que o arado enterre as floriñas d'as leiras, denantes que se muchen as flores d'os toxos; comple que non fuxan d'eiqui sen gozar d'a vendimia e d'as esfoladas, sen fitar as follas d'as viñas, roxas com'amapolas. Comple que os pintores coñezan Galicia pra pintala. Comple que os

25

d'unha pintura nosa; eu vexo n'os galegos pintores o bon desexo de voltaren ôs primeiros pulos d'a sua i-alma, e teño pra min que xurdirá unha escola de pintura galega. barudamente enxebre (1). Eu vexo que os galegos pintores, que denantes andaban buscando en terras alleas tipos e paisaxes, veñen agora á Galicia; pero veñen n'o vrán. As obras que se chaman galegas, teñen unha migalla de vrán en Galicia. Son paisaxes de sol, son mulleres de panos moi rameados e de moito côr. Mais... comple que veñan os pintores n'o inverno, cando as pedras d'as casas reven auga, cando están despídos os albres; comple que veñan cando renasce o verde d'os campos e os piñeiros d'os montes, semellando candieiros xigantes teñen n'as ponlas millares de velas; comple que veñan tamén cand'a terra cheir'á versos de Francis James, denantes que o arado enterre as floriñas d'as leiras, denantes que se muchen as flores d'os toxos; comple que non fuxan d'eiqui sen gozar d'a vendimia e d'as esfoladas, sen fitar as follas d'as viñas, roxas com'amapolas. Comple que os pintores coñezan Galicia pra pintala. Comple que os

(1) Depois d'escibir este traballinho camu n'as minhas mans um livro do illustre critico portuguez Sr. de Figueiredo, sobre do pintor Nuno Gonçalves. N'este



(1) Dispois d'escribir iste traballíño caíu n'as miñas maus un libro do ilustre crítico portugués Xosé de Figueiredo, sobor do pintor Nuno Gonçalves. N'estes derradeiros anos falouse moito do pintor portugués, dende atribuírle a paternidade do "home do vaso de viño" do Museo do Louvre até facel-o mestre de Corredoira... Clasificado coma pintor da escola flamenga e non coñecendo de vista o seu Arte, non podía decatarme do que Gonçalves foi e aínda pode ser pra nós. Dispois de fitar reproducións d'as suas taboas e lêr o que del escribiu Figueiredo, temos que pensar que Gonçalves foi o cume d'unha escola, que con têr recibido influencias flamengas e máis italianas, podemos considerar coma nosa. Tamén podemos decatarnos do que perdeu d'espírito a pintura ô pasar de Gonçalves â Velázquez ou de Portugal á Castela e o que ganaria o Arte se nós soupeamos seguir o camiño d'ese xenio da raza. As conxeturas de Figueiredo, mantidas pol-o optimismo de Oviedo Arce, sobor da eistencia d'unha pintura galega que â forza debeu de influir en Gonçalves, cando Galicia era o corazón da cultura peninsular, parés que se van trocando en feitos c-o descubrimento d'alguns frescos dos séculos XIV e XV n'algunhas irexas nosas. N'o tocante ô carauter flamengo da nosa pintura dime Risco n'unha carta: «Non compria a influencia de ningún pintor, nin que Van Eyck viñese â Portugal nin que ningún portugués nin galego fose â Flandes pra se pareceren os nosos pintores ôs flamengos. Yso faino o clima. A brétema tén â forza que nos facer coloristas como fixo ôs flamengos e máis ôs venecianos. Ysto xa o oservou Taine y-é un lugar común».

Istas derradeiras notas non desfán senón que inzan a razón d'as miñas razóns, pois elas demostran qu'esquecemos a nosa tradición e que somente voltando á ela atoparemos o verdadeiro camiño.

un fuxan d'eiqui' en gozar d'a vendimia e  
d'as espolladas, en fitar as follas d'as viñas,  
eipas con'annapolas. Comple que n'os pintores  
entrecan Galicia pra pintala. Comple que n'

(1) Dispois d'escribir iste traballíño caíu n'as miñas maus un libro do ilustre crítico portugués Xosé de Figueiredo, sobor do pintor Nuno Gonçalves. N'estes derradeiros anos falouse moito do pintor portugués, dende atribuírle a paternidade do "home do vaso de viño" do Museo do Louvre até facel-o mestre de Corredoira... Clasificado coma pintor da escola flamenga e non coñecendo de vista o seu Arte, non podía decatarme do que Gonçalves foi e aínda pode ser pra nós. Dispois de fitar reproducións d'as suas taboas e lêr o que del escribiu Figueiredo temos que pensar que Gonçalves foi o cume d'unha escola, que con têr recibido influencias flamengas e máis italianas, podemos considerar coma nosa. Tamén podemos decatarnos do que perdeu d'espírito a pintura ô pasar de Gonçalves â Velázquez ou de Portugal á Castela e o que ganaria o Arte se nós soupeamos seguir o camiño d'ese xenio da raza. As conxeturas de Figueiredo, mantidas pol-o optimismo de Oviedo Arce, sobor da eistencia d'unha pintura galega que â forza debeu de influir en Gonçalves, cando Galicia era o corazón da cultura peninsular, parés que se van trocando en feitos c-o descubrimento d'alguns frescos dos séculos XIV e XV n'algunhas irexas nosas. N'o tocante ô carauter flamengo da nosa pintura dime Risco n'unha carta: «Non compria a influencia de ningún pintor, nin que Van Eyck viñese â Portugal nin que ningún portugués nin galego fose â Flandes pra se pareceren os nosos pintores ôs flamengos. Yso faino o clima. A brétema tén â forza que nos facer coloristas como fixo ôs flamengos e máis ôs venecianos. Ysto xa o oservou Taine y-é un lugar común».

Istas derradeiras <sup>notas</sup> non desfán senón que inzan a razón d'as miñas razóns, pois elas demostran qu'esquecemos a nosa tradición e que somente voltando á ela atoparemos o verdadeiro camiño.



galegos teñan n'ó peito o sentimento d'ó paisaxe, pra seren artistas, pois coma dixo Federico Amiel, "todo paisaxe é un estado d'ó ánimo".

Paréceme á min que imos xa pol-o bó camiño, ó menos, n'ó que se refire á pintura. Oxe os nosos pintores xa pensan en v'ir eiquí n'as vacacions d'ó Nadal. Agardemos á que atopen a beleza d'ó inverno en Galicia e dispois que vivan eiquí tod'ó ano.

¿E Madrid?, diredes. Pois... Madrid pode ser a feira, anqu'eu coido que faríamos mellor feira en Paris, Londres, New-York...

Estes soños meus poden faguerse realidades en poucos, moi poucos, anos de traballo. Son indubidables as nosas boas condicións pr'a pintura e o dibuxo, somente fai falla escoitar á cotio os latexos d'a terra natal, sentir n'a sangue unha renovazón d'a vida en cada primavera, unha morte saudosa en cada outono.

Eu non sei pintar, nin quero saber pintar; mais sinto o noso paisaxe e podo dicirvos que o pouco que valo débollo á estar deitando n'os piñales, deixando qu'a

26  
galegos teñan n'ó peito o sentimento d'ó paisaxe, pra seren artistas, pois coma dixo Federico Amiel "todo paisaxe é un estado d'ó ánimo".

Paréceme á min que imos xa pol-o bó camiño, ó menos, n'ó que se refire á pintura. Oxe os nosos pintores xa pensan en v'ir eiquí n'as vacacions d'ó Nadal. Agardemos á que atopen a beleza d'ó inverno en Galicia e dispois que vivan eiquí tod'ó ano.

¿E Madrid?, diredes. Pois... Madrid pode ser a feira, anqu'eu coido que faríamos mellor feira en Paris, Londres, New-York...

Estes soños meus poden faguerse realidades en poucos, moi poucos, anos de traballo. Son indubidables as nosas boas condicións pr'a pintura e o dibuxo, somente fai falla escoitar á cotio os latexos d'a terra natal, sentir n'a sangue unha renovazón d'a vida en cada primavera, unha morte saudosa en cada outono.

Eu non sei pintar, nin quero saber pintar; mais sinto o noso paisaxe e podo dicirvos que o pouco que valo débollo á estar deitando n'os piñales, deixando qu'a



Natureza entrase dentro de min. S'eu deprendese á pintar, eu sería pintor; mais se deprendese n'unha escola de Madrid o "Arte de pintar" ou mellor dito "o oficio de pintor" teño pra min que nunca faría nada bó. E debo confesarvos, c'o corazón n'a man, qu'eu refuxieime n'a caricatura porque este Arte é o máis suxetivo de todos, é o máis novo, é o qu'aínda non pode ensinársese. En min perdeuse un pintor, e non-o sinto ¡abofé! pois gozo moito máis tendo dentro de min as obras que non hei faguer d'o que gozaria faguendo obras que non levase dentro.

Moi custoso, por non dicir imposible, sería coñecer a liña onde a habilidade testa c'o Arte e por iso moitos abrangueron o nome de artistas sin sel-o verdadeiramente. Non fai falla estruchar o miolo pra lembrarnos d'alguns virtuosos que conqueiron sona de ilustres artistas non sendo máis que bós falsificadores de obras de Arte, ou imitadores d'a natureza ouxetiva. As verbas "está ben pintado" é a gabanza máis fria que se lle pode adicar á unha obra de arte.

Sendo a pintura un xeito d'eispresión

27

Natureza entrase dentro de min. S'eu deprendese á pintar, eu sería pintor; mais se deprendese n'unha escola de Madrid o "arte de pintar" ou mellor dito "o oficio de pintor" teño pra min que nunca faría nada bó. E debo confesarvos, c'o corazón n'a man, qu'eu refuxieime n'a caricatura porque este arte é o máis suxetivo de todos, é o máis novo, é o qu'aínda non pode ensinársese. En min perdeuse un pintor, e non-o sinto ¡abofé! pois gozo moito máis tendo dentro de min as obras que non hei faguer d'o que gozaria faguendo obras que non levase dentro.

Moi custoso, por non dicir imposible, sería coñecer a liña onde a habilidade testa c'o arte e por iso moitos abrangueron o nome de artistas sin sel-o verdadeiramente. Non fai falla estruchar o miolo pra lembrarnos d'alguns virtuosos que conqueiron sona de ilustres artistas non sendo máis que bós falsificadores de obras de arte, ou imitadores d'a natureza ouxetiva. As verbas "está ben pintado" é a gabanza máis fría que se lle pode adicar á unha obra de arte.

Sendo a pintura un xeito d'eispresión



d'a beleza, qu'é suxetiva, somente pode deixar de ser oficio n'os que levan n'o peito o aflato aceso d'o Arte. Se o Arte non fose máis que a copia d'a natureza ouxetiva e á min me desen á escoller entre un lenzo imitando unha sandia e unha sandia verdadeira, eu collia a sandia, a non sere que vendéndolle o lenzo á calquera rico pudese mercar moitas sandias, pois d'aquela collieria o lenzo.

Un bó pintor que non leve nada n'o peito é coma eses mestres que sabendo moita gramática e moita retórica nunca souperon engader un só anaquiño ô caudal d'a literatura. Pra min, a pintura que non pasa d'os ~~ouidos~~ ollos, calquera Arte que non me fure os sentidos pra sentir n'o miolo a indución psicolóxica, non é Arte.

Xa o dixo Guyau: "Arte é tod-o o que fai bater o corazón humán". N'o espirito d'as obras é onde está o Arte d'elas. Repousar os ollos n'a forma, n'a codia, sen chegar ô miolo, non é de bós catadores de obras de Arte.

O pintor que ô mesmo tempo sexa artista non pode de ningunha maneira faguer

28

d'a beleza, qu'é suxetiva, somente pode deixar de ser oficio n'os que levan n'o peito o aflato aceso d'o arte. Se o arte non fose máis que a copia d'a natureza ouxetiva e á min me desen á escoller entre un lenzo imitando unha sandia e unha sandia verdadeira, eu collia a sandia, a non sere que vendéndolle o lenzo á calquera rico pudese mercar moitas sandias, pois d'aquela collieria o lenzo.

Un bó pintor que non leve nada n'o peito é coma eses mestres que sabendo moita gramática e moita retórica nunca souperon engader un só anaquiño ô caudal d'a literatura. Pra min, a pintura que non pasa d'os <sup>ollos</sup> ~~ouidos~~, calquera arte que non me fure os sentidos pra sentir n'o miolo a indución psicolóxica, non é arte.

Xa o dixo Guyau: "arte é tod-o o que fai bater o corazón humán". N'o espirito d'as obras é onde está o arte d'elas. Repousar os ollos n'a forma, n'a codia, sen chegar ô miolo, non é de bós catadores de obras de arte.

O pintor que ô mesmo tempo sexa artista non pode de ningunha maneira faguer



obras de Arte se non chega ô miolo d'as cousas. Falando d'os pintores non abonda que sepan ollar as cousas, é preciso que as sintan, que as queiran ou que as odien; pero que teñan d'as cousas escolllidas por eles o coñecimento enteiro d'a sua vida, d'a sua i-alma. Non abonda tampouco que se pinten as cousas tal como son e non tal como se ollan, según queren novas escolas de pintura. O que comple é pintar as cousas que nin se ollan nin son. "Pois isa cousa rara -din-os Jean d'Udine- ise "non sei que falla" necesario pra xurdir o xenio creador é, nada mais, qu'a aptitude de producir en fórmulas inéditas emocións de orden sentimental ou sensacións de un campo sensorial alleo ô campo en que nos espresamos; pois toda inspiración é un fenómeno de transposición e que ten por base fisiolóxica a sinestesia".

Ollemos o paisaxe e sintamos a sua vida.

Xa sabemos que o paisaxe non tén de certo realidade ouxetiva. As mañans que rin, as tardes que choran, o dia que morre, a luz qu'esmorece, non son máis qu'estados d'a i-alma.

29

obras de arte se non chega ô miolo d'as cousas. Falando d'os pintores non abonda que sepan ollar as cousas, é preciso que as sintan, que as queiran ou que as odien; pero que teñan d'as cousas escolllidas por eles o coñecimento enteiro d'a sua vida, d'a sua i-alma. Non abonda tampouco que se pinten as cousas tal como son e non tal como se ollan, según queren novas escolas de pintura. O que comple é pintar as cousas que nin se ollan nin son. "Pois isa cousa rara -din-os Jean d'Udine- ise "non sei que falla" necesario pra xurdir o xenio creador é, nada mais, qu'a aptitude de producir en fórmulas inéditas emocións de orden sentimental ou sensacións de un campo sensorial alleo ô campo en que nos espresamos; pois toda inspiración é un fenómeno de transposición e que ten por base fisiolóxica a sinestesia".

Ollemos o paisaxe e sintamos a sua vida.

Xa sabemos que o paisaxe non tén de certo realidade ouxetiva. As mañans que rin, as tardes que choran, o dia que morre, a luz qu'esmorece, non son máis qu'estados d'a i-alma.



Maxinémonos diante d'un paisaxe. É n'o intre en que a terra, pra se durmire, vaille virando as costas â luz, e o fume d'as tellas, mesto é leitoso, vaise espaxando n'o fundo d'o val. Non é cousa d'o outro mundo pintar o que ven os ollos qu'han seren comestos d'os vermes; pero n'o paisaxe hay mais cousas que fitar. Pois n'aquil muiño cantareiro dous namorados dánse o primeiro bico e n'aquil pazo d'o castiñeiro seco oubean os cans.

Outro máis. É noite de luar; n'a beira d'unha encrucellada de lenda, un cruceiro tén arrentes de si, a ~~pedra~~ mesa de pedra onde pousan os mortos pra botarlle o responso; por antre os piñeiros amóstrase a ria maina; a lua está pendurada d'a ponla d'un piñeiro. O pintor tén qu'evocar algo máis que unha visión, pois n'a mesa de pedra d'o cruceiro aquela mesma tardiña pousaron o corpo morto d'un rapaz que veu d'o servicio; un estudante de crego vai pensando por aquela congostra n'a moza d'o pano roxo que lle roubou a vocación. E ô lonxe escóitase un alalá.

Outro máis ainda. É unha mañanciña.

Maxinémonos diante d'un paisaxe. É n'o intre en que a terra, pra se durmire, vaille virando as costas â luz, e o fume d'as tellas, mesto é leitoso, vaise espaxando n'o fundo d'o val. Non é cousa d'o outro mundo pintar o que ven os ollos qu'han seren comestos d'os vermes; pero n'o paisaxe hay mais cousas que fitar. Pois n'aquil muiño cantareiro dous namorados dánse o primeiro bico e n'aquil pazo d'o castiñeiro seco oubean os cans.

Outro máis. É noite de luar; n'a beira d'unha encrucellada de lenda, un cruceiro tén arrentes de si, a ~~pedra~~ mesa de pedra onde pousan os mortos pra botarlle o responso; por antre os piñeiros amóstrase a ria maina; a lua está pendurada d'a ponla d'un piñeiro. O pintor tén qu'evocar algo máis que unha visión, pois n'a mesa de pedra d'o cruceiro aquela mesma tardiña pousaron o corpo morto d'un rapaz que veu d'o servicio; un estudante de crego vai pensando por aquela congostra n'a moza d'o pano roxo que lle roubou a vocación. E ô lonxe escóitase un alalá.

Outro máis ainda. É unha mañanciña.

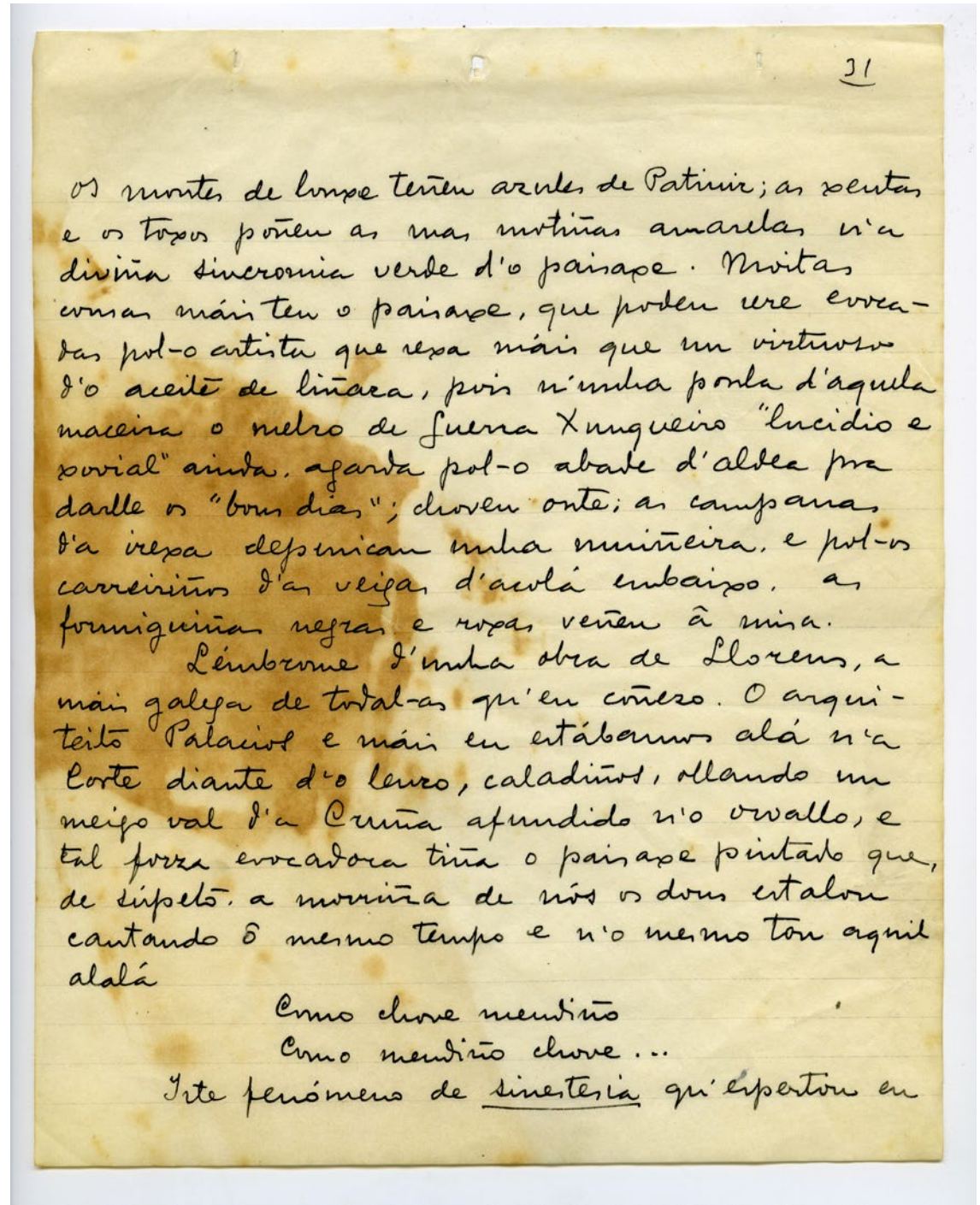


Os montes de lonxe teñen azules de Patinir; as xestas e os toxos poñen as suas motiñas amarelas n'a diviña sincromia verde d'o paisaxe. Moitas cousas máis ten o paisaxe, que poden seren evocadas pol-o artista que sexa máis que un virtuoso d'o aceite de liñaza, pois n'unha ponla d'aquela maceira o melro de Guerra Xunqueiro "lucidio e xovial" aínda agarda pol-o abade d'a aldea pra darlle os "bons días"; choveu onte; as campanas d'a irexa depenican unha muiñeira, e pol-os carreiriños d'as veigas d'acólá embaixo, as formiguiñas negras e roxas veñen â misa.

Lémbrome d'unha obra de Llorens, a máis galega de total-as qu'eu coñezo. O arquitecto Palacios e máis eu estábamos alá n'a Corte diante d'o lenzo, caladiños, ollando un meigo val d'a Cruña afundido n'o orvallo, e tal forza evocadora tiña o paisaxe pintado que, de súpeto, a morriña de nós os dous estalou cantando ô mesmo tempo e n'o mesmo ton aquíl alalá:

Como chove meudiño,  
Como meudiño chove...

Yste fenómeno de sinestesia qu'espertou en



31

Os montes de lonxe teñen azules de Patinir; as xestas e os toxos poñen as suas motiñas amarelas n'a diviña sincromia verde d'o paisaxe. Moitas cousas máis ten o paisaxe, que poden seren evocadas pol-o artista que sexa máis que un virtuoso d'o aceite de liñaza, pois n'unha ponla d'aquela maceira o melro de Guerra Xunqueiro "lucidio e xovial" aínda agarda pol-o abade d'a aldea pra darlle os "bons días"; choveu onte; as campanas d'a irexa depenican unha muiñeira, e pol-os carreiriños d'as veigas d'acólá embaixo, as formiguiñas negras e roxas veñen â misa.

Lémbrome d'unha obra de Llorens, a máis galega de total-as qu'eu coñezo. O arquitecto Palacios e máis eu estábamos alá n'a Corte diante d'o lenzo, caladiños, ollando un meigo val d'a Cruña afundido n'o orvallo, e tal forza evocadora tiña o paisaxe pintado que, de súpeto, a morriña de nós os dous estalou cantando ô mesmo tempo e n'o mesmo ton aquíl alalá

Como chove meudiño

Como meudiño chove...

Yste fenómeno de sinestesia qu'espertou en



nós aquíl desexo de cantar un alalá longo, gris e saudoso, demostra o Arte da obra.

Pol-o que di Guyau "atopamos bela a Natureza é maxinámola viva, e n'ó doado, representármola baixo unha forma humán. Pódese dicir, inzando aquelas verbas de Terencio "non m'inspira intrés máis que o humán": se pra embelecer o Universo non houbera máis que o peso, o número e a medida, ficariamos indiferentes diante d'el» E n'outro libro seu tamen-os dí: "É preciso animar a Natureza, doutra maneira non-os di nada. Os nosos ollos teñen unha luz sua e non ven senon o que alumean c'ó seu resplandor".

Pra pintar Galicia ten que sentirse, non d'outra maneira se comprende qu'alguns pintores de sona, chegados de fora, declarasen impintables os paisaxes galegos. Son impintables pra eles; mais non pra nós. Son impintables pra quén non comprende máis que o roxo, o azul e o amarelo; mais son pintables pra quén está afeito á distinguir mil matices diferentes d'ó verde, dend'ó cuasi amarelo até o cuasi azul. Eu colleria por unha orella á quén dixese que Galicia non pode pintarse e

nós aquíl desexo de cantar un alalá longo, gris e saudoso, demostra o Arte da obra.

Pol-o que di Guyau "atopamos bela a Natureza é maxinámola viva, e, n'ó doado, representármola baixo unha forma humán. Pódese dicir, inzando aquelas verbas de Terencio "non m'inspira intrés máis que o humán": se pra embelecer o Universo non houbera máis que o peso, o número e a medida, ficariamos indiferentes diante d'el» E n'outro libro seu tamen-os dí: "É preciso animar a Natureza, d'outra maneira non-os di nada. Os nosos ollos teñen unha luz sua e non ven senon o que alumean c'ó seu resplandor".

Pra pintar Galicia ten que sentirse, non d'outra maneira se comprende qu'alguns pintores de sona, chegados de fora, declarasen impintables os paisaxes galegos. Son impintables pra eles; mais non pra nós. Son impintables pra quén non comprende máis que o roxo, o azul e o amarelo; mais son pintables pra quén está afeito á distinguir mil matices diferentes d'ó verde, dend'ó cuasi amarelo até o cuasi azul. Eu colleria por unha orella á quén dixese que Galicia non pode pintarse e



levariao diante d'o cadro "As tentaciós de San Antón" de Patinir, pra que deprendese coma pode pintarse un paisaxe verde e sen sol. E ainda sobor de si Galicia tén ou non côr hay moito que falar. Lémbrome de que vindo n'o tren, fai alguns outonos, denantes de chegar á Ourense, ollei un monte todo cheo de viña alumeado pol-o sol amarelo d'a tardiña, e o monte semellaba cuberto c'un manto cardealicio, de tal côr que mesmo parecia un fondo de conto oriental. Non falemos xa d'as nosas gayas romaxes aldeans, onde os còres arremoiñanse de tal xeito que n'as nosas romaxes poden atopar asunto as máis novas maneiras de pintura. Non; Galicia ten côr se queremos buscal-o.

Unha ducia de literatos declarou femia o paisaxe galego, non sei se querendo gabar a sua fermosura ou a da criticar a sua falla de forteza. Se quixeron loubar a sua fermosura e lle chamaron femia ben se olla que non visitaron a Costa d'a Morte ou as beiras d'o Sil e d'o Miño, pois entón dirian qu'en Galicia hay o paisaxe femia e o paisaxe macho. Á min teme sen coidado iso d'o senso d'o paisaxe; pero

levariao diante d'o cadro "As tentaciós de San Antón" de Patinir, pra que deprendese coma pode pintarse un paisaxe verde e sen sol. E ainda sobor de si Galicia tén ou non côr hay moito que falar. Lémbrome de que vindo n'o tren, fai alguns outonos, denantes de chegar á Ourense, ollei un monte todo cheo de viña alumeado pol-o sol amarelo d'a tardiña, e o monte semellaba cuberto c'un manto cardealicio, de tal côr que mesmo parecia un fondo de conto oriental. Non falemos xa d'as nosas gayas romaxes aldeans, onde os còres arremoiñanse de tal xeito que n'as nosas romaxes poden atopar asunto as máis novas maneiras de pintura. Non; Galicia ten côr se queremos buscal-o.

Unha ducia de literatos declarou femia o paisaxe galego, non sei se querendo gabar a sua fermosura ou ~~a da~~ criticar a sua falla de forteza. Se quixeron loubar a sua fermosura e lle chamaron femia ben se olla que non visitaron a esta d'a morte ou as beiras d'o Sil e d'o Miño, pois entón dirian qu'en Galicia hay o paisaxe femia e o paisaxe macho. Á min teme sen coidado iso d'o senso d'o paisaxe; pero



n'o fundo d'a custión presíntese o desexo de seguir mantendo a ficción d'a grandeza castelán. Non e non; o paisaxe galego, macho, femia, ou ermafrodita, é o paisaxe máis fermoso d'a Hespaña e un d'os mellores d'o mundo.

\*  
\* \*

E agora comple que a miria senreira, a miña carraxe de bó galego estoupe eiquí maldecindo o malfadado centralismo que, atafegando a nosa persoalidade nacional, non deixa medrar unha escola de Arte galego que tería de nacer fatalmente pol-a forza evocadora d'o noso paisaxe. Mais... ¿qué lles importa ós homes d'o noso Estado as cousas d'o Arte? O Arte non tén fronteiras e o famento y-eguniado pobo d'a Hespaña abóndalle co as corridas de touros, que fan de nós un Estado pintoreiro, único n'a Europa civilizada.

Todo español é un rexionalista, d'a mesma maneira que todo bó rexionalista é bó patriota. Non quero inzar a razóns d'esta proposición con verbas de homes de creto n'o terreo d'o pensamento, pois se así son verdades evidentes anqu'o Estado

24  
n'o fundo d'a custión presíntese o desexo de seguir mantendo a ficción d'a grandeza castelán. Non e non; o paisaxe galego, macho, femia, ou ermafrodita, é o paisaxe máis fermoso d'a Hespaña e un d'os mellores d'o mundo.

E agora comple que a miña senreira, a miña carraxe de bó galego estoupe eiquí maldecindo o malfadado centralismo que, atafegando a nosa persoalidade nacional, non deixa medrar unha escola de Arte galego que tería de nacer fatalmente pol-a forza evocadora d'o noso paisaxe. Mais... ¿qué lles importa ós homes d'o noso Estado as cousas d'o Arte? O arte non tén fronteiras e o famento y-eguniado pobo d'a Hespaña abóndalle co as corridas de touros, que fan de nós un Estado pintoreiro, único n'a Europa civilizada.

Todo español é un rexionalista, d'a mesma maneira que todo bó rexionalista é bó patriota. Non quero inzar a razóns d'esta proposición con verbas de homes de creto n'o terreo d'o pensamento, pois se así son verdades evidentes anqu'o Estado



non-as queira recoñecer. Non querendo fitar as rexións naturais, deberon dividir o chan hespañol, pr'os fins d'a adeministración e goberno, en anaquiños máis regulares: cadradiños, triángulos... ¡Habería que ollar dispois n'o mapa as provincias c'os seus coloriños, dándolle ô chan hespañol un aspecto máis xeométrico, máis estético dentro d'a conceución estética d'o Estado hespañol! Esta iñorma salvaríanos d'a vergonza de amostrar ô mundo un mapa d'o chan hespañol que se asemella á capa d'un pobre de pidir pol-as portas, tan chea de remendos de trapo, que non lle quedou siquera un anaquiño d'a que foi capa nova alá n'os tempos d'o noso poderio venturoiro.

Xa sabemos que os homes d'o Estado non pousaron os ollos n'a personalidade d'as rexións que compoñen o chan hespañol pra chegar á unha harmonía que faga d'a Hespaña unha terra rica de matices en todol-os campos d'a aitividade humán, nin siquera souperon aproveitarse d'os homes que pol-o seu acedo traballo, e sen acucia oficial, chegaron a conquistar n'as Cencias o creto de sabios. E se a Cencia c'o seu caraiter de útil que tén, non lles

35

non-as queira recoñecer. Non querendo fitar as rexións naturais, deberon dividir o chan hespañol, pr'os fins d'a adeministración e goberno, en anaquiños máis regulares: cadradiños, triángulos... ¡Habería que ollar dispois n'o mapa as provincias c'os seus coloriños, dándolle ô chan hespañol un aspecto máis xeométrico, máis estético dentro d'a conceución estética d'o Estado hespañol! Esta iñorma salvaríanos d'a vergonza de amostrar ô mundo un mapa d'o chan hespañol que se asemella á capa d'un pobre de pidir pol-as portas, tan chea de remendos de trapo, que non lle quedou siquera un anaquiño d'a que foi capa nova alá n'os tempos d'o noso poderio venturoiro.

Xa sabemos que os homes d'o Estado non pousaron os ollos n'a personalidade d'as rexións que compoñen o chan hespañol pra chegar á unha harmonía que faga d'a Hespaña unha terra rica de matices en todol-os campos d'a aitividade humán, nin siquera souperon aproveitarse d'os homes que pol-o seu acedo traballo, e sen acucia oficial, chegaron a conquistar n'as Cencias o creto de sabios. E se a Cencia c'o seu caraiter de útil que tén, non lles



importa ós homes que mandan ¿que lles había de importar o Arte?

O Estado fixo canto pudo pra matar a personalidade d'as rexions e nós, os hespañoles, rexionalistas sempre, pouco fixemos tamén pra facelas xurdir.

Eiquí en Galicia cando imos á Universidade deixámonos desgaleguizar de tal maneira qu'alguns barbaloeiros chegan a perder o acento.

Cando algún rapaz sale artista aguillóan-o pra que fuxa d'a terra, dicíndolle: ¿E qué vas deprender eiqui? Vaite, home, vaite, e non perdal-o tempo. Algunhas veces -moi poucas- unha Diputación dalle catro mil reás ô ano pra que poida facerse artista n'ô estranxeiro ou en Madrid. ¿E qué pasa? Cando saen de Galicia son artistas virtuaes e cando volven de fora samente son pintores, escultores, falsificadores d'arte... Se o rapaz, artista en potencia, vai a deprender pintura á Roma, volve d'alá sabendo moitas cousas d'ô oficio, tantas cousas que xa pode pintar tod-o que vexan os seus ollos d'a terra; mais... os paisaxes seus terán sempre a luz d'Ytalia. Cand'ô seu espírito sinteu a primeira acucia d'ô Arte pol-o poder evocador d'ô paisaxe

importa ós homes que mandan ¿que lles había de importar o Arte?

© Estado fixo canto pudo pra matar a personalidade d'as rexions e nós, os hespañoles, rexionalistas sempre, pouco fixemos tamén pra facelas xurdir.

Eiqui en Galicia cando imos á Universidade deixámonos desgaleguizar de tal maneira qu'alguns barbaloeiros chegan a perder o acento.

Cando algún rapaz sale artista aguillóan-o pra que fuxa d'a terra, dicíndolle: ¿E qué vas deprender eiqui? Vaite, home, vaite, e non perdal-o tempo. Algunhas veces -moi poucas- unha Diputación dalle catro mil reás ô ano pra que poida facerse artista n'ô estranxeiro ou en Madrid. ¿E qué pasa? Cando saen de Galicia son artistas virtuaes e cando volven de fora samente son pintores, escultores, falsificadores d'arte... Se o rapaz, artista en potencia, vai a deprender pintura á Roma, volve d'alá sabendo moitas cousas d'ô oficio, tantas cousas que xa pode pintar tod-o que vexan os seus ollos d'a terra; mais... os paisaxes seus terán sempre a luz d'Ytalia. Cand'ô seu espírito sinteu a primeira acucia d'ô Arte pol-o poder evocador d'ô paisaxe



nativo, mandámolo fora á deprender o xeito d'expressión d'ese Arte, sen fixarnos que cando van, levan o espírito domeable e cando volven tráeno teso. D'esta maneira non faguemos máis que imitadores, traballadores sen espírito.

N'a Esposición d'arte galego d'a Cruña, un abogado de bastante sona, abrindo a boca con verdadeiro pasmo diante d'un cadro "ben pintado", díxome berrando moito pra que o sentisen ben todos: -¡Que traballo máis brutalmente feito!. Fíxese vostede... ¡se talmente parece unha fotografía! Eu respondinlle con algunha sorna: -Pois Peladán dixo que "a fotografía demostra a parvada d'o realismo. Mais o meu home non pechou os beizos e sigueu ceibando pol-o buraco d'a boca tod'a parvada vilega d'os homes que pisaron as aulas, -como din eles. Tamén coidan algúns qu'o mérito d'as obras está n'a cantidade de traballo que custou facelas. "¿Non demostran as obras máis grandes d'o mundo que foron feitas con facilidade? ¿Non-os din ben ás claras que non houbo n'elas un gran esforzo senón unha gran facultade?" pregunta Ruskin. Pero un home com'o abogado de

37

nativo, mandámolo fora á deprender o xeito d'expressión d'ese Arte, sen fixarnos que cando van levan o espírito domeable e cando volven tráeno teso. D'esta maneira non faguemos máis que imitadores, traballadores sen espírito.

N'a Esposición d'arte galego d'a Cruña, un abogado de bastante sona, abrindo a boca con verdadeiro pasmo diante d'un cadro "ben pintado", díxome berrando moito pra que o sentisen ben todos: -¡Que traballo máis brutalmente feito!. Fíxese vostede... ¡se talmente parece unha fotografía! Eu respondinlle con algunha sorna: -Pois Peladán dixo que "a fotografía demostra a parvada d'o realismo. Mais o meu home non pechou os beizos e sigueu ceibando pol-o buraco d'a boca tod'a parvada vilega d'os homes que pisaron as aulas, -como din eles. Tamén coidan algúns qu'o mérito d'as obras está n'a cantidade de traballo que custou facelas. "¿Non demostran as obras máis grandes d'o mundo que foron feitas con facilidade? ¿Non-os din ben ás claras que non houbo n'elas un gran esforzo senón unha gran facultade?" pregunta Ruskin. Pero un home com'o abogado de



marras responderíalle axiña:

-Eu de Arte non ll'entendo nada; eu d'Estética estou limpo de todo; eu non lle sei máis que de pleitos.

Y-estes homes son os que dirixen as nosas cibdás e as nosas vilas. Eles son os donos d'os cartos que manexan as nosas diputacions e os nosos Auntamentos. E con estes homes tan limpos de Estética e tan lixados de política, Galicia seguirá sendo un criadeiro de carne humán pr'á eisportación.

Tod'o mundo quêr saber de arte dis pois de confesaren que de Arte non saben unha palotada, e aínda se rin d'os ~~que tod~~ tolos artistas con aquel de homes cordos, ben seguros de que as estrelas foron feitas nada máis que pra regalia d'os seus ollos.

E non coidedes que o paisaxe está sen defensa oficial, non. O Concello de Rianxo mandoulle tirar un piorno a meu pai, piorno erguido n'a sua propiedade, que daba á un camiño de carro, pois... (asi dicía a órden) "esta clase de artefactos situados a la faz de los caminos públicos son de un pésimo efecto al ornato". Meu pai

marras responderíalle axiña:

- Eu de arte non ll'entenda nada; eu d'estética estou limpo de todo; eu non lle sei máis que de pleitos

Y-estes homes son os que dirixen as nosas cibdás e as nosas vilas. Eles son os donos d'os cartos que manexan as nosas diputacions e os nosos Auntamentos. E con estes homes tan limpos de Estética e tan lixados de política, Galicia seguirá sendo un criadeiro de carne humana pr'a eisportación.

Tod'o mundo quêr saber de arte dis pois de confesaren que de arte non saben unha palotada, e aínda se rin d'os ~~que tod~~ tolos artistas con aquel de homes cordos, ben seguros de que as estrelas foron feitas nada máis que pra regalia d'os seus ollos.

E non coidedes que o paisaxe está sen defensa oficial, non. O Concello de Rianxo mandoulle tirar un piorno á meu pai, piorno erguido n'a sua propiedade, que daba á un camiño de carro, pois... (asi dicía a órden) "esta clase de artefactos situados a la faz de los caminos públicos son de un pésimo efecto al ornato". Meu pai



non concordou c'ó Concello, parecéndolle que os piornos non están mal ás beiras d'os camiños, sobor todo cando están cheos de millo; mais a Comisión provincial e dispois o Gobernador foron d'ó mesmo parecer d'ó Concello. Eu propoño que os homes amantes d'ó paisaxe felicitemos ó ex-gobernador interino, don Xaquín Sagaceta de Ylurdor, pol-a súa resolución axeitada ós ditados d'unha Estética orixinal.

Se botamos unha lixeira ollada sobor d'ó ensino d'ó Arte e d'a Estética que se dá en total-as nacións civilizadas e dispois pousamos os ollos n'a Hespaña... Boeno ¡eu non quero pensar siquera n'esto, pois non sei onde me levarian os meus comentarios. Abonda dicir que se n'a Corte se dá un ensino verdadeiramente abafante d'a persoalidade ~~das rexións~~ eiquí n'a nosa terra non se dá ningún ensino d'ó Arte nin d'a Estética. Esquecíame de que n'as escolas enséñase gramática, n'os Ynstitutos retórica e n'ó preparatorio de Dereito literatura.

O que aprenden os rapaces n'a escola vou a demostrárvolo contándovos o que me pasou a min en Rianxo. Yña pol-a beira d'ó mar e un mariñeiros chamáronme pra que lles

19

non concordou c'ó Concello parecéndolle que os piornos non están mal ás beiras d'os camiños, sobor todo cando están cheos de millo; mais a Comisión provincial e dispois o Gobernador foron d'ó mesmo parecer d'ó Concello. Eu propoño que os homes amantes d'ó paisaxe felicitemos ó ex-gobernador interino, don Xaquín Sagaceta de Ylurdor pol-a súa resolución axeitada ós ditados d'unha Estética orixinal.

Se botamos unha lixeira ollada sobor d'ó ensino d'ó Arte e d'a Estética que se dá en total-as nacións civilizadas e dispois pousamos os ollos n'a Hespaña... Boeno ¡eu non quero pensar siquera n'esto, pois non sei onde me levarian os meus comentarios. Abonda dicir que se n'a Corte se dá un ensino verdadeiramente abafante d'a persoalidade ~~das rexións~~ eiquí n'a nosa terra non se dá ningún ensino d'ó Arte nin d'a Estética. Esquecíame de que n'as escolas enséñase gramática, n'os Ynstitutos retórica e n'ó preparatorio de Dereito literatura.

O que aprenden os rapaces n'a escola vou a demostrárvolo contándovos o que me pasou a min en Rianxo. Yña pol-a beira d'ó mar e un mariñeiros chamáronme pra que lles



lèra o periódico. Eu linllo e como atopase co-a verba “gramática”, un mozo qu’andivera comigo á escola, preguntoume: –A gramática ¿non é aquel libro...? ¿non t’acordas? Aquel libro que dicía: Nominativo laralalá, genitivo la lalará la la; los la.

¿De qué sirve o ensino d’a retórica n’os Institutos? “¿Quién pensa agora –dinos Ruskin– en ensinar ós homes á seren poetas? ¿en facer poetas valéndonos de recetas?” Yso ademais de que en literatura a decadencia chámase retórica.

Non; non lle deben nada á retórica deprendida, os nosos poetas. En troques poida sere que lle deban á retórica deprendida a incompreensión que d’a boa poesía teñen os nosos homes de carreira.

N’a Universidade galega non hai siquera unha cátedra de lingua galega nin se estudia a poesía trovadoresca d’o ciclo galaico-portugués que tanto influíu n’a literatura castelán. Lembra-devos de que fai anos creouse unha cátedra de catalán pr’a Universidade de Barcelona e n’a mesma data creouse unha de lingua galaico-portuguesa pr’a Universidade de Madrid.

40  
lèra o periódico. Eu linllo e como atopase co-a verba “gramática”, un mozo qu’andivera comigo á escola, preguntoume: –A gramática ¿non é aquel libro...? ¿non t’acordas? Aquel libro que dicía: Nominativo laralalá, genitivo la lalará la la; los la.

¿De qué sirve o ensino d’a retórica n’os Institutos? “¿Quién pensa agora –dinos Ruskin– en ensinar ós homes á seren poetas? ¿en facer poetas valéndonos de recetas?” Yso ademais de que en literatura a decadencia chámase retórica.

Non; non lle deben nada á retórica deprendida, os nosos poetas. En troques poida sere que lle deban á retórica deprendida a incompreensión que d’a boa poesía teñen os nosos homes de carreira.

N’a Universidade galega non hai siquera unha cátedra de lingua galega nin se estudia a poesía trovadoresca d’o ciclo galaico-portugués que tanto influíu n’a literatura castelán. Lembra-devos de que fai anos creouse unha cátedra de catalán pr’a Universidade de Barcelona e n’a mesma data creouse unha de lingua galaico-portuguesa pr’a Universidade de Madrid.



O perfeccionamento d'a lingua nosa é cousa que nin lles vai nin lles ven ós nosos homes d'a cibdá.

O Claustro ordinario de Santiago pideu moitas cousas ó Ministro cando se fixo o Estatuto d'a Universidade; máis eu non vin antre tantas peticions a d'unha cátedra de Galego.

Os sabios d'a Atenas galega son asi; e aínda non sei coma os catedráticos d'as patoloxías, d'as químicas, d'as matemáticas, d'os dereitos romanos, non pidiron unha cátedra de Esperanto.

Eses homes cheos de progreso e valeiros de perfeición, amantes d'o esperanto e d'o trampitán ou sinxelamente tan patrioteiros que non poden ollar unha parede branca sen desexos d'apañar un carbón y-escibir n'ela un "Viva España"; digo qu'eses homes sinten por nós un noxo tremendo; e todo pol-a fala.

Ben está qu'haxa un Arte galego, que os paisanos leven zocos e que se toque a gaita n'as carballeiras... mais iso d'a fala e cousa merecente de catro azoutas.

Mais "¿qu'é o Arte d'un pobo -di B. Croce- senon o conxunto de total-as producons artísticas?

41  
O perfeccionamento d'a lingua nosa é cousa que nin lles vai nin lles ven ós nosos homes d'a cibdá.

O Claustro ordinario de Santiago pideu moitas cousas ó Ministro cando se fixo o Estatuto d'a Universidade; máis eu non vin antre tantas peticions a d'unha cátedra de Galego.

Os sabios d'a Atenas galega son asi; e aínda non sei coma os catedráticos d'as patoloxías, d'as químicas, d'as matemáticas, d'os dereitos romanos, non pidiron unha cátedra de Esperanto.

Eses homes cheos de progreso e valeiros de perfeición, amantes d'o esperanto e d'o trampitán ou sinxelamente tan patrioteiros que non poden ollar unha parede branca sen desexos d'apañar un carbón y-escibir n'ela un "Viva España"; digo qu'eses homes sinten por nós un noxo tremendo; e todo pol-a fala.

Ben está qu'haxa un arte galego, que os paisanos leven zocos e que se toque a gaita n'as carballeiras... mais iso d'a fala e cousa merecente de catro azoutas.

Mais "¿qu'é o Arte d'un pobo -di B. Croce- senon o conxunto de total-as producons artísticas?



¿Qué o caraiter d'un Arte -d'o Arte grego ou d'a literatura provenzal- senón a fisonomia común a tales producións? ¿Como pode responderse á esta pregunta máis que faguendo a historia d'o Arte, d'a literatura, d'as linguas en acción?"

Non vexo, pois, coma se pode querer un Arte galego cando non queremos a fala, qué o mellor que temos.

Homes de testa de ferro: Lembrádevos d'aquelas verbas dirixidas ó Emperador romano: Tú, Cesar, civitatem dare potes homini, verbo non potes!

Unha lingua asoballada por outra catro séculos arreo ten dereito a desentangarañarse, pois tantos séculos de proba moito din d'a sua vitalidade. Seguir impôndo o castelán pra todo, até pra rezar, iso si que me parece cousa merecente de catro azoutas.

Pois, coma nos di B. Croce: "Ympôr a lingua modelo é impôr a inmovilidade d'o movemento. Cada un fala, debe falar, según os ecos que as cousas despertan n'o seu espírito, según as suas impresions; querer trocar unha verba por outra de outro orixen que responda

42  
 ¿Qué é o caraiter d'un arte -d'o arte grego ou d'a literatura provenzal- senón a fisonomia común a tales producións? ¿Como pode responderse á esta pregunta máis que faguendo a historia d'o arte, d'a literatura, d'as linguas en acción?"

Non vexo, pois, coma se pode querer un arte galego cando non queremos a fala, qué o mellor que temos.

Homes de testa de ferro: Lembrádevos d'aquelas verbas dirixidas ó Emperador romano: Tú, Cesar, civitatem dare potes homini, verbo non potes!

Unha lingua asoballada por outra catro séculos arreo ten dereito a desentangarañarse, pois tantos séculos de proba moito din d'a sua vitalidade. Seguir impôndo o castelán pra todo até pra rezar, iso si que me parece cousa merecente de catro azoutas.

Pois, coma nos di B. Croce: "Ympôr a lingua modelo é impôr a inmovilidade d'o movemento. Cada un fala, debe falar, según os ecos que as cousas despertan n'o seu espírito, según as suas impresions; querer trocar unha verba por outra de outro orixen que responda



âs suas impresións, é falsear as impresións. A custión d'a unidade d'a lingua é insolubel por repousar n'un falso conceuto d'a lingua, pois a lingua non pode ser un arsenal de armas útiles y-escentilantes, coma non-o é tampouco o vocabulario que por moi progresivo que sexa e por moita utilidade que nos done, é cimenterio de mortos máis ou menos embalsamados, conxunto de abstraccións".

E quen vai falar d'escolas de pintura, dibuxo, escultura? Quén s'estreveria á pedir un conservatorio de música? Co-as escolas de Madrid abonda, anqu'á algúns coma ~~eu~~ min nos pareza que sobran.

¿Lembrouse alguén de que n'a nosa terra temos os mellores canteiros d'o mundo pra crearen en total-as cibdás, y-en algunhas vilas, escolas de Artes e Oficios? Yses canteiros que traballan n'a pedra c'un xeito herdado de pais á fillos, que atá teñen unha lingua (verbo d'os argas) que fixo cabilar a moitos estranxeiros, non lles importa ôs nosos homes que mandan.

As nosas Diputacións dan pensións que non chegan pr'á mantenza d'os pensionados

42

âs suas impresións, é falsear as impresións. A custión d'a unidade d'a lingua é insolubel por repousar n'un falso conceuto d'a lingua, pois a lingua non pode ser un arsenal de armas útiles y-escentilantes, coma non-o é tampouco o vocabulario que por moi progresivo que sexa e por moita utilidade que nos done, é cimenterio de mortos máis ou menos embalsamados, conxunto de abstraccións".

E quen vai falar d'escolas de pintura, dibuxo, escultura? Quén s'estreveria á pedir un conservatorio de música? Co-as escolas de Madrid abonda, anqu'á algúns coma ~~eu~~ min nos pareza que sobran.

¿Lembrouse alguén de que n'a nosa terra temos os mellores canteiros d'o mundo pra crearen en total-as cibdás, y-en algunhas vilas, escolas de artes e oficios? Yses canteiros que traballan n'a pedra c'un xeito herdado de pais á fillos, que atá teñen unha lingua (verbo d'os argas) que fixo cabilar á moitos estranxeiros, non lles importa ôs nosos homes que mandan.

As nosas diputacións dan pensións que non chegan pr'á mantenza d'os pensionados



¿E non era mellor que con ises cartos e alguns máis fundasen unha escola en Galicia onde os artistas traballasen n'ó seu ambiente?

Eu coido que somente n'un rexime de autonomia integral se poderia chegar á realidade d'os soños meus. Nada de autonomía municipal que os zugadoros d'a política convertirían n'ó intre en autonomía d'ó Concello. Nada de autonomía universidade taria que se convirta en autonomía d'ó claustro. Teño pra min que somente n'unhas cortes verdadeiramente galegas, homes desleigados d'a política centralista hespañola traballarían aeito pol-o conqurimento d'un Arte que sendo moi galego sería tamén moi universal. Eu coido que c'unha autonomía verdadeira d'a Universidade galega, estatuida por Galicia e non pol-os catedráticos que compoñen o claustro (metá d'eles alleos), os nosos homes de carreira serían enxebres e d'aquela as nosas vilas e cibdás, dándose unha forte apreta co'as aldeas farían xuntos un pobo barudo, forte, non somente bó pr'á Hespaña senon tamén pr'á Humanidade.

Dixen

44  
 ¿E non era mellor que con ises cartos e alguns máis fundasen unha escola en Galicia onde os artistas traballasen n'ó seu ambiente?

Eu coido que somente n'un rexime de autonomía integral se poderia chegar á realidade d'os soños meus. Nada de autonomía municipal que os zugadoros d'a política convertirían n'ó intre en autonomía d'ó Concello. Nada de autonomía universidade <sup>taria</sup> que se convirta en autonomía d'ó claustro. Teño pra min que somente n'unhas cortes verdadeiramente galegas, homes desleigados d'a política centralista hespañola, traballarían aeito pol-o conqurimento d'un Arte que sendo moi galego sería tamén moi universal. Eu coido que c'unha autonomía verdadeira d'a Universidade galega, estatuida por Galicia e non pol-os catedráticos que compoñen o claustro (metá d'eles alleos), os nosos homes de carreira serían enxebres e d'aquela as nosas vilas e cibdás dándose unha forte apreta co'as aldeas farían xuntos un pobo barudo, forte, non somente bó pr'á Hespaña senon tamén pr'á Humanidade.

Dixen.

# O retrato

Ilustración de  
Maside para o relato  
*O retrato* no libro  
*Retrincos*. Editado  
por Nós en 1934





## O RETRATO

Por amainal-a concencia guindei co meu tíduo de médico no fondo d'unha gabeta e busquei outra maneira de me valer. As xentes xa non sabían que eu era dono de tan tremenda licencia oficial; pero unha noite foron requeridol-os meus servicios...

Era domingo. Melchor, o Taberneiro, agardaba por min ô pé da porta. Doume ás "boas noites" e rompeu a chorar e por antr'os saloucos saíanlle as verbas tan estruchadas que somentes logrou decirme que tiña un fillo a morrer.

O probe pai turraba por min y eu deixábame levar enfeitizado pol-a sua door. E tiven tan fortes anceios de complacer o que sentin ~~nos meus~~ xurdir nos meus adentros unha gran cencia... E cando chegamos logrei arriarme de Melchor, e con finxido acoitamento confeseille que eu sabía moi pouco...

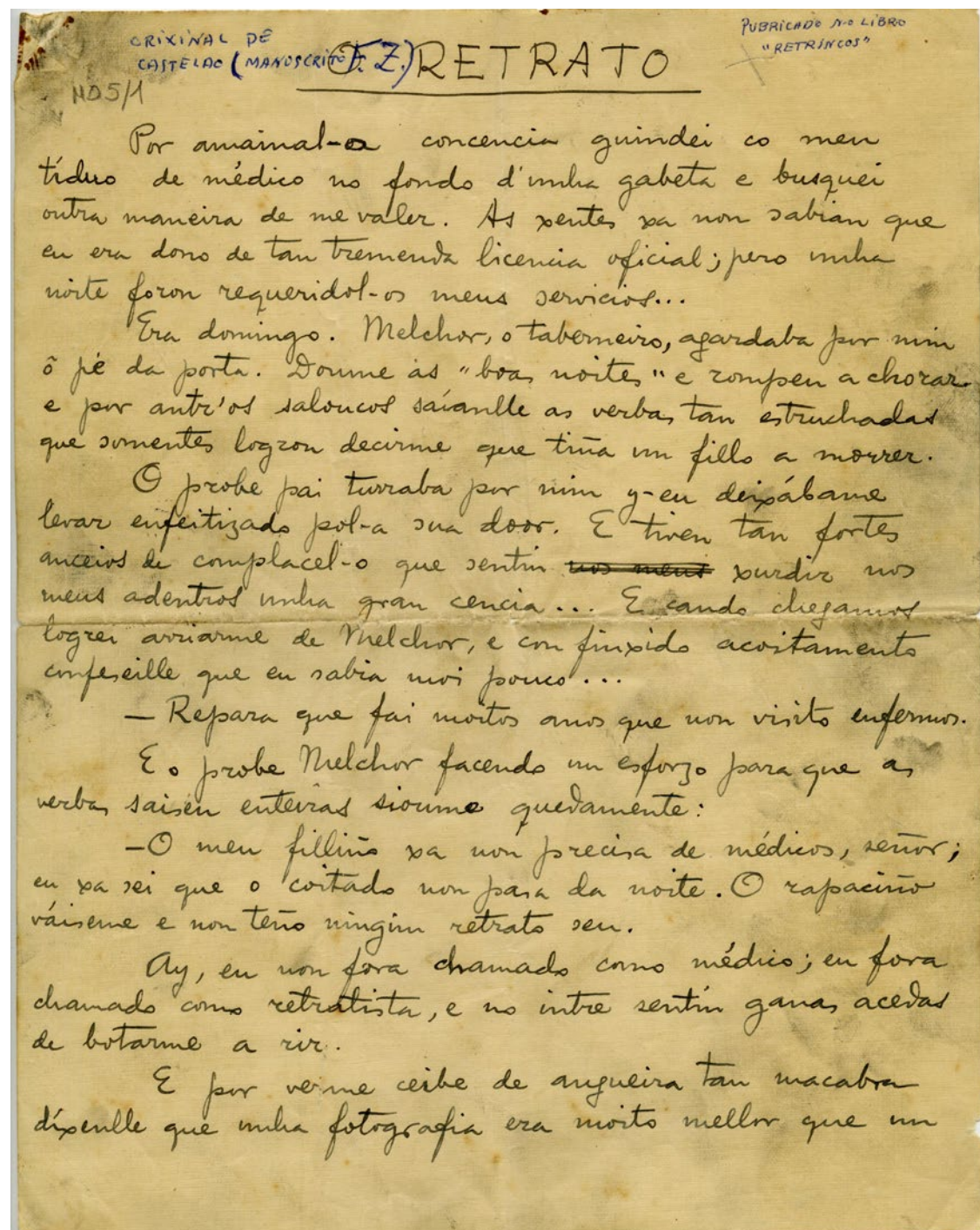
-Repara que fai moitos anos que non visito enfermos.

E o probe Melchor facendo un esforzo para que as verbas saísen enteiras sioume quedamente:

-O meu filliño xa non precisa de médicos, señor; eu xa sei que o coitado non pasa da noite. O rapaciño váiseme e non teño ningún retrato seu.

Ay, eu non fora chamado como médico; eu fora chamado como retratista, e no intre sentín ganas acedas de botarme a rir.

E por verme ceibe de angueira tan macabra díxenlle que unha fotografía era moito mellor que un





deseño, asegúreille que de noite poden facerse fotografías, e botando man de outros razonamentos logrei que Melchor largase de min voando a cata d'un fotógrafo.

O choyo quedaba arrombado e funme durmir con mil ideas ensarilladas na chola.

Cando estaba prendendo no sono petaron na miña porta. Era Melchor.

— ¡Os fotógrafos non teñen magnesio!

E díxome tremendo de anguria. A faciana albeira e os ollos coma dous tetos de carne vermella de tanto chorar.

Endexamáis fitei un home tan desfeito pol-a door.

Pregaba, pregaba, e collíame as maus e turraba por min e o mísero decía cousas que me rachaban as entranas.

— Considérese, señor, Dous riscos de vostede n'un papeliño e xa poderei ollar sempre a cariña do meu neno. Non me deixe na escuridade, señor.

¡Quén tería corazón para negarse! Collín papel e lápiz e alá me fun con Melchor, disposto a facer un retrato do rapaz moribundo.

Todo estaba quedo e todo estaba calado. Unha luz cansa alumeaba en amarelo dúas facianas arrepiantes que ventaban a morte. O neno era o centro d'aquela probeza da materia.

deseño, asegúreille que de noite poden facerse fotografías, e botando man de outros razonamentos logrei que Melchor largase de min voando a cata d'un fotógrafo.

O choyo quedaba arrombado e funme durmir con mil ideas ensarilladas na chola.

Cando estaba prendendo no sono petaron na miña porta. Era Melchor.

— ¡Os fotógrafos non teñen magnesio!

E díxome tremendo de anguria. A faciana albeira e os ollos coma dous tetos de carne vermella de tanto chorar.

Endexamáis fitei un home tan desfeito pol-a door.

Pregaba, pregaba, e collíame as maus e turraba por min e o mísero decía cousas que me rachaban as entranas.

— Considérese, señor, Dous riscos de vostede n'un papeliño e xa poderei ollar sempre a cariña do meu neno. Non me deixe na escuridade, señor.

¡Quén tería corazón para negarse! Collín papel e lápiz e alá me fun con Melchor, disposto a facer un retrato do rapaz moribundo.

Todo estaba quedo e todo estaba calado. Unha luz cansa alumeaba en amarelo dúas facianas arrepiantes que ventaban a morte. O neno era o centro d'aquela probeza da materia.



Sen decir ren senteime a dibuxar o que ollaban os meus ollos de terra e somentes ô cabo de algún tempo conseguin afacerme ô drama que fitaba e aínda esquecelo un pouco para poder traballar afervoadado, como un artista. E cando o deseño estaba xa no seu punto a voz de Melchor, agrandada por tanto silencio, fireume con istas verbas:

–O peliño de rato que ten agora quedoulle así da enfermidade; pero tiña un pelo crecho moi bonito. Faga memoria, señor.

Confeso que ó volver á realidade non soupen que facer e púxenme a repasar as liñas xa feitas do retrato. E a voz de Melchor ~~volveu~~ fireume no corazón:

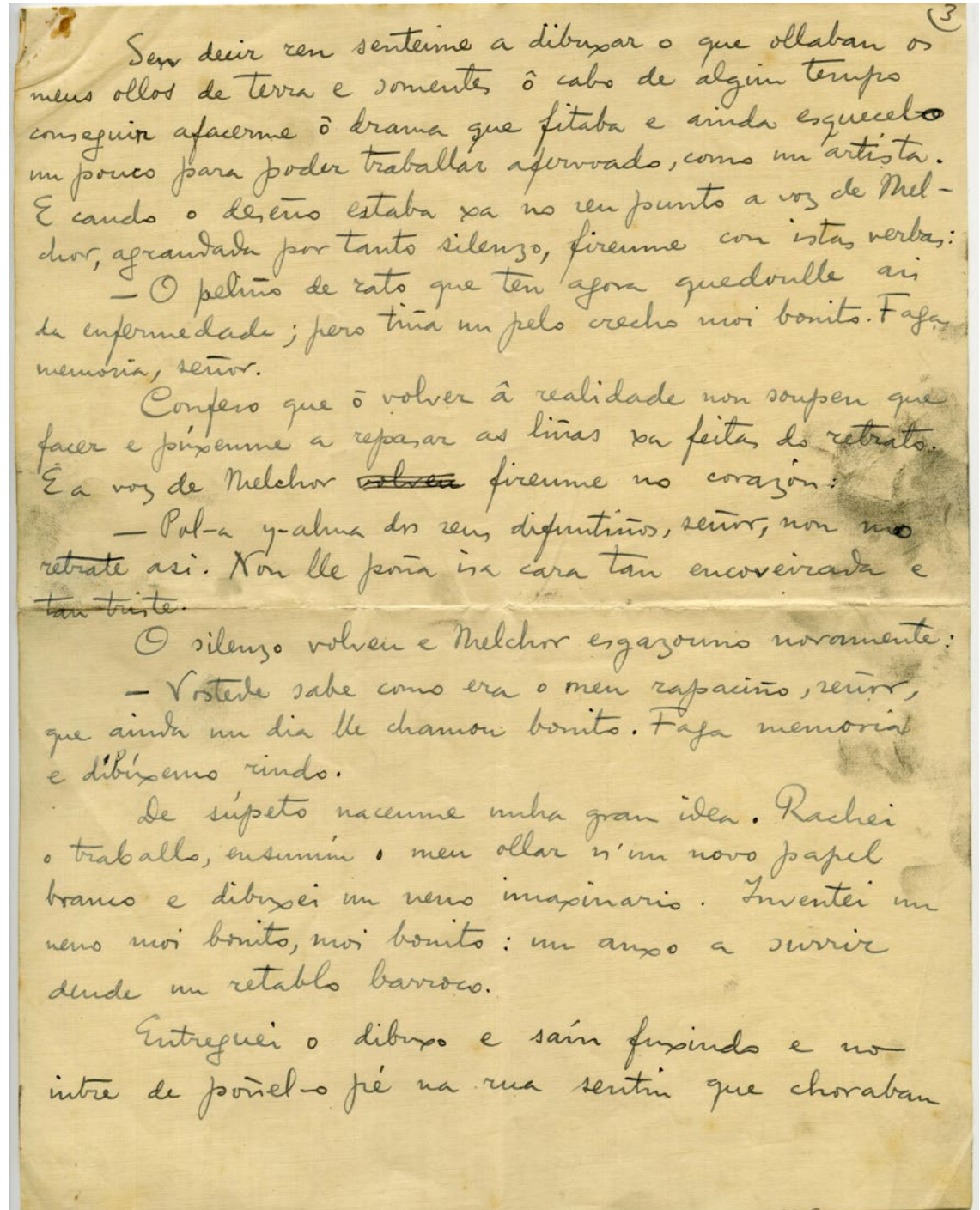
–Pol-a y-alma dos seus difuntiños, señor, non mo retrate así. Non lle poña isa cara tan encoveirada e tan triste.

O silencio volveu e Melchor esgazoumo novamente:

–Vostede sabe como era o meu rapaciño, señor, que aínda un día lle chamou bonito. Faga memoria e dibúxemo rindo.

De súpeto naceume unha gran idea. Rachei o traballo, ensumín o meu ollar n'un novo papel branco e dibuxei un neno imaxinario. Inventei un neno moi bonito, moi bonito: un anxo a sorrir dende un retablo barroco.

Entreguei o dibuxo e saín fuxindo e no intre de poñel-o pé na rua sentin que choraban



dentro da casa. A morte viñera.

---

Agora Melchor consólase ollando a miña obra, que está pendurada enriba da cómoda, e sempre di co-a mellor fé do mundo:

-Tiven moitos fillos, pero o máis bonito foi de todos foi o que me morreu. Velahí está o retrato, que non minte.

Castelao

dentro da casa. A morte viñera.

Agora Melchor consólase ollando a miña obra, que está pendurada enriba da cómoda, e sempre di co-a mellor fé do mundo:

-Tiven moitos fillos, pero o máis bonito ~~foi~~ de todos foi o que me morreu. Velahí está o retrato, que non minte.

Castelao



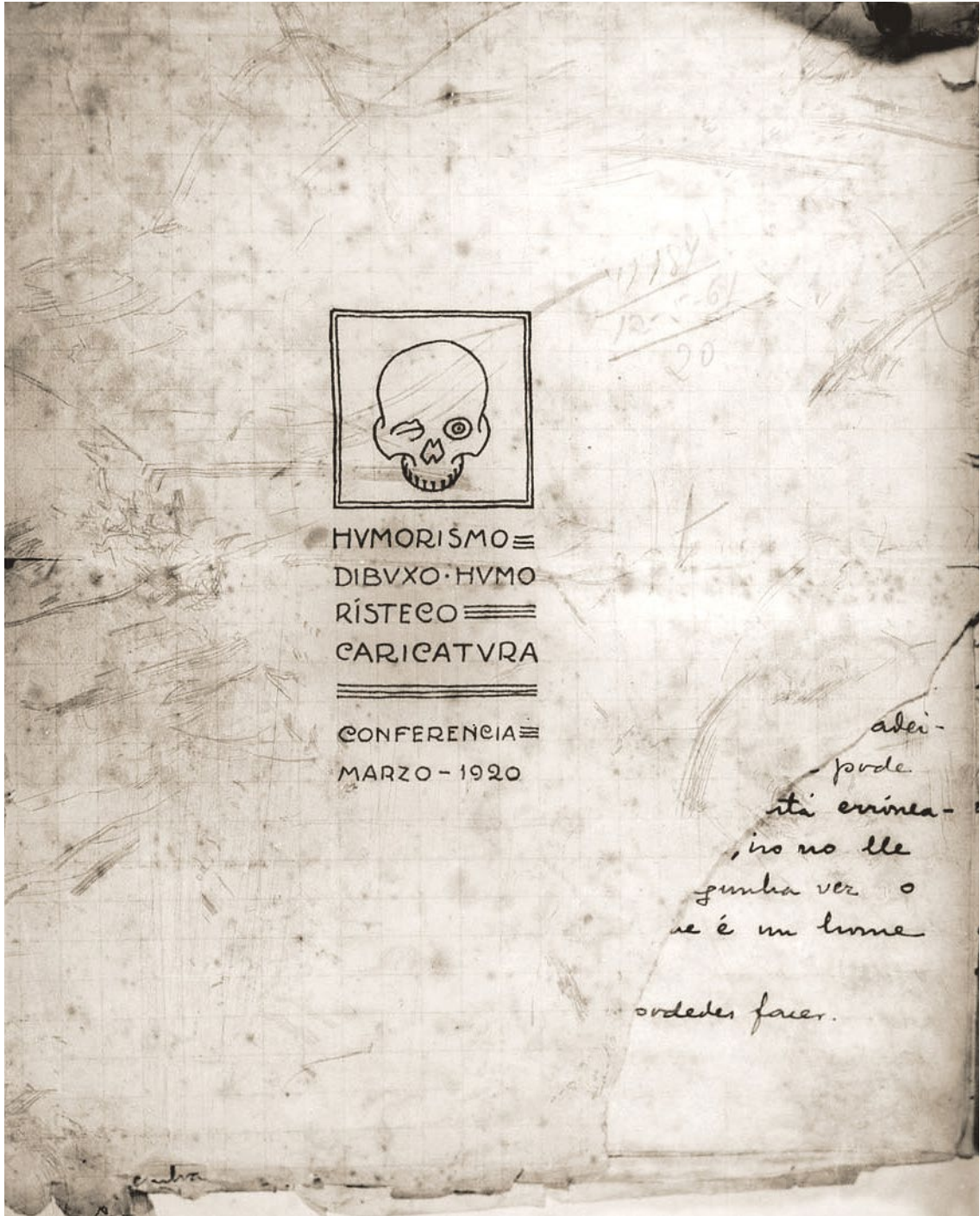
HUMORISMO  
DIBUXO HUMORÍSTICO  
CARICATURA



HVMORISMO ≡  
DIBVXO·HVMO  
RÍSTECO ≡≡≡  
CARICATVRA

≡≡≡  
CONFERENCIA ≡  
MARZO - 1920

HVMORISMO ≡  
DIBUXO · HVMO  
RÍSTECO ≡≡≡  
CARICATURA  
≡≡≡  
CONFERENCIA ≡≡≡  
MARZO - 1920





Señoras e señores:

Mais que unha autocritica quero darvos un feixe d'elementos pra que poidades criticar o meu arte. Non veño buscando gabanzas nin loubanzas, aunque fosen merecidas, e pol-o que poida importarme á min, compre que vos traduza unhas verbas do gran humorista inglés Chesterton.

«Cando un home necesita sere conceptuado é certamente mellor que o sexa sobor d'alguns méritos ou talentos que realmente non ten. Entón a sua vanidade repousa máis ou menos fonda; é sómente un error de feito com'o do home que cré herdar sangue real, ou pensa que ten un sistema infalibel pra Monte Carlo. O mérito irreal non corrompe nin falsifica os méritos reales. O home é vano co-as virtudes que non tén podendo sere humilde co-as virtudes que ten. As mas cualidades boas verdadeiramente boas repousan na sua inocencia primordial: non pode velas nin corrompelas. Se o pensamento d'un home está erróneamente cheo co-a idea de que é un gran violinista, iso non lle priva de que sexa un home de ben; mais se algunha vez o seu pensamento está inzado co-a idea de que é un home de ben, axiña deixará de sel-o».

Ollade, pois, o mal que me podedes facer.

Señoras e señores:

Mais que unha autocritica quero darvos un feixe d'elementos pra que poidades criticar o meu arte. Non veño buscando gabanzas nin loubanzas, aunque fosen merecidas, e pol-o que poida importarme á min, compre que vos traduza unhas verbas do gran humorista inglés Chesterton.

«Cando un home necesita sere conceptuado é certamente mellor que o sexa sobor d'alguns méritos ou talentos que realmente non ten. Entón a sua vanidade repousa máis ou menos fonda; é sómente un error de feito com'o do home que cré herdar sangue real, ou pensa que ten un sistema infalibel pra Monte Carlo. O mérito irreal non corrompe nin falsifica os méritos reales. O home é vano co-as virtudes que non tén podendo sere humilde co-as virtudes que ten. As mas cualidades ~~boas~~ verdadeiramente boas repousan na sua inocencia primordial: non pode velas nin corrompelas. Se o pensamento d'un home está erróneamente cheo co-a idea de que é un gran violinista, iso non lle priva de que sexa un home de ben; mais se algunha vez o seu pensamento está inzado co-a idea de que é un home de ben, axiña deixará de sel-o.»

Ollade, pois, o mal que me podedes facer.

I·HVMORISMO

Eu teño un amigo enterrador n'un cimiterio de cibdade. Yste meu amigo non é, de certo, amigo meu: é somente un ouxeto d'esperencia, un coelliño de Yndias. Un enterrador sabe sempre moitas cousas e cont-as con humorismo. Un enterrador de cibdade que dispe e descalza ôs mortos pra encher as tendas de roupa vella, ten de sere home que lle compre á un humorista. Un enterrador que saca ~~unha~~ boa soldada co ouro dos dentes das caliveras, tiña de sere meu amigo.

Yste enterrador tense por home de ben e cóntame cousas tráxicas que fan rír e cóntame cousas de rír que arrepián, e co-as sorpresas da sua conversa fuxen as horas sen deca-tarme.

Boeno, o conto foi que certo dia collín car'o cimiterio e atopei ô enterrador un pouquiño non sei cómo, e dispois de falarmos moito, díxome que me tiña de contar, en se-gredo, unha cousa, sempre qu'eu fose home de ben e amigo leal. Eu fiquei un pouco encorado pol-o medo á sorpresa descoñecida, e dispois de collerme pol-o homeiro e arrechegarme os seus beizos probes á miña orella, díxome paseniñamente:

–Atopei uns papeles n'unha caixa!... N'unha caixa que non sei de quen será. O esquelete tiña na calivera un ollo de vidro que me fitaba con senreira... e na man tiña istes papeles...

Eu teño un amigo enterrador n'un cimiterio de cibdade. Yste meu amigo non é, de certo, amigo meu: é somente un ouxeto d'esperencia, un coelliño de Yndias. Un enterrador sabe sempre moitas cousas e cont-as con humorismo. Un enterrador de cibdade que dispe e descalza ôs mortos pra encher as tendas de roupa vella, ten de sere home que lle compre á un humorista. Un enterrador que saca ~~unha~~ boa soldada co ouro dos dentes das caliveras, tiña de sere meu amigo.

Yste enterrador tense por home de ben e cóntame cousas tráxicas que fan rír e cóntame cousas de rír que arrepián, e co-as sorpresas da sua conversa fuxen as horas sen deca-tarme.

Boeno, o conto foi que certo dia collín car'o cimiterio e atopei ô enterrador un pouquiño non sei cómo, e dispois de falarmos moito, díxome que me tiña de contar, en se-gredo, unha cousa, sempre qu'eu fose home de ben e amigo leal. Eu fiquei un pouco encorado pol-o medo á sorpresa descoñecida, e dispois de collerme pol-o homeiro e arrechegarme os seus beizos probes á miña orella, díxome paseniñamente:

– atopei uns papeles n'unha caixa!... N'unha caixa que non sei de quen será. O esquelete tiña na calivera un ollo de vidro que me fitaba con senreira... e na man tiña istes papeles...



E o enterrador quitou d'arrentes do coiro uns papeles enrugados. O enterrador non sabe lêr e doumos á min, pra que ll'os lêse. Eran cachos de periódicos e papeles de fumar, todos numerados, e no primeiro campaban istas verbas:

“Memorias d'un esquelete”

Aquela letra era traballosa de lêr i-estaba feita c'un garabullo. A tinta non sei o que seria nin quixen decatarme do que poidera sere.

Cando rematei a leutura xa escomenzara o antre fusco e lusco e o enterrador, moi amocado, xurou que se non fose por Deus iña ô esquelete i-escacháballe a calivera c'un sachó.

Despedinme d'el e cando xa iña pol-a estrada, camiño da cibdade, oin que me chamaba á berros dend'a porta do cimiterio.

-¡Oya, veñ'acó!

E dispois quedíño e moi solerminamente:

-Vostede qu'é médico ¿non saberia onde mercan ollos de vidro?

Por un peso trouxen pr'a casa, ademáis d'os papeles, a calivera e o ollo de vidro.

As memorias do esquelete é o que vos vou lêr. Escoitade, pois, á un home do outro mundo, pregándovos, por adiantado, que non me fagades solidario das suas ideas.

Ala vay:

«Eu nacin, medrei e fíxenme home e un bó dia enfermóuseme un ollo. Fun ôs médicos e lambéronme unha manchada

E o enterrador quitou d'arrentes do coiro uns papeles enrugados. O enterrador non sabe lêr e doumos á min, pra que ll'os lêse. Eran cachos de periódicos e papeles de fumar, todos numerados, e no primeiro campaban istas verbas:

“Memorias d'un esquelete”

Aquela letra era traballosa de lêr i-estaba feita c'un garabullo. A tinta non sei o que seria nin quixen decatarme do que poidera sere.

Cando rematei a leutura xa escomenzara o antre fusco e lusco e o enterrador, moi amocado, xurou que se non fose por Deus iña ô esquelete i-escacháballe a calivera c'un sachó.

Despedinme d'el e cando xa iña pol-a estrada, camiño da cibdade, oin que me chamaba á berros dend'a porta do cimiterio.

-¡Oya, veñ'acó!

E dispois quedíño e moi solerminamente:

- Vostede qu'é médico ¿non saberia onde mercan ollos de vidro?

Por un peso trouxen pr'a casa, ademáis d'os papeles, a calivera e o ollo de vidro.

As memorias do esquelete é o que vos vou lêr. Escoitade, pois, á un home do outro mundo, pregándovos, por adiantado, que non me fagades solidario das suas ideas.

Ala vay:

« Eu nacin, medrei e fíxenme home e un bó dia enfermóuseme un ollo. Fun ôs médicos e lambéronme unha manchada

de cartos e no remate de contas o ollo sandar sandou, pero quedoume grolo. Por aquil tempo tiña eu un galo tan amante que viñ'a comer na miña mau. Chamáballe Tenorio.

Estando eu agachado c'os graus de millo na cunca das maus, veuse cara min, paseniñamente, tripando a terra con aquel de señorón. Plántase diante de min, ergue o pescozo pra fitar de perto, cicais bulronamente, aquil meu malfadado ollo grolo, e cabi-lando que seria cousa de manxar, axeitoume un peteirazo tan ben dirixido que me deixou torto. Agora si, os médicos, dispois de lambé-renme outra manchada de cartos, puxéronme un ollo de vidro tan ben imitado que bulia e todo.

¡A cantas mulleres engayolei chiscándolle o ollo de vidro!...

Morrín antre cobertores como morren á cotío os bós homes e ben afeitado e ben peiteado e co meu traxe dos días de festa —que por certo levoun-o enterrador ô seguinte día d'enterrarme— fun pra debaixo dos terróns sen que ninguén se lembrase de quitarme o ollo de vidro.

Deitado na miña caixa de pino repousei moitisimos días tantos que perdín a conta. Apodrecin axiña e ôs poucos días d'en-terrado escomenzaron os vermes á faguerme cóchegas.

Compre dicir qu'eiquí non está permitido presentarse en sociedade con farrapos de carne fedenta apegados nos hosos, pois os esqueletes, que non ven nin comen, ulen ta ben com'os vivos así é que namentras os vermes non manxaron a pouca freba que trouxen, non poden erguerme.

Foi unha noite de luar cando saín da cova por primeira

de cartos e no remate de contas o ollo sandar sandou, pero quedoume grolo. Por aquil tempo tiña eu un galo tan amante que viñ'a comer na miña mau. Chamáballe Tenorio.

Estando eu agachado c'os graus de millo na cunca das maus, veuse cara min, paseniñamente, tripando a terra con aquel de señorón. Plántase diante de min, ergue o pescozo pra fitar de perto, cicais bulronamente, aquil meu malfadado ollo grolo, e cabi-lando que seria cousa de manxar, axeitoume un peteirazo tan ben dirixido que me deixou torto. Agora si, os médicos, dispois de lambé-renme outra manchada de cartos, puxéronme un ollo de vidro tan ben imitado que bulia e todo.

¡A cantas mulleres engayolei chiscándolle o ollo de vidro!...

Morrín antre cobertores como morren á cotío os bós homes e ben afeitado e ben peiteado e co meu traxe dos días de festa —que por certo levoun-o enterrador ô seguinte día d'enterrarme— fun pra debaixo dos terróns sen que ninguén se lembrase de quitarme o ollo de vidro.

Deitado na miña caixa de pino repousei moitisimos días tantos que perdín a conta. Apodrecin axiña e ôs poucos días d'en-terrado escomenzaron os vermes á faguerme cóchegas.

Compre dicir qu'eiquí non está permitido presentarse en sociedade con farrapos de carne fedenta apegados nos hosos, pois os esqueletes, que non ven nin comen, ulen tan ben com'os vivos así é que namentras os vermes non manxaron a pouca freba que trouxen, non poden erguerme.

Foi unha noite de luar cando saín da cova por primeira



vez. Traballíño custoume desentoller as pernas e cando m'erguín e botei a calivera fora da terra, fiquei pasmado... Aquil ollo de vidro que non me servira na vida máis que pra non pasar por torto, sírveme agora pra ver...

Tolo de contento quitei o ollo, dinlle catro bicos e volvin-o á pôr no seu sitio.

D'un pulo brinquei da cova e fun car'o rueiro d'esqueletes.

Os esqueletes son tan parvos com'as persoas. Abonda decir que non pensan máis qu'en beilar.

Pra min todol-os esqueletes son o mesmo. Pásame n'este mundo de hosos o que me pasaba no outro c'os negros, que todos eran iguales. En troques iles, antre si, coñécense moi ben. Debe sere porque iles son cegos i-eu vexo.

Farto de vel-os beilar com'os osos ô son da "Danza macabra" de Saint Saëns afasteime do rueiro e reparei n'un esquelete qu'estaba sentado n'unha campa e que tiñ'a calivera la-deada (eispresión de tristura e melanconia n'este mundo). Chegueime á il e fitei como na caixa dos cadriles tiña acochado un esquelete pequerrechiño. Axiña decateime que era un esquelete de muller e inquirín agarimosamente:

—¿Vostede será algunha muller das que mataron en Osera, Nebra ou Sofán?

—Non, señor, non —respondeume—. Eu morrin d'unha pena.

Dispois reparei que n'os hosos dos cadriles non tiña ningún buraco de bala.

vez. Traballíño custoume desentoller as pernas e cando m'erguín e botei a calivera fora da terra, fiquei pasmado... Aquil ollo de vidro que non me servira na vida máis que pra non pasar por torto, sírveme agora pra ver...

Tolo de contento quitei o ollo, dinlle catro bicos e volvin-o á pôr no seu sitio.

D'un pulo brinquei da cova e fun car'o rueiro d'esqueletes.

Os esqueletes son tan parvos com'as persoas. Abonda decir que non pensan máis qu'en beilar.

Pra min todol-os esqueletes son o mesmo. Pásame n'este mundo de hosos o que me pasaba no outro c'os negros, que todos eran iguales. En troques iles, antre si, coñécense moi ben. Debe sere porque iles son cegos i-eu vexo.

Farto de vel-os beilar com'os osos ô son da "Danza macabra" de Saint Saëns afasteime do rueiro e reparei n'un esquelete qu'estaba sentado n'unha campa e que tiñ'a calivera la-deada (eispresión de tristura e melanconia n'este mundo). Chegueime á il e fitei como na caixa dos cadriles tiña acochado un esquelete pequerrechiño. Axiña decateime que era un esquelete de muller e inquirín agarimosamente:

—¿Vostede será algunha muller das que mataron en Osera, Nebra ou Sofán?

—Non, señor, non —respondeume—. Eu morrin d'unha pena.

Dispois reparei que n'os hosos dos cadriles non tiña ningún buraco de bala.

–Moi fonda debeu sere a pena!– díxenlle.

–Si, señor. Eu morrín namorada do home que apodrece debaixo d'esta pedra.

E ollando a pedra lín un epitafio en verso e pendurada da cruz vin un retrato posto n'un marco de varilla dourada. Era un mozo de bigote arrichado, fumando un puro con anilla.

Non quixen saber máis e funme deitar.

N'estes días hay moitos enterros. Non sei se haberá andacio, pois revolución non debe habel-a co-a cobardia que teñen os vivos. Cicais haxa folga de médicos, anque non coido que os médicos poidan influir na mortandade.

Á carón de min enterraron un, e pra saír de dúbidas peteille na sua caixa.

–¿Hay andacio na cibdade?

–¡Eu que sei!– respondeume unha voz coma de home que tivese a boca chea de papas. (Debe ter xa podre a lingua).

–¿E logo vostede non sabe de qué morreu?

–¡Eu pegueim'un tiro!

Deronme ganas de rir, pero non poden. Os esqueletes non rín a cachón. O bandullo é a fonte da carxaxada e sen bandullo non pode habere carxaxada.

–¿E logo il haberá folga de médicos?

–Non hay folga, non, pois denantes d'enterrarme un médico, arremangado, abreume a cachola c'un serrón.

–Moi fonda debeu sere a pena!

– Si, señor. Eu morrín namorada do home que apodrece debaixo d'esta pedra.

E ollando a pedra lín un epitafio en verso e pendurada da cruz vin un retrato posto n'un marco de varilla dourada. Era un mozo de bigote arrichado, fumando un puro con anilla.

Non quixen saber máis e funme deitar.

N'estes días hay moitos enterros. Non sei se haberá andacio, pois revolución non debe habel-a co-a cobardia que teñen os vivos. Cicais haxa folga de médicos, anque non coido que os médicos poidan influir na mortandade.

Á carón de min enterraron un, e pra saír de dúbidas peteille na sua caixa.

– ¿ Hay andacio na cibdade?

– ¡ Eu que sei! – respondeume unha voz coma de home que tivese a boca chea de papas. ( Debe ter xa podre a lingua ).

– ¿ E logo vostede non sabe de qué morreu?

– ¡ Eu pegueim'un tiro!

Deronme ganas de rir, pero non poden. Os esqueletes non rín a cachón. O bandullo é a fonte da carxaxada e sen bandullo non pode habere carxaxada.

– ¿ E logo il haberá folga de médicos?

– Non hay folga, non, pois denantes d'enterrarme un médico, arremangado, abreume a cachola c'un serrón.



—Adeos, logo, compañeiro, e que apodrezas con felicidade.

Por pasalo tempo fun o cimiterio civil. Alí non se beila; alí todo é serio. Cando entrei funme cara un fato d'esqueletes qu'estaban escoitando a lería d'unha calivera que tiña un buraco n'unha sen. As suas verbas tiñaos a todos co-a boca aberta; pero na medea hora qu'estiven escoitand-o non poden tansiquera apañar unha idea. Aquil suicida tiña un sô ideal: a República.

Eu no mundo tamén fun un pouco republicano anque nunca pensei que a República fose d'abondo pra gobernar Hespaña.

O que máis me fireu d'aquela xente foi que non quixesen falar galego, aínda sabendo que os esqueletes non poden falar ben o castelán. Non ten volta que darlle: sen gorxa non pode pronunciarse o "j" nin a "g".

Oíndo decir que o progreso vai car'a unidade tomei a parola pra decir que o progreso iña car'a harmonía e que se o progreso fose cara isa unidade antipática, antiestética, antinatural e criminal, por riba do progreso está a perfeición e que nós, os galegos, por un desexo de perfeición e por unha dinidade que xa vai sendo dinidade persoal non debiamos querer que na fala dos nosos abós se eispresase somente a incultura que lle debemos o centralismo.

N'aquél intre esquecime que non era home nin suxeto de dereito. ¡Ay! Eu xa morrin e non son nada e aínda hei sere menos cando a terra me coma de todo. Compreendendo qu'era no mundo dos esqueletes, volví a decir:

—¿Como queredes falar castelán se non tendes gorxa?

— Adeos, logo, compañeiro, e que apodrezas con felicidade

Por pasalo tempo fun o cimiterio civil. Alí non se beila; alí todo é serio. Cando entrei funme cara un fato d'esqueletes qu'estaban escoitando a lería d'unha calivera que tiña un buraco n'unha sen. As suas verbas tiñaos a todos co-a boca aberta; pero na medea hora qu'estiven escoitand-o non poden tansiquera apañar unha idea. Aquil suicida tiña un sô ideal: a República.

Eu no mundo tamén fun un pouco republicano anque nunca pensei que a República fose d'abondo pra gobernar Hespaña.

O que máis me fireu d'aquela xente foi que non quixesen falar galego, aínda sabendo que os esqueletes non poden falar ben o castelán. Non ten volta que darlle: sen gorxa non pode pronunciarse a "j" nin a "g".

Oíndo decir que o progreso vai car'a unidade tomei a parola pra decir que o progreso iña car'a harmonía e que se o progreso fose cara isa unidade antipática, antiestética, antinatural e criminal, por riba do progreso está a perfeición e que nós, os galegos, por un desexo de perfeición e por unha dinidade que xa vai sendo dinidade persoal non debiamos querer que na fala dos nosos abós se eispresase somente a incultura que lle debemos o centralismo.

N'aquél intre esquecime que non era home nin suxeto de dereito. ¡Ay! Eu xa morrin e non son nada e aínda hei sere menos cando a terra me coma de todo. Compreendendo qu'era no mundo dos esqueletes, volví a decir:

— ¿Como queredes falar castelán se non tendes gorxa?

Ainda non rematara de ceibar a derradeira verba, cando un esquelete outo e forte turrando por min afastoume d'aquila xuntanza

-Vostede facer mal falar con oitocentistas

¡Era un inglés que falaba galego!

Camiño da miña cova fun cavilando que ser somente republicano é coma ter a profesión de Diputado a Cortes.

Son moi amigo do inglés. Xuntos paseamos moitas veces. Onte saímos do cemiterio e fomos pol-a estrada falando de mil cousas; por certo que un mozo que iña tocando no acordión un paso-doble flamenco, ô vernos, guindou co escorrenta-porcós (asi lle chamaba eu cando vivía) e fuxeu com'un lóstrego. O inglés e máis eu choutábamnos para botar fora a risa que tiñamos na i alma.

Voltand'ô cemeterio falamos da terra.

¡Moito falan da terra os vivos! Unha cousa é a terra e outra cousa é a paisaxe. Pr'os vivos a terra é unha cousa ben fermosa por certo; pr'os mortos a terra son as tebras. Eu penso que non morreríamos se a terra non precisase de nós pra dar regalía ôs que van nacendo. A terra quer cousas podres pra botar herbiñas e floriñas e lucirse á conta dos apodrecidos.

Seique foi Maria Guerrero que n'un intre de cursilería e pra engayolar á un fato de galegos parvos, doulle un bico á unha manchada de terra galega. ¡Mellor fora que bicase a codia d'un pino ou a tona d'un carballo! A terra galega metida n'unha ola é com'a terra castelán, poño por caso de comparanza. Os

Ainda non rematara de ceibar a derradeira verba, cando un esquelete outo e forte turrando por min afastoume d'aquila xuntanza

-Vostede facer mal falar con oitocentistas

¡Era un inglés que falaba galego!

Camiño da miña cova fun cavilando que ser somente republicano é coma ter a profesión de Diputado a Cortes.

Son moi amigo do inglés. Xuntos paseamos moitas veces. Onte saímos do cemeterio e fomos pol-a estrada falando de mil cousas; por certo que un mozo que iña tocando no acordión un paso-doble flamenco, ô vernos, guindou co escorrenta-porcós (asi lle chamaba eu cando vivía) e fuxeu com'un lóstrego. O inglés e máis eu choutábamnos pra botar fora a risa que tiñamos na i alma.

Voltand'ô cemeterio falamos da terra.

¡Moito falan da terra os vivos! Unha cousa é a terra e outra cousa é a paisaxe. Pr'os vivos a terra é unha cousa ben fermosa por certo; pr'os mortos a terra son as tebras. Eu penso que non morreríamos se a terra non precisase de nós pra dar regalía ôs que van nacendo. A terra quer cousas podres pra botar herbiñas e floriñas e lucirse á conta dos apodrecidos.

Seique foi Maria Guerrero que n'un intre de cursilería e pra engayolar á un fato de galegos parvos, doulle un bico á unha manchada de terra galega. ¡Mellor fora que bicase a codia d'un pino ou a tona d'un carballo! A terra galega metida n'unha ola é com'a terra castelán, poño por caso de comparanza. Os



irmans pinos e os irmans carballos, qu'ha tragar a terra, isos si que son galegos.

Acabo de descubrir un gran defeuto no inglés. O descubrimento custoume unha fonda pena. Parece mentira qu'unha i alma tan ergueita e tan intelixente teña un humor tan pouco noble.

O inglés ven á buscarme cuaseque todol-os dias á miña cova e coma eu son nugallán pra erguerme, il entretense falando e xogando co esquelete d'un rapaciño que repousa cabo de mín.

Ollade que clás de xogo entretiña ô inglés:

Dáballe un guindamazo na calivera ô rapaz e tiráballe con ela ô chán, e dispois poñíase á choutar. O probe do esqueletino cacheaba á tentas a calivera e dispois poñí-a no seu sitio dicíndolle ô inglés:

-¿Qué mal lle fixen eu? ¡Estéase quedo!

O inglés prometia estarse quedo e axiña volvía á guindarlle co-a calivera ô probe esqueletino. E así fixo moitas veces.

Eu cando tal reparei arrepiñenme ô inglés, que me respondeu friamente:

-Min divertirme moito. Min sentir non estar no outro mundo pra dar ô rillote unha esterlina.

No mundo os obreiros queren as patacas baratas, os labregos queren a suba das patacas, e hay homes que non viven das patacas. Eiqui as patacas non son problema ningún; mais pol-o que fumos no mundo respeito ás patacas, dividímonos en duas castas.

irmans pinos e os irmans carballos, qu'ha tragar a terra, isos si que son galegos

Acabo de descubrir un gran defeuto no inglés. O descubrimento custoume unha fonda pena. Parece mentira qu'unha i-alma tan ergueita e tan intelixente teña un humor tan pouco noble.

○ inglés ven á buscarme cuaseque todol-os dias á miña cova. e coma eu son nugallán pra erguerme, il entretense falando e xogando co esquelete d'un rapaciño que repousa cabo de mín.

Ollade que clás de xogo entretiña ô inglés:

Dáballe un guindamazo na calivera ô rapaz e tiráballe con ela ô chán, e dispois poñíase á choutar. O probe do esqueletino cacheaba á tentas a calivera e dispois poñí-a no seu sitio dicíndolle ô inglés:

-¿Qué mal lle fixen eu? ¡Estéase quedo!

O inglés prometia estarse quedo e axiña volvía á guindarlle co-a calivera ô probe esqueletino. E así fixo moitas veces.

Eu cando tal reparei arrepiñenme ô inglés, que me respondeu friamente:

- Min divertirme moito. Min sentir non estar no outro mundo pra dar ô rillote unha esterlina.

No mundo os obreiros queren as patacas baratas, os labregos queren a suba das patacas, e hay homes que non viven das patacas. Eiqui as patacas non son problema ningún; mais pol-o que fumos no mundo respeito ás patacas, dividímonos en duas castas.

Hay no camposanto un pataqueiro que morreu cuaseque de fame e que oxe ten mausoleu de marmore. Foi home de gran merecemento na vida; mais agora é insoportabel en forza de coidar que non nacerá no mundo quen-o aventaxe coma poeta.

Outro esquelete de mausoleu de marmore foi un americano que, farto d'engayolar ós indios do Chaco con adoaas de vidro, morreu en arrecendor de santidade, deixando cartos pra Escolas e Hospitales. O seu mausoleu ten no peruco de todo un símbolo da Caridade en figura de ama de cría. Yste filántropo conserva ainda un bisoné que me fai choutar de risa.

O filántropo e mail-o poeta téñense moita senreira. O filántropo di que o poeta non fixo máis que macanas (supoño que quererá dicir versos). O poeta di que o filántropo foi unha berta, d'isas que

«...sobre o ben e o mal  
consultan simplemente o código penal»

O poeta non é ben asisado. Anda sempre pidindo unha calivera emprestada pra recitar o monólogo de Hamlet, e ainda fai outras tole-rias máis.

O filántropo non fai nin di nada que mereza contarse. Sen cartos ten mortas total as suas aitividades.

Agora xa sei porqué o inglés tíñame tan grande estima.  
¡Xa o vexo!. Pideume emprestad-o ollo; mais eu con moi aloumi-ñantes verbas e con moi boas razóns, díxenlle que non llo emprestaba.

Debaixo d'unha cruz de pau mal pintada de ferruxe, re-

Hay no camposanto un pataqueiro que morreu cuaseque de fame e que oxe ten mausoleu de marmore. Foi home de gran merecemento na vida; mais agora é insoportabel en forza de coidar que non nacerá no mundo quen-o aventaxe coma poeta.

Outro esquelete de mausoleu de marmore foi un americano que, farto d'engayolar ós indios do Chaco con adoaas de vidro, morreu en arrecendor de santidade, deixando cartos pra Escolas e Hospitales. O seu mausoleu ten no peruco de todo un símbolo da Caridade en figura de ama de cría. Yste filántropo conserva ainda un bisoné que me fai choutar de risa.

O filántropo e mail-o poeta téñense moita senreira. O filántropo di que o poeta non fixo máis que macanas (supoño que quererá dicir versos). O poeta di que o filántropo foi unha berta, d'isas que

« . . . . sobre o ben e o mal  
consultan simplemente o código penal »

O poeta non é ben asisado. Anda sempre pidindo unha calivera emprestada pra recitar o monólogo de Hamlet, e ainda fai outras tole-rias máis.

O filántropo non fai nin di nada que mereza contarse. Sen cartos ten mortas total as suas aitividades.

Agora xa sei porqué o inglés tíñame tan grande estima.  
¡Xa o vexo!. Pideume emprestad-o ollo; mais eu con moi aloumi-ñantes verbas e con moi boas razóns, díxenlle que non llo emprestaba.

Debaixo d'unha cruz de pau mal pintada de ferruxe, re-



pousa un esqueleto que, según fala, foi tan desventurado no outro mundo como é feliz n'este.

—Eu era criada de servir — contoume— Anque non era bonita tiña mocidade. Un día caíume un dente e certo demo de señorito qu'andaba facéndome as beiras ofreceume cartos pra que fose o dentista. Mireime no espello e axiña comprendín canto mé afeaba aquil portelo na boca, e tanto esgarabellou aquél señorito na miña toleria moza que deixei-me agarimar e puxéronme o dente... ¡Ay! aquil dente custoume un fillo; aquil fillo custoume o creto e canto tiña de boa moza. Cain a rolos e atopeime co-a morte, sen saber o que era un traxe de seda nin un grollo de champagne. Fea vivin, mallada e batida; agora podo durmir.

Ysta sinxela lería deixoume amayado.

Lémbrome que sendo eu rapaz chegou meu pai d'América. O probe non trouxo máis que uns borceguins vellos e un tarro amedeado de bicarbonato; viña enfermo e morreu axiña.

Sempre chorei o fracaso de meu pai que, na miña admiración de fillo, tiven pol-o máis bó, arriscado, intelixente e forte do mundo enteiro. Aquilas terras lonxanas que zugaron a vida de meu pai foron arreo maldecidas por min. Meu pai era dino de voltar san e millonario.

Onte no rueiro falábase das nosas vidas e chegoume a vez de contar a miña. Aínda non rematara de contar-a cando un esqueleto, d'ises esqueletes que parecen parvos, ergueuse coma un

pousa un esqueleto que, según fala, foi tan desventurado no outro mundo como é feliz n'este.

— Eu era criada de servir — contoume — Anque non era bonita tiña mocidade. Un día caíume un dente e certo demo de señorito qu'andaba facéndome as beiras ofreceume cartos pra que fose o dentista. Mireime no espello e axiña comprendín canto mé afeaba aquil portelo na boca, e tanto esgarabellou aquél señorito na miña toleria moza que deixei-me agarimar e puxéronme o dente... ¡Ay! aquil dente custoume un fillo; aquil fillo custoume o creto e canto tiña de boa moza. Cain a rolos e atopeime co-a morte, sen saber o que era un traxe de seda nin un grollo de champagne. Fea vivin, mallada e batida; agora podo durmir.

Ysta sinxela lería deixoume amayado.

Lémbrome que sendo eu rapaz chegou meu pai d'América. O probe non trouxo máis que uns borceguins vellos e un tarro amedeado de bicarbonato; viña enfermo e morreu axiña.

Sempre chorei o fracaso de meu pai que, na miña admiración de fillo, tiven pol-o máis bó, arriscado, intelixente e forte do mundo enteiro. Aquilas terras lonxanas que zugaron a vida de meu pai foron arreo maldecidas por min. Meu pai era dino de voltar san e millonario.

Onte no rueiro falábase das nosas vidas e chegoume a vez de contar a miña. Aínda non rematara de contar-a cando un esqueleto, d'ises esqueletes que parecen parvos, ergueuse coma un

lóstrego e doume tan forte aperta que me rompeu unha costela.  
 — ¡Era meu pai!

Con certo esquelete que trouxo na cachola unha biblioteca enteira, falamos de moitas cousas e de todas sabe moito o meu amigo. De todas sabe modo, menos do que é o humorismo. Cando chegamos nas nosas conversas á tal punto, o meu amigo fai catro ou cinco funambulismos filosóficos, estudia o humorismo dos grandes humoristas, fuxen as horas e no remate de contas ficamos sen saber migalla do asunto. Ás veces parece que vai chegar á definición e de súpeto engadella máis o fío.

Un esquelete ten de ser humorista e un esquelete galego moito máis aínda. Un galego é sempre socarrón ou humorista e a socarronería é o humorismo dos incultos así coma o humorismo é a socarronería dos cultos. Un esquelete galego que trouxo unha biblioteca na cachola debía definir o humorismo e non-o define e según di non houbo ninguén que o definise aínda.

Eu, que non trouxen mais de tres ou catro libros ca cachola, póñole exemplos coma isto:

Un rapaciño pequerrechiño escacha unha botella d'aceite nas pedras da rua e o probiño chora... Un home gordo, dend'a porta d'unha tenda, olla ô rapaz e rise. ¿Cal das dúas figuras ll'intresa máis ô humorista?

Pol-a porta d'unha irexa saen dous noivos acabados de casar. A noiva, ¡malpocada! non pode tapar un hinchazo de sete meses. Na porta da irexa hay moita xente. Unha muller

lóstrego e doume tan forte aperta que me rompeu unha costela.  
 — ¡Era meu pai!

Con certo esquelete que trouxo na cachola unha biblioteca enteira, falamos de moitas cousas e de todas sabe moito o meu amigo. De todas sabe modo, menos do que é o humorismo. Cando chegamos nas nosas conversas á tal punto, o meu amigo fai catro ou cinco funambulismos filosóficos, estudia o humorismo dos grandes humoristas, fuxen as horas e no remate de contas ficamos sen saber migalla do asunto. Ás veces parece que vai chegar á definición e de súpeto engadella máis o fío.

Un esquelete ten de ser humorista e un esquelete galego moito máis aínda. Un galego é sempre socarrón ou humorista e a socarronería é o humorismo dos incultos así coma o humorismo é a socarronería dos cultos. Un esquelete galego que trouxo unha biblioteca na cachola debía definir o humorismo e non-o define e según di non houbo ninguén que o definise aínda.

Eu, que non trouxen mais de tres ou catro libros na cachola, póñole exemplos coma isto:

Un rapaciño pequerrechiño escacha unha botella d'aceite nas pedras da rua e o probiño chora... Un home gordo, dend'a porta d'unha tenda, olla ô rapaz e rise. ¿Cal das dúas figuras ll'intresa máis ô humorista?

Pol-a porta d'unha irexa saen dous noivos acabados de casar. A noiva, ¡malpocada! non pode tapar un hinchazo de sete meses. Na porta da irexa hay moita xente. Unha muller



gorda abanea o bandullo co-a risa. Un home atafeg'a risa c'un pano na boca. Unha muller torce o fociño pra rire de medeo lado. Un home, que ten un libro debaixo do brazo, olla sereo a escea. Unha muller do pobo ten a cara triste. Outra muller, tamén do pobo, enruga o nariz e rosma pol-o baixo verbas coma ista: ¡sin-vergonza! ¿Quén d'ista xente é humorista?

Un médico cachea o bacilo de Kock no esputo d'un seu amigo e de súpeto ergue a testa, respira forte, acarriña o microscopio e di, suspirando: ¡Atopeino! ¿Pode sere iste home humorista?

Vestir un rapaciño de toureiro ou de militar no antroido, ¿pode ser humorismo?

Direille... direille -contesta sempre o sabio esquelete; e non me di nada.

Eu ben podía escribir algo sobor da Santa Compañía; mais o pobo galego ficaria sen un misterio n'as noites d'inverno cand'o maxín ferve na cachola com'o caldo no pote. Non; eu calarei coma unha estoa.

O que anda cos mortos que perd'a côr das meixelas, qu'en-flaqueza e que morra. A Santa Compañía fai falla nas cociñas mornas ô redor da lareira, cando zoa o vento n'as tebras da noite.

Oxe meu pai, c'un lagarto apreizado n'as mans, faloume d'este xeito:

-Teño qu'ir ô S. Andres de Teixido pra cumprir unha oferta

gorda abanea o bandullo co-a risa. Un home atafeg'a risa c'un pano na boca. Unha muller torce o fociño pra rire de medeo lado. Un home, que ten un libro debaixo do brazo, olla sereo a escea. Unha muller do pobo ten a cara triste. Outra muller, tamén do pobo, enruga o nariz e rosma pol-o baixo verbas coma ista: ¡sin-vergonza! ¿Quén d'ista xente é humorista?

Un médico cachea o bacilo de Kock no esputo d'un seu amigo e de súpeto ergue a testa, respira forte, acarriña o microscopio e di, suspirando: ¡atopeino! ¿Pode sere iste home humorista?

Vestir un rapaciño de toureiro ou de militar no antroido, ¿pode ser humorismo?

Direille... direille -contesta sempre o sabio esquelete; e non me di nada.

Eu ben podía escribir algo sobor da Santa Compañía; mais o pobo galego ficaria sen un misterio n'as noites d'inverno cand'o maxín ferve na cachola com'o caldo no pote. Non; eu calarei coma unha estoa.

O que anda cos mortos que perd'a côr das meixelas, qu'en-flaqueza e que morra. A Santa Compañía fai falla nas cociñas mornas ô redor da lareira, cando zoa o vento n'as tebras da noite.

Oxe meu pai, c'un lagarto apreizado n'as mans, faloume d'este xeito:

-Teño qu'ir ô S. Andres de Teixido pra cumprir <sup>unha</sup> oferta

que fixen de vivo. A miña i-alma ten qu'encarnar neste lagarto [?] moito tardarei en voltar. Recomendóche que non deixes de ollo a miña cova e que de vez en cando botes unha ollada ô meu esquelete, pois teño un veciño coxo e pode roubar-me unha perna.

—Perda coidado—dixenlle—eu vixiarei ben a sua cova. E agora escoite, meu pai: ¿Como é que non encarna n'unha abella? Seria menos arriscado e máis lixeiro o viaxe.

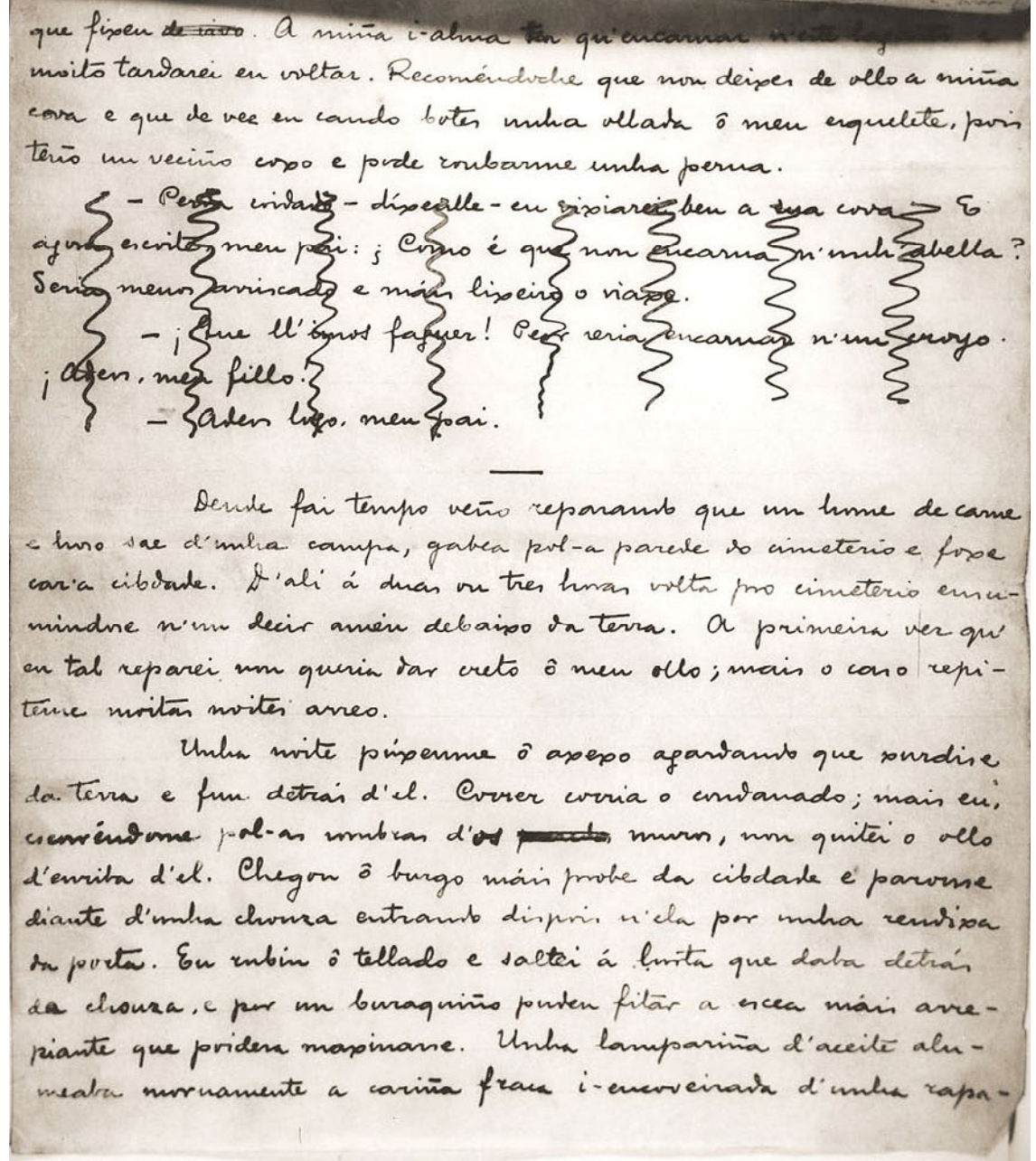
—¡Que ll'imos faguer! Peor sería encarnar n'un croyo.

—¡Adeus, meu fillo!

—Adeus logo, meu pai.

Dende fai tempo veño reparando que un home de carne e hoso sae d'unha campá, gabea pol-a parede do cimenterio e foxe car'a cibdade. D'alí á dúas ou tres horas volta pro cimenterio ensu-míndose n'un decir amén debaixo da terra. A primeira vez qu' en tal reparei non quería dar creto ô meu ollo; mais o caso repi-teuse moitas noites arreo.

Unha noite púxenme ô axexo agardando que xurdise da terra e fun detrás d'el. Correr corría o condanado; mais eu, escorréndome pol-as sombras d'os muros, non quítei o ollo d'enriba d'el. Chegou ô burgo máis probe da cibdade e parouse diante d'unha chouza entrando dispois n'ela por unha rendixa da porta. Eu rubín ô tellado e saltei á horta que daba detrás da chouza, e por un buracuño puden fitar a escea máis arre-piante que poidera maxinarse. Unha lampariña d'aceite alu-meaba mornamente a cariña fraca i encoveirada d'unha rapa-





za que durmia n'un leito misérrimo. O pantasma chegouse a ela i-estivo unha chea de tempo c'os beizos pousados no pescozo da rapaza.

Cando s'ergueu tiñ'a boca ourelada de roxo, namentras no pescozo da rapaza corria un fio de sangue e na pele da sua cariña fraca arrupiaba a brancura da morte.

Aquel pantasma era un vampiro.

No seguinte día o pantasma chuchou o derradeiro sangue que podía dar a probe rapaza. Cando aínda estaba quente a badalada da unha no campanario da irexa, ouvearon os cans ventand'a morte.

O vampiro sigueu chuchand'o sangue de máis vítimas, que iñan morrendo com'as lamparas d'aceite chuchadas pol os morcegos.

Quixen saber quén fora o vampiro no mundo dos homes e fun lêr o seu nome de bronce no rico marmore da campa. O nome sô abondoume: Fora un canalla que roubaba pra dar regalia ô seu bandullo de porco; dono da xusticia, roubaba dend'a sua confortabel casa... ¿Pra qué decir mais? ¡¡Era un cacique!!

Eu queria atopar maneira de darlle morte ô vampiro. Busca por eiqui, cachea por acolá... non poden abranguer n'os currunchos do maxin unha boa iñorma pra matal-o e quixen falar co esquelete que trouxo unha biblioteca na cachola, pra ver se me daba luces a sua conversa.

za que durmia n'un leito misérrimo. O pantasma chegouse a ela i-estivo unha chea de tempo c'os beizos pousados no pescozo da rapaza.

Cando s'ergueu tiñ'a boca ourelada de roxo, namentras no pescozo da rapaza corria un fio de sangue e na pele da sua cariña fraca arrupiaba a brancura da morte.

Aquel pantasma era un vampiro.

No seguinte día o pantasma chuchou o derradeiro sangue que podía dar a probe rapaza. Cando aínda estaba quente a badalada da unha no campanario da irexa, ouvearon os cans ventand'a morte.

O vampiro sigueu chuchand'o sangue de máis vítimas, que iñan morrendo com'as lamparas d'aceite chuchadas pol os morcegos.

Quixen saber quén fora o vampiro no mundo dos homes e fun lêr o seu nome de bronce no rico marmore da campa. O nome sô abondoume: Fora un canalla que roubaba pra dar regalia ô seu bandullo de porco; dono da xusticia, roubaba dend'a sua confortabel casa... ¿Pra qué decir mais? ¡¡Era un cacique!!

Eu queria atopar maneira de darlle morte ô vampiro. Busca por eiqui, cachea por acolá... non poden abranguer n'os currunchos do maxin unha boa iñorma pra matal-o e quixen falar co esquelete que trouxo unha biblioteca na cachola, pra ver se me daba luces a sua conversa.

-No vampirismo crêen moitos pobos e hay moitas [probas xudi-] ciais de aparicións de pantasmas que chuchan sangue das persoas, mais eu penso que non se debe dar creto á semellantes contos. Fuxiron os tempos en que o verdugo queimaba os cadavres sospeitosos de vampirismo e oxe non se permitiría en ningún país espetar unha estaca no curazón de ningún cadavre.

O meu amigo, cheo de ciencia oficial, moqueábase das xentes sinxelas que crêen nos vampiros. Eu gardei o meu segredo pra non pasar por parvo e segúin preguntando solermiñamente.

-¿E hay sabios no mundo que crêen no vampirismo?

-Hainos. A fundadora da Teosofía fala d'iso e conta moitos feitos d'esta clas. N'o seu libro Isis sin velo, de sona universal, acolle a explicación do fenómeno por causas físicas, anque descoñecidas, que empregou a escola hipnótica do francés Pierart. Segúin ista escola cando un morto aparente estivo moi apegado á materia e foi na vida un malvado, o corpo astral, envolto no dobre etéreo, sae da sepultura con obxecto de mantêr ô físico con sangue que chucha nas pesoas vivas, e d'esta maneira perpetuase o estado cataléptico do aquel sepultado. O corpo astral comunica o sangue por un medio que aínda non se coñece; pero espera qu'algun día o expliquen as ciencias psicolóxicas.

-¿E vostede nin tansiquera tén dúbidas?

-Eu, que son home ben asisado, non creo; anque, de certo, fanme cabilar certas cousas, como son as mortes aparentes e o feito de habérense atopado cadavres que aínda tiñan as carnes moles, os ollos abertos, o coiro sonrosado, a boca e o nariz cheos de sangue, que tamén xurdía das feridas que, por asesinato ou por axusticiamento, lle produxeran a morte.

- No vampirismo crêen moitos pobos e hay moitas [probas xudiciaes de aparicións de pantasmas que chuchan sangue das persoas, mais eu penso que non se debe dar creto á semellantes contos. Fuxiron os tempos en que o verdugo queimaba os cadavres sospeitosos de vampirismo e oxe non se permitiría en ningún país espetar unha estaca no curazón de ningún cadavre.

O meu amigo, cheo de ciencia oficial, moqueábase das xentes sinxelas que crêen no vampirismo. Eu gardei o meu segredo pra non pasar por parvo e segúin preguntando solermiñamente.

- ¿E hay sabios no mundo que crêen no vampirismo?

- Hainos. A fundadora da Teosofía fala d'iso e conta moitos feitos d'esta clas. N'o seu libro Isis sin velo, de sona universal, acolle a explicación do fenómeno por causas físicas, anque descoñecidas, que empregou a escola hipnótica do francés Pierart. Segúin ista escola cando un morto aparente estivo moi apegado á materia e foi na vida un malvado, o corpo astral, envolto no dobre etéreo, sae da sepultura con obxecto de mantêr ô físico con sangue que chucha nas persoas vivas, e d'esta maneira perpetuase o estado cataléptico do aquel sepultado. O corpo astral comunica o sangue por un medio que aínda non se coñece; pero espera qu'algun día o expliquen as ciencias psicolóxicas.

- ¿E vostede nin tansiquera tén dúbidas?

- Eu, que son home ben asisado, non creo; anque, de certo, fanme cabilar certas cousas, como son as mortes aparentes e o feito de habérense atopado cadavres que aínda tiñan as carnes moles, os ollos abertos, o coiro sonrosado, a boca e o nariz cheos de sangue, que tamén xurdía das feridas que, por asesinato ou por axusticiamento, lle produxeran a morte.



—¿E de qué maneira se pode matar o vampiro?

—Pois... pra separar o corpo astral do físico non hay máis remedio que queimar o cadavre.

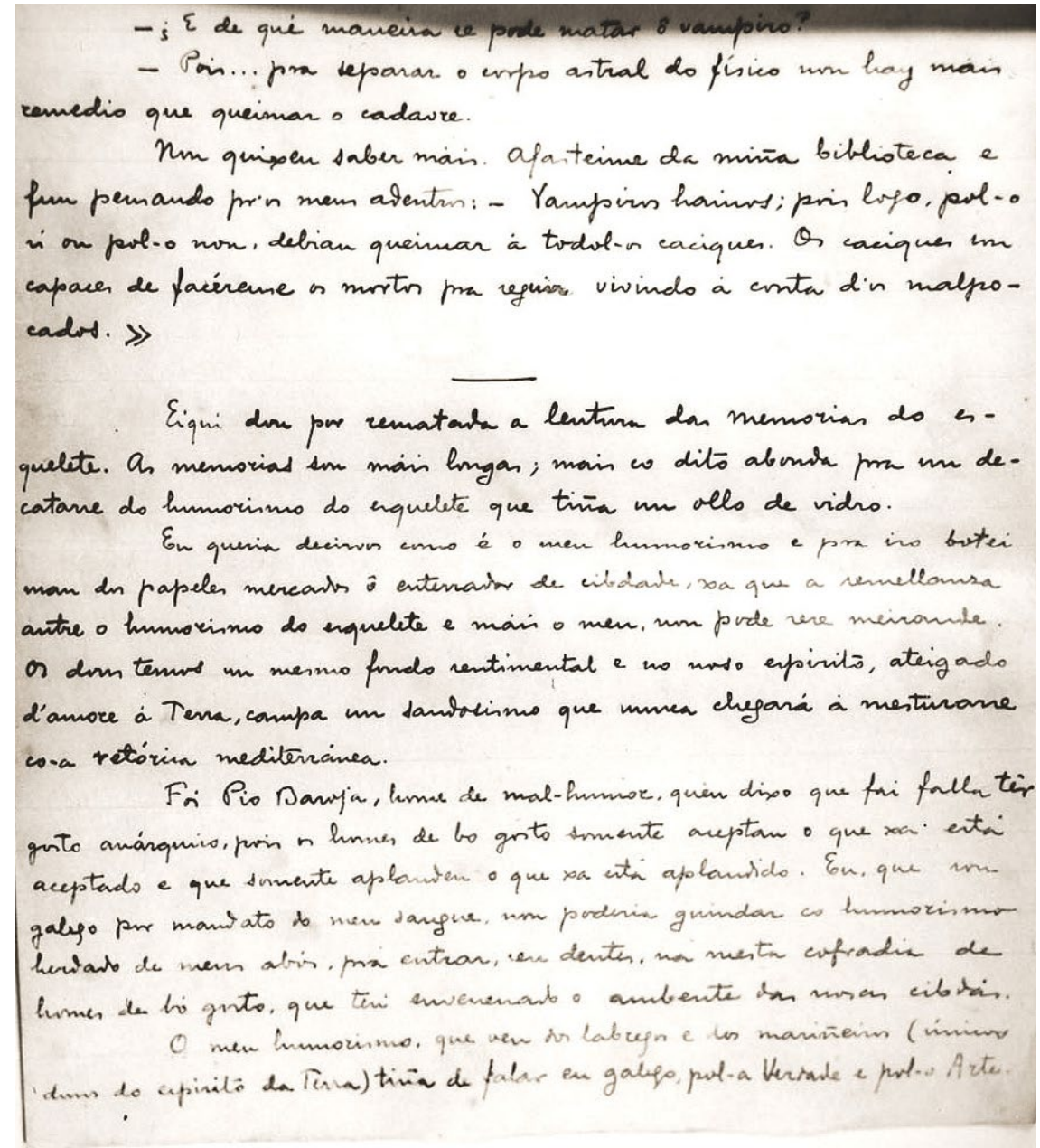
Non quixen saber máis. Afasteime da miña biblioteca e fun pensando pr'os meus adentros: —Vampiros hainos; pois logo, pol-o si ou pol-o non, debian queimar á todol-os caciques. Os caciques son capaces de facérense os mortos pra seguir vivindo á conta d'os malpocados».

Eiquí dou por rematada a leutura das memorias do esquelete. As memorias son máis longas; mais co dito abonda pra un decatarse do humorismo do esquelete que tiña un ollo de vidro.

Eu queria decirvos como é o meu humorismo e pra iso botei man dos papeles mercados ô enterrador de cibdade, xa que a semellanza antre o humorismo do esquelete e máis o meu, non pode sere meirande. Os dous temos un mesmo fondo sentimental e no noso espirito, ateigado d'amore á Terra, campa un saudosismo que nunca chegará á mesturarse co-a retórica mediterránea.

Foi Pio Baroja, home de mal-humor, quen dixo que fai falla tér gosto anárquico, pois os homes de bo gosto samente aceptan o que xa está aceptado e que samente aplauden o que xa está aplaudido. Eu, que son galego por mandato do meu sangue, non poderia guindar co humorismo herdado de meus abós, pra entrar, sen dentes, na mesta cofradía de homes de bó gusto, que ten envenenado o ambiente das nosas cibdás.

O meu humorismo, que ven dos labregos e dos mariñeiros (únicos donos do espirito da Terra) tiña de falar en galego, pol-a Verdade e pol-o Arte.



Eu nada teño que ver cos chamados humoristas hespañoles, que, pol-o visto, somente son os de Madrid. A guitarra á hespañola, a gaita é galega. Eu son galego com'a gaita. Dende logo eu non podó transixir c'uns homes que se rian do cesante e do mestre d'escola cando na Francia se rian do burgués. Apa e Bajaria son catalans; eu quero sere galego.

Se o humorismo fose un Arte no que coupesen clasificacións, os humoristas españoles figurarían nas partes máis baixas da escala, na que a sua comicidade de cepa flamenga, xustifica ise desdén que, según aseguran Sacha Guitry, sinte tod-o mundo pol-o que o divirte. Eu non pretendo divertir á ninguén; e co dito sobor do meu humorismo abonda pra entrar de cheo no que eu entendo que debe sere a caricatura e o dibuxo humorístico.

## II-DIBUXO HUMORÍSTICO

Chámase decote caricatura á todo dibuxo humorístico; mais eu teño a caricatura por cousa moi diferente do que é o dibuxo humorístico. Cicais poida sere caricaturista sen ser humorista. A caricatura é un xeito novo de deseño: un Arte que nasceu en Munich á medeado do século derradeiro. En troques pode sere dibuxante humorista sen acollerse á técnica nova nin tansiquera ó impresionismo da liña: os dibuxantes ingleses teñen aínda os ollos postos na Ynglaterra de fins do século XVIII.

O humorismo ten a sua capital en Ynglaterra. A caricatura ten-a en Alemania. O dibuxo humorístico -tal coma eu

Eu nada teño que ver en chamados humoristas hespañoles, que, pol-o visto, somente son os de Madrid. A guitarra é hespañola; a gaita é galega. Eu son galego com'a gaita. Dende logo eu non podó transixir c'uns homes que se rian do cesante e do mestre d'escola cando na Francia se rian do burgués. Apa e Bajaria son catalans; eu quero sere galego.

Se o humorismo fose un Arte no que coupesen clasificacións, os humoristas españoles figurarían nas partes máis baixas da escala, na que a sua comicidade de cepa flamenga, xustifica ise desdén que, según aseguran Sacha Guitry, sinte tod-o mundo pol-o que o divirte. Eu non pretendo divertir á ninguén; e co dito sobor do meu humorismo abonda pra entrar de cheo no que eu entendo que debe sere a caricatura e o dibuxo humorístico.

## II-DIBUXO HUMORÍSTICO

Chámase decote caricatura á todo dibuxo humorístico; mais eu teño a caricatura por cousa moi diferente do que é o dibuxo humorístico. Cicais poida sere caricaturista sen ser humorista. A caricatura é un xeito novo de deseño: un Arte que nasceu en Munich á medeado do século derradeiro. En troques pode sere dibuxante humorista sen acollerse á técnica nova nin tansiquera ó impresionismo da liña: os dibuxantes ingleses teñen aínda os ollos postos na Ynglaterra de fins do século XVIII.

O humorismo ten a sua capital en Ynglaterra. A caricatura ten-a en Alemania. O dibuxo humorístico -tal coma eu



penso que debe sere ~~na Francia~~ cicais a teña na Francia.

Os ingleses, tendo no espirito o mellor humor do mundo e tendo ademais un dominio grandísimo do deseño, esqueceron cicais, que todo Arte, coma todo idioma, o movimento que non escacha nunca as suas carauterísticas nacionaes. Os dibuxantes ingleses, no tocante ô dibuxo, viven enquistados n'un dogmatismo académico que aplaca moito o seu ergueito humorismo.

Eu penso que un humorista dibuxante, coma todo humorista -ten de sere bó observador e bó psicólogo e pol-o mesmo impresionista. Explicareime. O dibuxante puro fit'as cousas que alumiñan a sua retina ou o seu gosto artístico según a Retórica ou a Poética que leve na i alma, e represent'as cousas vistas ou maxinadas tal com'as veu ou maxinou. Ás veces o dibuxante puro tamén representa cousas grotescas ou anormales, e non por iso é humorista: no grotesco e no anormal -coma di un moderno escritor- pode eistir a estética, pois «a estética é a concencia do Arte, así coma o artista é... a sua vountade». O dibuxante humorista fai algo máis: diante da vida o seu senso crítico vai desfrangullando canto fita e dispois de descompôr e analizar, esterioriza o seu análisis amostrándonos somente os elementos escollidos por il. Ahí tendes porqué, un dibuxante humorista, ten de sere ~~humorista~~ impresionista.

Os dibuxos humorísticos poden sere: fantasías, parodias, sátiras e retratos. Botando man de verbas alleas pódese decir que os fantasistas crean a psicología, os parodistas coméntana, os retratistas ~~coméntana~~ cópiana. E así com'a fantasma non busca o ridículo, senón que o crea, e a parodia busca o ridículo

penso que debe sere ~~na Francia~~ cicais a teña na Francia.

Os ingleses, tendo no espirito o mellor humor do mundo e tendo ademais un dominio grandísimo do deseño, esqueceron cicais, que todo Arte, coma todo idioma, e movimento que non escacha nunca as suas carauterísticas nacionaes. Os dibuxantes ingleses, no tocante ô dibuxo, viven enquistados n'un dogmatismo académico que aplaca moito o seu ergueito humorismo.

Eu penso que un humorista dibuxante, coma todo humorista -ten de sere bó observador e bó psicólogo e pol-o mesmo impresionista. Explicareime. O dibuxante puro fit'as cousas que alumiñan a sua retina ou o seu gosto artístico según a Retórica ou a Poética que leve na i alma, e represent'as cousas vistas ou maxinadas tal com'as veu ou maxinou. Ás veces o dibuxante puro tamén representa cousas grotescas ou anormales, e non por iso é humorista: no grotesco e no anormal -coma di un moderno escritor- pode eistir a estética, pois «a estética é a concencia do Arte, así coma o artista é... a sua vountade». O dibuxante humorista fai algo máis: diante da vida o seu senso crítico vai desfrangullando canto fita e dispois de descompôr e analizar, esterioriza o seu análisis amostrándonos somente os elementos escollidos por il. Ahí tendes porqué, un dibuxante humorista, ten de sere ~~humorista~~ impresionista.

Os dibuxos humorísticos poden sere: fantasías, parodias, sátiras e retratos. Botando man de verbas alleas pódese decir que os fantasistas crean a psicología, os parodistas coméntana, os retratistas ~~coméntana~~ cópiana. E así com'a fantasma non busca o ridículo, senón que o crea, e a parodia busca o ridículo

nas esceas da vida (o ridículo quenon notaron os personaxes da escea) a sátira perde a súa carauterística de bó humor e fire coma un coitelo afiado. A fantasía e mail-a parodia poden chegar á ironía; «a sátira garda sempre un ataque ou unha dôr».

Poida que non sexan humorismo nin a sátira nin a ironía; mais con todo coído que diante das mágoas da Terra aso-ballada, calquera humorista de boa cepa galega ten de converterse en satirico ou ironista. ¿Cómo, senón, podería manifestar un humorista as súas senreiras e as súas carraxes? Dous humoristas pensadores, Forain e Abel Faivre, fan chorar co-as súas esceas da miseria espiritual de Paris, e calquera dibuxo humorístico francés, apañado na realidade da vida, terá un pouco de miseria espiritual; en troques os dibuxos ingleses abanéanse entre un pesimismo burlón e o mais acougado optimismo. N'un pais ben gobernado, onde hay d'abondo fartura, os humoristas non choran nin firen; por iso non haberá optimismo nos humoristas galegos, enraizados na Terra, namentras escoitemos os seu layos de dôr. E velahí tendes a razón do meu pesimismo, un pesimismo qu'eu maximo ceibadore.

Non quero falar d'ises malpocados dibuxantes que inzan os defectos alleos, d'ises fillos dos vellos e ben esquecidos caricaturistas que din ás persoas ben feitas fisicamente: Vostede é guapo; non ten caricaturistas, que din ás persoas ben feitas fisicamente: -Vostede é guapo; non ten caricatura...

Eu non quero, nin têr ôs meus pés, a quén pense que o grotesco na vida é o deforme. Non; o deforme somente pode facer rir ôs innocentes ou ôs malvados.

Na miña primeira mocidade, dina da Casa da Troya

nas esceas da vida (o ridículo que non notaron os personaxes da escea) a sátira perde a súa carauterística de bó humor e fire coma un coitelo afiado. A fantasía e mail-a parodia poden chegar á ironía; «a sátira garda sempre un ataque ou unha dôr».

Poida que non sexan humorismo nin a sátira nin a ironía; mais con todo coído que diante das mágoas da Terra aso-ballada, calquera humorista de boa cepa galega ten de converterse en satirico ou ironista. ¿Cómo, senón, podería manifestar un humorista as súas senreiras e as súas carraxes? Dous humoristas pensadores, Forain e Abel Faivre, fan chorar co-as súas esceas da miseria espiritual de Paris, e calquera dibuxo humorístico francés, apañado na realidade da vida, terá un pouco de miseria espiritual; en troques os dibuxos ingleses abanéanse entre un pesimismo burlón e o mais acougado optimismo. N'un pais ben gobernado, onde hay d'abondo fartura, os humoristas non choran nin firen; por iso non haberá optimismo nos humoristas galegos, enraizados na Terra, namentras escoitemos os seu layos de dôr. E velahí tendes a razón do meu pesimismo, un pesimismo qu'eu maximo ceibadore.

Non quero falar d'ises malpocados dibuxantes que inzan os defectos alleos, d'ises fillos dos vellos e ben esquecidos caricaturistas que din ás persoas ben feitas fisicamente: -Vostede é guapo; non ten caricatura...

Eu non quero, nin têr ôs meus pés, a quén pense que o grotesco na vida é o deforme. Non; o deforme somente pode facer rir ôs innocentes ou ôs malvados.

Na miña primeira mocidade, dina da Casa da Troya,



cand'a miña i alma sofria un xarampón e non pensaba mais qu' en sair de tuno tocand'a guitarra pol as ruas, fixen os primeiros dibuxos humorísticos n'unha revista pr'americanos. Acúsome de ser eu quen dou empezo á isas carantoñas porcas, a ises monicreques noxentos, á ise humorismo de taberna que aínda oxe campa na mesma revista pra regalia dos licenciados de Universidade. Abafado de vergonza confésome culpable e renego da miña primeira mocidade.

O dibuxo humorístico debe sere outo e pra iso ha de furar os nosos sentidos e meténdose no mundo interior domeará os nosos sentimentos axeitand'os ô Ben; d'isa maneira será util. Diante d'iste Arte non terán razón os evolucionistas que consideran todo Arte com'un xugo atá chegar á opoñel-o á toda utilidade.

Nunca puden decatarme como Taine e outros consideran ô pintor de almas, espíritos i-emocions com'artistas inferiores (e quen di pintor di dibuxante). Yste historiador -mellor que estético- asegura que «son observadores que naceron pra facer novelas i-estudios de costumes e que en vez de ter unha pluma a man teñen un pincel». E qué máis dá facer abalar o corazón humán c'unha pluma que c'un pincel?... Un humorista que non teña habilidade pra escribir ¿porqué non ha de pintar ou dibuxar? Unha comedia ou un drama n'un dibuxo lése d'unha ollada e con iso afórrase atención. O principio formulado por Spencer sobor da economía da forza ten a sua aplicación n'iste caso. Ademáis, com'a eispresión do xesto é universal afórranse as traducións, sempre malas ou impropias. Permitídeme

cand'a miña i-alma sofria de xarampón e non pensaba mais que en sair de tuno tocand'a guitarra pol-as ruas, fixen os primeiros dibuxos humorísticos n'unha revista pr' americanos. Acúsome de ser eu quen dou empezo á isas carantoñas porcas, a ises monicreques noxentos, á ise humorismo de taberna que aínda oxe campa na mesma revista pra regalia dos licenciados de Universidade. Abafado de vergonza confésome culpable e renego da miña primeira mocidade.

○ dibuxo humorístico debe sere outo e pra iso ha de furar os nosos sentidos e meténdose no mundo interior domeará os nosos sentimentos axeitand'os ô Ben; d'isa maneira será util. Diante d'iste Arte non terán razón os evolucionistas que consideran todo Arte com'un xugo atá chegar á opoñel-o á toda utilidade.

Nunca puden decatarme como Taine e outros consideran ô pintor de almas, espíritos i-emocions com'artistas inferiores (e quen di pintor di dibuxante). Yste historiador -mellor que estético- asegura que «son observadores que naceron pra facer novelas i-estudios de costumes e que en vez de ter unha pluma a man teñen un pincel». E qué máis dá facer abalar o corazón humán c'unha pluma que c'un pincel?... Un humorista que non teña habilidade pra escribir ¿porqué non ha de pintar ou dibuxar? Unha comedia ou un drama n'un dibuxo lése d'unha ollada e con iso afórrase atención. ○ principio formulado por Spencer sobor da economía da forza ten a sua aplicación n'iste caso. Ademáis, com'a eispresión do xesto é universal afórranse as traducións, sempre malas ou impropias. Permitídeme

que repita o que dixen xa fai anos: “Un piorno que pol-as suas rendixas amostra samente o ceo di moito máis da fame d’un ano que un artículo de fondo”.

Pol-o que vai dito parece qu’eu non son amigo de rír, e trabucado estará quen tal pense. Eu ben quixera que o meu Arte rise con isa risa dos meniños, dos bós, dos sans e dos felices; mais como humorista galego, fondamente e sinceramente galego, teño que afogar as miñas risas diante d’unha Verdade que chora.

Eu ben quixera, ben, poder decir con Víctor Hugo

“Soyon joyeux, Dieu le désire  
La joie aux hommes attendris  
Montre ses dents, et semble dire:  
Moi qui pourrai mordre, je ris”.

Mais o meu galeguismo estame sempre dicindo á orella:

Ti que podías rír; morde...

Eu, que xa fai moito tempo biquei pra sempre a Venus de Milo, non ando detrás da Beleza, e no dibuxo, coma na ??-~~espirito~~ <sup>idea</sup> samente busco a Verdade, convencido, com’estou, d’o acerto d’aquíl vello principio escolástico: Verdade, Ben e Beleza son convertibles.

En todo hay fealdade, se queremos, i en todo hay Beleza sabendo fitar as cousas. A máis fermosa meniña, de ollos craros e cabelo d’ouro, ten no bandullo moitas varas de tripa e a cousa máis podre, levada ó microscopio, pode donarnos formosos temas decorativos.

A orientación do humorismo oponse á das outras fases do Arte, que interpretan d’un xeito definitivo, a Natureza. O humorismo interpret’a Vida d’unha maneira sinxela e forte, non samente

que repita o que dixen xa fai anos: “Un piorno que pol-as suas rendixas amostra samente o ceo di moito máis da fame d’un ano que un artículo de fondo”.

Pol-o que vai dito parece qu’eu non son amigo de rír, e trabucado estará quen tal pense. Eu ben quixera que o meu Arte rise con isa risa dos meniños, dos bós, dos sans e dos felices; mais como humorista galego, fondamente e sinceramente galego, teño que afogar as miñas risas diante d’unha Verdade que chora.

Eu ben quixera, ben, poder decir con Víctor Hugo

“Soyon joyeux, Dieu le désire  
La joie aux hommes attendris  
Montre ses dents, et semble dire:  
Moi qui pourrai mordre, je ris.”

Mais o meu galeguismo estame sempre dicindo á orella:

Ti, que podías rír; morde...

Eu, que xa fai moito tempo biquei pra sempre a Venus de Milo, non ando detrás da Beleza, e no dibuxo, coma na ~~espirito~~ <sup>idea</sup> samente busco a Verdade, convencido, com’estou, d’o acerto d’aquíl vello principio escolástico: Verdade, Ben e Beleza son convertibles.

En todo hay fealdade, se queremos, i en todo hay Beleza sabendo fitar as cousas. A máis fermosa meniña, de ollos craros e cabelo d’ouro, ten no bandullo moitas varas de tripa e a cousa máis podre, levada ó microscopio, pode donarnos formosos temas decorativos.

A orientación do humorismo oponse á das outras fases do Arte, que interpretan, d’un xeito definitivo, a Natureza. O humorismo interpret’a Vida d’unha maneira sinxela e forte, non samente



plástica senón ideolóxica, e así coma no dibuxo puro a forma e o fin, no humorismo é un medeo para espresar ideas.

Os dibuxos humorísticos teñen un outro valore para Estoria, pois debaixo da risa ou da sonrisa repousa un comentario xunto a Realidade. Ben di un escritor afeito ô novo arte: «Simplificada a forma e sintetizada a idea adquire iste arte o cariz d'un elemento que interven en todol-os feitos sociaes, pra discutirlos, aplaudilos ou censuralos, aportando o valore efectivo d'un xucio que moraliza ou encamiña a opinión».

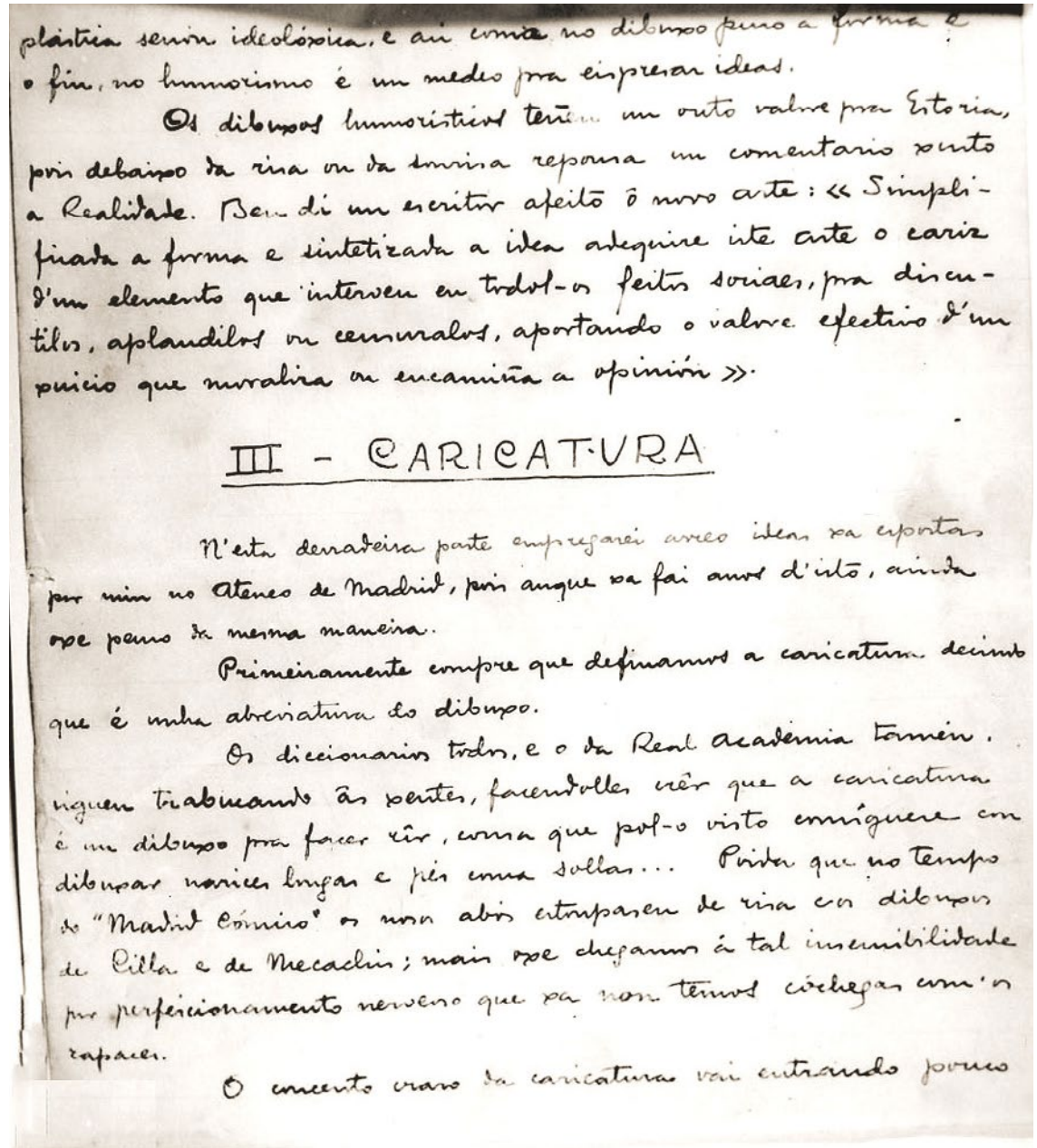
### III - CARICATURA

N'esta derradeira parte empregarei arreo ideas xa espostas por min no Ateneo de Madrid, pois anque xa fai anos d'isto, aínda oxe penso da mesma maneira.

Primeiramente compre que definamos a caricatura decindo que é unha abreviatura do dibuxo.

Os dicionarios todos, e o da Real Academia tamén, siguen trabucando ás xentes, facendolle crêr que a caricatura é un dibuxo para facer rír, cousa que pol-o visto consíguese con dibuxar narices longas e pés coma sollas... Poida que no tempo de "Madrid Cómico" os nosos abós estoupasen de risa cos dibuxos de Cilla e de Mecachis; mais oxe chegamos á tal insensibilidade por perfeccionamento nerveoso que xa non temos cóchegas com'os rapaces.

O conceuto craro da caricatura vai entrando pouco



a pouco no miolo da aristocracia intelectual e no dos profesionais da liña; pero aínda non tomou posesión de total-as cacholas cultivadas.

Un pintor do tempo de Apelles deseñou unha figura grotesca e chamoulle "Gryllus" i-esta verba espallouse de tal maneira que se fixo extensiva a total-as composicións ridículas. Dende entón fixéronse moitos "gryllus" e houbo tamén moitos "gryllistas"; mais a caricatura naceu fai pouco máis de medeo cento de anos.

Xa que os pais do Arte novo non puxeron nome novo tamén ó seu fillo; eu busquei, e gábo-me d'habelo atopado, comprido nome ó arte vello, chamándolle "gryllismo". Non sexa o conto que se pense que xa que a caricatura herdou o nome, sexa fillo do Arte vello...

O culto á liña poida que veña do Xapon ou d'os antigos artistas do Exipto, coma tamén poida que a caricatura sexa unha volta ô arcaísmo coa esperiencia do camiño andado; mais eu penso que o sintético na idea trouxo un impresionismo na liña e que a caricatura non é mais que a medea matemática d'as liñas d'un dibuxo impresionista.

Dádeme un bó dibuxo impresionista e por riba d'el calcarei unha boa caricatura. Do dibuxo humorístico naceu a caricatura que non é mais que a perfeición ou mellor aínda unha síntesis do dibuxo impresionista. O gryllismo deformaba a realidade buscando no anormal a fonte da risa; a caricatura sintetiza unha realidade tanxible sen escachar a harmonía do conxunto. A caricatura é unha arte fillo de novas ideas, que os críticos aínda non entenden ben, por non axeitarse ás vellas tabuas de valores. Tan novo é iste Arte

a pouco no miolo da aristocracia intelectual e no dos profesionais da liña; pero aínda non tomou posesión de total-as cacholas cultivadas.

Un pintor do tempo de Apelles deseñou unha figura grotesca e chamoulle "Gryllus" i-esta verba espallouse de tal maneira que se fixo extensiva a total-as composicións ridículas. Dende entón fixéronse moitos "gryllus" e houbo tamén moitos "gryllistas"; mais a caricatura naceu fai pouco máis de medeo cento de anos.

Xa que os pais do Arte novo non puxeron nome novo tamén ó seu fillo; eu busquei, e gábo-me d'habelo atopado, comprido nome ó arte vello, chamándolle "gryllismo". Non sexa o conto que se pense que xa que a caricatura herdou o nome, sexa fillo do Arte vello...

O culto á liña poida que veña do Xapon ou d'os antigos artistas do Exipto, coma tamén poida que a caricatura sexa unha volta ô arcaísmo coa esperiencia do camiño andado; mais eu penso que o sintético na idea trouxo un impresionismo na liña e que a caricatura non é mais que a medea matemática d'as liñas d'un dibuxo impresionista.

Dádeme un bó dibuxo impresionista e por riba d'el calcarei unha boa caricatura. Do dibuxo humorístico naceu a caricatura que non é mais que a perfeición ou mellor aínda unha síntesis do dibuxo impresionista. O gryllismo deformaba a realidade buscando no anormal a fonte da risa; a caricatura sintetiza unha realidade tanxible sen escachar a harmonía do conxunto. A caricatura é unha arte fillo de novas ideas, que os críticos aínda non entenden ben, por non axeitarse ás vellas tabuas de valores. Tan novo é iste arte



que aínda non lle cicatrizou o embigo.

Non sempre a caricatura é unha abreviatura do dibuxo ou unha síntesis do impresionismo da liña, obedecendo á leis determinadas. Moitísimas veces o caricaturista cheo de inspiración, deixa á unha beira a folicia dos métodos e das regras e, fora de toda realidade, deseña arbitrariamente i-empíricamente, pero con acerto, todol-o que se propón. Hay caricaturistas arbitrarios dinos de total-as loubanzas. Bagaria, por exemplo, é arbitrario anque moitas veces ~~cae no autoplaxio~~ a súa perguiza faino caer no autoplaxio.

O caricaturista, rompendo sempre «a gran armonía do ecuánime», será tanto mellor canto mellor nos dea o seu espírito, empregando a teinica simple, pero dificultosa, dos impresionistas ou dos arbitraristas, pol o que a caricatura entra n'as izquerdas máis avanzadas do Arte.

A caricatura, fuxindo da sensibilidade feminina, diferenciase das chamadas Bellas-Artes pol-a maneira de facer, basada na simplicidade, isto é, na supresión do que non sexa expresivo.

Dad'o carauter sintético da caricatura non pode ser comprendida por un ~~ineducado~~ quén non estea no segredo... Para saber se un home pode entender a caricatura amostrádelle un cascabel e perguntádelle onde está a súa risa.  Se non é intelixente teredes que pintarlle unha nariz e  uns ollos.  Entón vera-a.



A caricatura escolle os rasgos esencialmente expresivos e fuxe de tod'o que sexa auxiliar ou accesorio, no que se diferencia ista Arte de todol-os demais. ¿Poderá decirse que ista sequedade esquemá-

que aínda non lle cicatrizou o embigo.

Non sempre a caricatura é unha abreviatura do dibuxo ou unha síntesis do impresionismo da liña, obedecendo á leis determinadas. Moitísimas veces o caricaturista cheo de inspiración, deixa á unha beira a folicia dos métodos e das regras e, fora de toda realidade, deseña arbitrariamente i-empíricamente, pero con acerto, todol-o que se propón. Hay caricaturistas arbitrarios dinos de total-as loubanzas. Bagaria, por exemplo, é arbitrario anque moitas veces ~~cae no autoplaxio~~ a súa perguiza faino caer no autoplaxio.

O caricaturista, rompendo sempre «a gran armonía do ecuánime», será tanto mellor canto mellor nos dea o seu espírito, empregando a teinica simple, pero dificultosa, dos impresionistas ou dos arbitraristas, pol-o que a caricatura entra n'as izquerdas máis avanzadas do Arte.

A caricatura, fuxindo da sensibilidade feminina, diferenciase das chamadas Bellas-Artes pol-a maneira de facer, basada na simplicidade, isto é, na supresión do que non sexa expresivo.

Dad'o carauter sintético da caricatura non pode ser comprendida por un ~~ineducado~~ quén non estea no segredo... Para saber se un home pode entender a caricatura amostrádelle un cascabel e perguntádelle onde está a súa risa.  Se non é intelixente teredes que pintarlle unha nariz e un  ollos . Entón vera-a.

A caricatura escolle os rasgos esencialmente expresivos e fuxe de tod'o que sexa auxiliar ou accesorio, no que se diferencia ista Arte de todol-os demais. ¿Poderá decirse que ista sequedade esquemá-

tica rifa con todol-os credos artisticos? Ora o demo... ¿quén pensa oxo nos credos artisticos? A caricatura non foxe da realidade; quen foxe da realidade son as artes que teñen a Beleza por unica norma; mais con todo debo repetir que o novo Arte non deixa de sere estético, o que pasa é que identifica a Beleza co-a Verdade. E vede agora como é grande un Arte que ceiba da sonda de fealdade á medea Natureza i-en boas costas, moi pol-o baixo á dous tercios da Humanidade.

N'este mundo todo ten caricatura: as persoas, as cousas, a vida. O que pasa é que moitas persoas non teñen retrato e poucas vidas teñen bunitura.

«O verdadeiro obxecto do Arte é a eispresión da vida» –dinos Guyan. A caricatura coma Arte verdadeiro non pode limitarse ô cómico e ô humorístico, según pensan moitos. Di Croce: «¿Quén determinaría nunca lóxicamente onde testa o cómico co que non é cómico, a risa co-a sonrisa, a sonrisa co-a gravidade e deseñará con liñas precisas a corrente continua en que s'espalla a Vida?»

À meu xuício unha caricatura debe facerse despreceando isa beleza convencional que ten por defeutos moitos elementos d'eispresión que, ô mellor, reflexan unha bela calidade psicolóxica; debe copiarse a actitude e a eispresión d'un intre psicolóxico, as suas idiosincrasias, cando se poida; e todo iso co-a máis pequena cantidade de liñas, as indispensables para que se comprenda a eispresión, pois xa se sabe que non é a anatomía, senon a fisioloxía, o que se retrata e o inmóvil, coma non di nada, aforra liñas. Por iso d'unha caricatura sômente debera decirse: Está ben ou mal eispresada.

tica rifa em todol-os credos artisticos? Ora o demo... ¿quén pensa oxe nos credos artisticos? A caricatura non foxe da realidade; quen foxe da realidade son as artes que teñen a Beleza por unica norma; mais con todo debo repetir que o novo arte non deixa de sere estético, o que pasa é que identifica a Beleza co-a Verdade. E vede agora como é grande un arte que ceiba da sonda de fealdade á medea Natureza i-en boas costas, moi pol-o baixo á dous tercios da Humanidade.

N'este mundo todo ten caricatura: as persoas, as cousas, a vida. O que pasa é que moitas persoas non teñen retrato e poucas vidas teñen bunitura.

«O verdadeiro obxecto do Arte é a eispresión da vida» –dinos Guyan. A caricatura coma Arte <sup>verdadeiro</sup> non pode limitarse ô cómico e ô humorístico, según pensan moitos. Di Croce: «¿Quén determinaría nunca lóxicamente onde testa o cómico co que non é cómico, a risa co-a sonrisa, a sonrisa co-a gravidade e deseñará con liñas precisas a corrente continua en que s'espalla a Vida?»

À meu xuício unha caricatura debe facerse despreceando isa beleza convencional que ten por defeutos moitos elementos d'eispresión que, ô mellor, reflexan unha bela calidade psicolóxica; debe copiarse a actitude e a eispresión d'un intre psicolóxico, as suas idiosincrasias, cando se poida; e todo iso co-a máis pequena cantidade de liñas, as indispensables para que se comprenda a eispresión, pois xa se sabe que non é a anatomía, senon a fisioloxía, o que se retrata e o inmóvil, coma non di nada, aforra liñas. Por iso d'unha caricatura sômente debera decirse: Está ben ou mal eispresada.



Non é cousa do outro mundo facer eispresións perfectamente definidas, como a tristeza e a alegría calladas no pranto e na risa; mais é difícil deseñar os pequenos matices da eispresión e as súas múltiples combinacións. A risa franca, aragonesa, que s'enzendra no bandullo (fonte da gargallada) pode sere de ja, je, ji, jo, ju e nada máis; pero xa non así os mil matices d'ista eispresión, que algúns fan privativa do home incluídos baix'o nome xeneral de sonrisa co-a que se disfrazan sentimentos de importancia, coma a ironía, a maldade, a tristeza, a bondade, a dôr e a loucura e a toleria. As bágoas de dôr físico coñecense porque a persoa que chora aplica a man no sitio que lle doi. As bágoas de dôr espiritual... son máis difíciles: podemos tropezar co-as "bágoas de cocodrilo" co-s "pucheiros" e co "pranto da alegría". N'as bágoas hay moita falsificación, dend'as persoas que carpen pol-os defuntos, até as que, debuzadas, impan pol-o nariz, abaland'o corpo coma un corazón. A dôr meirande e a que se deseña n'unha cara chea de serenidade.

Non quero falar do finximento d'eispresión de que á miúdo emprega o home e non sempre con mala idea. N'esto é onde se manifesta moito a pericia do cacheador de espíritos. Cand'o artista é bo adiviño do xesto, debe por medeo d'unha acción analítica, presentárnol-o d'un xeito sensible co-a significación que s' esconde ou desfigura baixo a súa maior ou menor complexidade.

É, pois, moi longa a esqueira d'as eispresions enteiras e a das medeas, coartas... centésimas e milésimas d'eispresions. ¡Se até os mortos a teñen! E tamén os montes, as pedras, as casas...

Non é cousa do outro mundo facer eispresións perfectamente definidas, como a tristeza e a alegría calladas no pranto e na risa; mais é difícil deseñar os pequenos matices da eispresión e as súas múltiples combinacións. A risa franca, aragonesa, que s'enzendra no bandullo (fonte da gargallada) pode sere de ja, je, ji, jo, ju e nada máis; pero xa non así os mil matices d'ista eispresión, que algúns fan privativa do home incluídos baix'o nome xeneral de sonrisa co-a que se disfrazan sentimentos de importancia, coma a ironía, a maldade, a tristeza, a bondade, a dôr e a loucura e a toleria. As bágoas de dôr físico coñecense porque a persoa que chora aplica a man no sitio que lle doi. As bágoas de dôr espiritual... son máis difíciles: podemos tropezar co-as "bágoas de cocodrilo" co-s "pucheiros" e co "pranto da alegría". N'as bágoas hay moita falsificación, dend'as persoas que carpen pol-os defuntos, até as que, debuzadas, impan pol-o nariz, abaland'o corpo coma un corazón. A dôr meirande e a que se deseña n'unha cara chea de serenidade.

Non quero falar do finximento d'eispresión de que á miúdo emprega o home e non sempre con mala idea. N'esto é onde se manifesta moito a pericia do cacheador de espíritos. Cand'o artista é bo adiviño do xesto, debe por medeo d'unha acción analítica, presentárnol-o d'un xeito sensible co-a significación que s' esconde ou desfigura baixo a súa maior ou menor complexidade.

É, pois, moi longa a esqueira d'as eispresions enteiras e a das medeas, coartas... centésimas e milésimas d'eispresions. ¡Se até os mortos a teñen! E tamén os montes, as pedras, as casas...

A iste propósito compre lembrar iste dito de non sei qué pensador alemán: «Cicais o espírito durma na pedra, soñe na besta e desperte no home».

Na eispresión do nariz fago miñas as cousas d'un humorista inglés: «De fronte o punto invariable é o nariz; coller pol-o nariz á un home é coller-o pol-o medeo de tod-a sua representación e do seu carácter. A eispresión de perfil esta toda ela no nariz, que nos dá co-a súa forma e o seu tamaño o xuício que lle merecemos ôs demais: á meirande tamaño, meirande consideración social».

Os ollos teñen a eispresión que lle dan os párpados. Demonstrárase isto sacándolle a unha persoa os ollos e poñend'os n'un plato: tanto diría un ollo azul coma un ollo negro.

As cexas e a boca son o clon da eispresión e a defensa dos nosos defectos morales pol-a mobilidade voluntaria que teñen. Pol-as cexas ou pol-os Pol-o nariz e pol-os ollos aínda se pode coñecer ben ás persoas. Pol-as cexas e pol-a boca pódese ollar arreo a bondade do avaro, as coitas d'un ladrón, a cencia d'un médico, a honradez d'un abogado, a austeridade d'un xuez, etc., etc. Tamén hay homes ~~malos~~ bós que se disfrazan de malos, cicais pra defender a debilidade do seu curazón.

Os bós caricaturistas non han de facer com'os cómicos que saen á escea disfrazados de avaros, ladrons, médicos, abogados, xueces...

Os caricaturistas necesitan coñecer os músculos da eispresión, pois esquecéndonos do intrés que tén o home en agachal-os seus defectos, a exteriorización do noso espírito está no engruñamento d'os músculos. «Todo sentimento é un estímulo incitador

A iste propósito compre lembrar iste dito de non sei qué pensador alemán: «Cicais o espírito durma na pedra, soñe na besta e desperte no home».

Na eispresión do nariz fago miñas as cousas d'un humorista inglés: «De fronte o punto invariable é o nariz; coller pol-o nariz á un home é coller-o pol-o medeo de tod-a sua representación e do seu carácter. A eispresión de perfil esta toda ela no nariz, que nos dá co-a súa forma e o seu tamaño o xuício que lle merecemos ôs demais: á meirande tamaño, meirande consideración social».

Os ollos teñen a eispresión que lle dan os párpados. Demonstrárase isto sacándolle a unha persoa os ollos e poñend'os n'un plato: tanto diría un ollo azul coma un ollo negro.

As cexas e a boca son o clon da eispresión e a defensa dos nosos defectos morales pol-a mobilidade voluntaria que teñen. ~~Pol-as cexas ou pol-os~~ Pol-o nariz e pol-os ollos aínda se pode coñecer ben ás persoas. Pol-as cexas e pol-a boca pódese ollar arreo a bondade do avaro, as coitas d'un ladrón, a cencia d'un médico, a honradez d'un abogado, a austeridade d'un xuez, etc., etc. Tamén hay homes ~~malos~~ bós que se disfrazan de malos, cicais pra defender a debilidade do seu curazón.

Os bós caricaturistas non han de facer com'os cómicos que saen á escea disfrazados de avaros, ladrons, médicos, abogados, xueces...

Os caricaturistas necesitan coñecer os músculos da eispresión, pois esquecéndonos do intrés que tén o home en agachal-os seus defectos, a exteriorización do noso espírito está no engruñamento d'os músculos. «Todo sentimento é un estímulo incitador



d'unha aución muscular»; así dí unha ley fisiolóxica. E como as contraicións d'os músculos producen pliegues perpendiculares á súa dirección (principio de Camper) poderase representar por medeo de liñas todol-os estados do espírito chegando á i-alma d'as persoas e d'as mesmas cousas.

Non falaremos nada d'as 74 expresións que obtivo Duchenne no cadavre pol-a contracción eléctrica dos músculos da expresión, nin tampouco falaremos dos interesantísimos traballos feitos por Darwin.

Somente ~~falaremos~~ <sup>abonda</sup> coñecer os tres esquemas de Humberto de Superville, pra decatarmos do valore expresivo das liñas.

É indubidabel que as liñas hourizontaes dan sensación de tranquilidade, as oblicuas d'enriba á abaixo e de dentro á fora dan-a de tristeza e as d'enriba abaixo e de fora adentro de alegría. Isto é aplicabel ô inanimado.

Ymos facer aplicación d'istos tres esquemas á unha caricatura persoal: a de Beethoven, por exemplo. Na vida d'iste xenio obsérvase a serenidade coma carauter principal é considerando a serenidade coma unha mestura de dór e de tranquilidade empregaremos liñas hourizontaes e liñas da tristeza

d'unha aución muscular»; así dí unha ley fisiolóxica. E como as <sup>exp.</sup> contraicións d'os músculos producen pliegues perpendiculares á dirección (principio de Camper) poderase representar por medeo de liñas todol-os estados do espírito chegando á i-alma d'as persoas e d'as mesmas cousas.

Non falaremos nada d'as 74 expresións que obtivo Duchenne no cadavre pol-a contracción eléctrica dos músculos da expresión, nin tampouco falaremos dos interesantísimos traballos feitos por Darwin.

Somente ~~falaremos~~ <sup>abonda</sup> coñecer os tres esquemas de Humberto de Superville, pra decatarmos do valore expresivo das liñas.



É indubidabel que as liñas hourizontaes dan sensación de tranquilidade, as oblicuas d'enriba á baixo e de dentro á fora dan-a de tristeza e as d'enriba abaixo e de fora adentro de alegría. Isto é aplicabel ô inanimado.

<sup>Superville</sup> Ymos facer aplicación d'istos tres esquemas á unha caricatura persoal: a de Beethoven, por exemplo. Na vida d'iste xenio obsérvase a serenidade coma carauter principal e considerando a serenidade coma unha mestura de dór e de tranquilidade empregaremos liñas hourizontaes e liñas da tristeza



Fagamos agora unhas cantas caricaturas máis

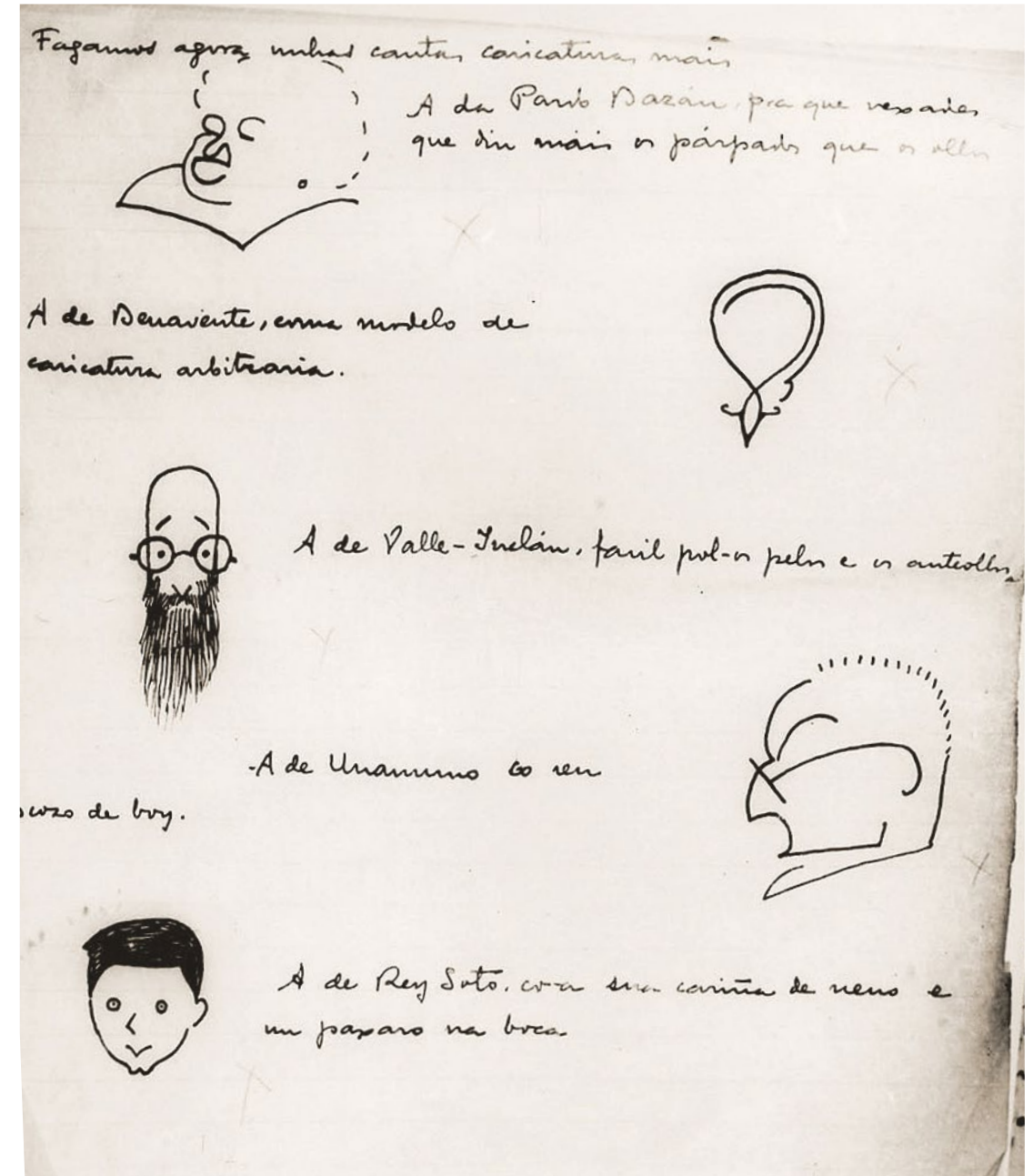
A da Pardo Bazán, para que vexades  
que din máis os párpados que os ollos

A de Benavente, coma modelo de  
caricatura arbitraria

A de Valle-Inclán, facil pol os pelos e os anteollos

-A de Unamuno co seu  
pescozo de boy.

A de Rey Soto, co a súa cariña de neno e  
un paxaro na boca





A de Fernández-Florez co-a sua finxida tristeza

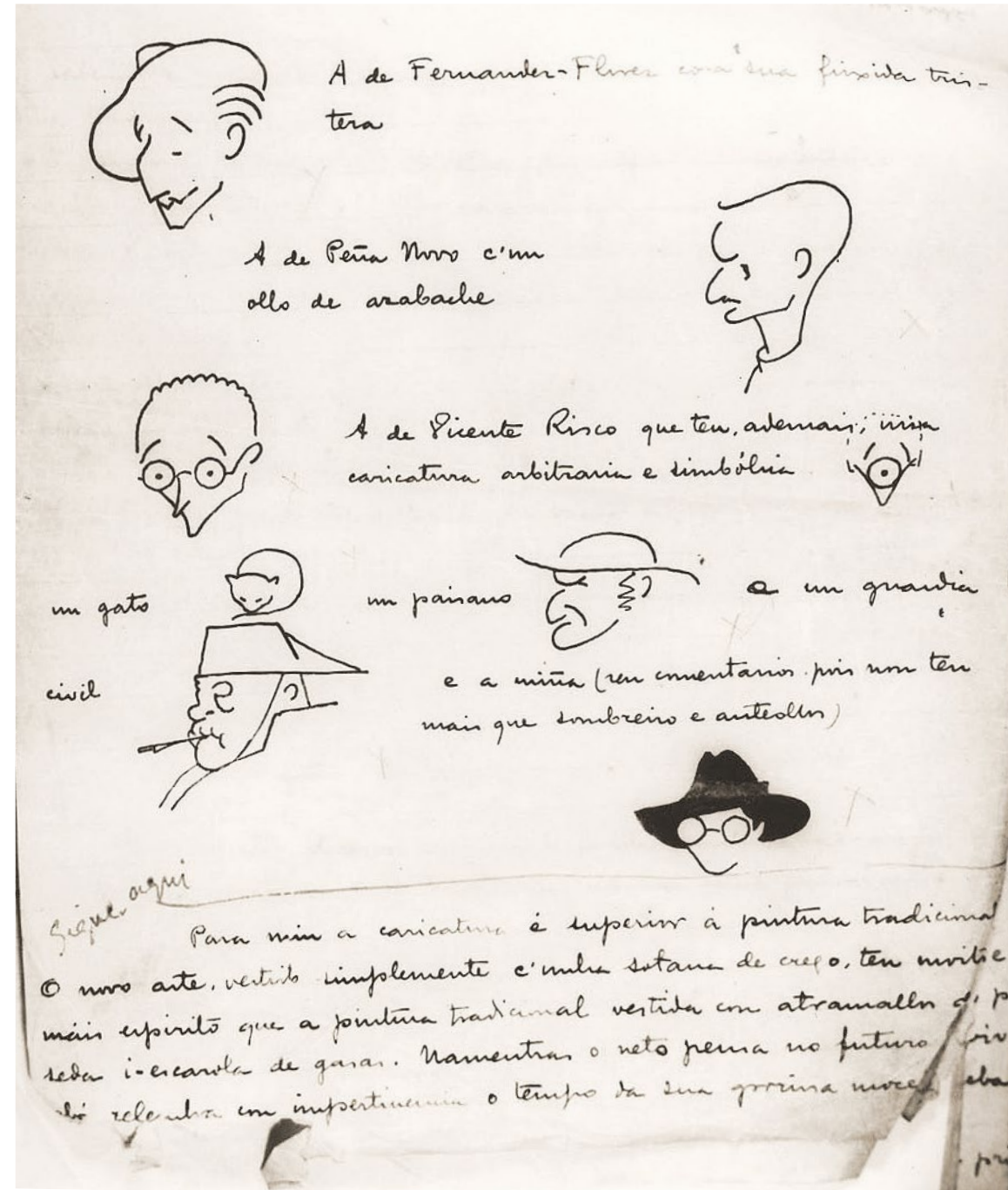
A de Peña Novo c'un ollo de azabache

A de Vicente Risco que ten, ademais, unha caricatura arbitraria e simbólica

Un gato un paisano e un guardia

civil e a miña (sen comentarios pois non ten mais que sombreiro e anteollos)

Para min a caricatura é superior á pintura tradicional. O novo arte, vestido simplemente c'unha sotana de crego, ten moito máis espírito que a pintura tradicional vestida con atramallos de seda i escarola de gasas. Namentras o neto pensa no futuro o [a]bó relembra con impertinencia o tempo da sua prosima moce[dade.]



Gabemos e loubemos a pintura tradicional; pero non fagamos pintura tradicional.

A pintura tradicional soa chochea, pero deixa descendencia en dous artes: a pintura pura e a caricatura.

Non sei se me darán creto os homes ben asisados; mais eu teño que decirvos sinceramente que a pintura tradicional parece un mueble antigo namentras a pintura pura, pol-o seu outro valor musical, parece unha flor. Pra min o que non sexa a côr pol-a côr é fabricar muebles antigos.

Polo que vai dito non pensedes que a caricatura non ademite a côr. O que pasa é que a côr entra co seu valor expresivo e participa da simplificación do novo arte.

Aquela proporción de Guillaume Apollinaire

$$\frac{\text{Pintura tradicional}}{\text{Pintura pura}} = \frac{\text{Literatura}}{\text{Música}} \quad \text{cicais poida}$$

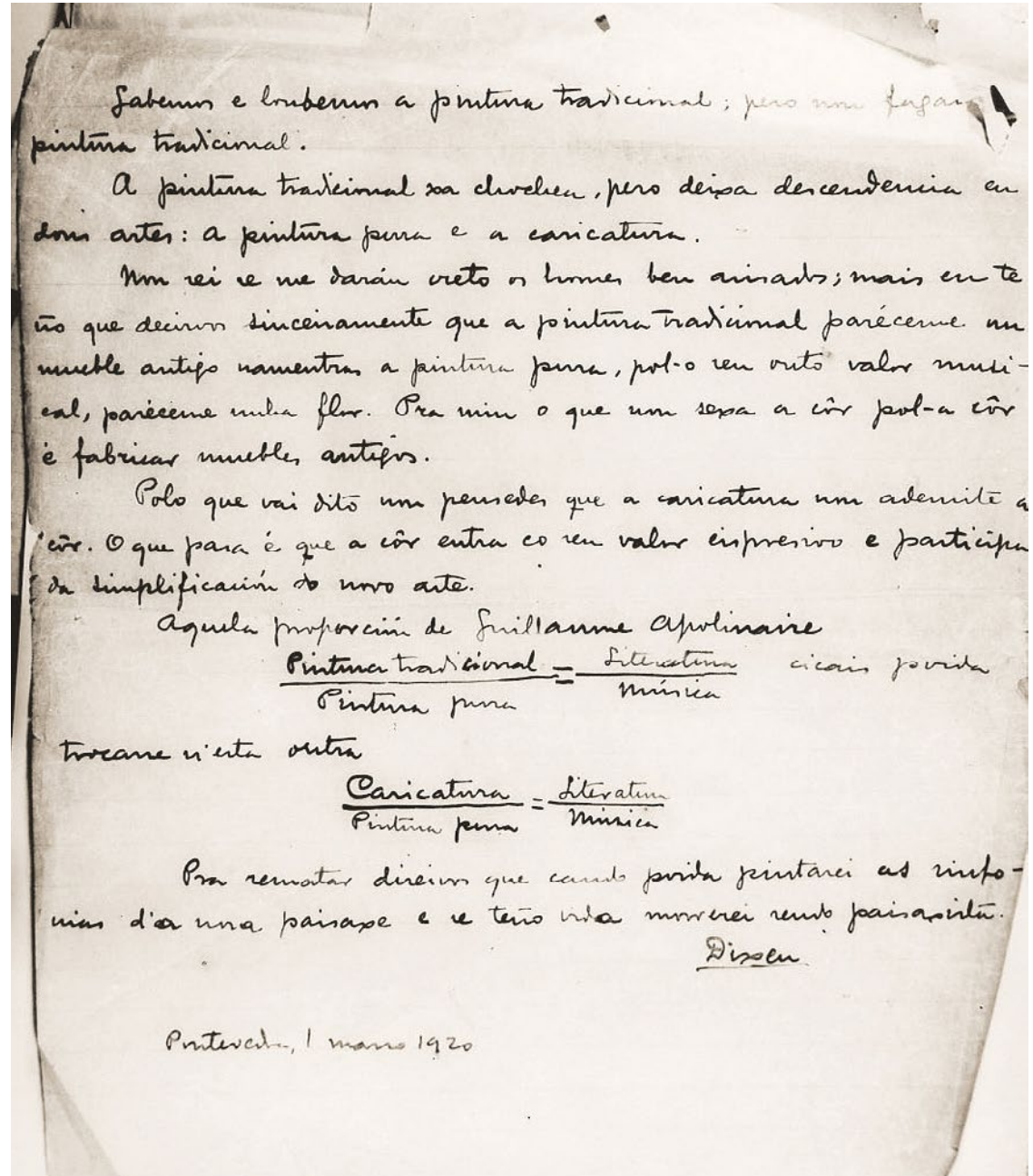
trocarse n'esta outra

$$\frac{\text{Caricatura}}{\text{Pintura pura}} = \frac{\text{Literatura}}{\text{Música}}$$

Para rematar direivos que cando poida pintarei as sinfonias d'a nosa paisaxe e se teño vida morrerei sendo paisaxista.

Dixen.

Pontevedra, 1 marzo 1920







REAL ACADEMIA GALEGA